

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง “การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมประจำท้องถิ่น เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี มณฑลไห่หนาน ประเทศจีน” มีทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยดังนี้

- 2.1 แนวคิดและทฤษฎีการสื่อสาร
- 2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมและมรดกภูมิปัญญา
- 2.3 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนาและการอนุรักษ์
- 2.4 แนวคิดและเทคโนโลยีดิจิทัลสำหรับการสื่อสารวัฒนธรรม
- 2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

2.1 แนวคิดและทฤษฎีการสื่อสาร

การสื่อสารเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และการสืบทอดวัฒนธรรม การสื่อสารไม่เพียงแต่ทำหน้าที่ถ่ายทอดข้อมูล แต่ยังเป็นกระบวนการสร้างความหมายร่วม (shared meaning) ซึ่งทำให้สมาชิกในสังคมเข้าใจคุณค่า ความเชื่อ และรูปแบบทางวัฒนธรรมร่วมกัน (Hall, 1997) การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมจึงมีลักษณะเฉพาะที่ต่างจากการสื่อสารทั่วไป กล่าวคือ มุ่งเน้นการสร้างการตระหนักรู้ ความภาคภูมิใจ และการมีส่วนร่วมของชุมชน ตลอดจนการเผยแพร่วัฒนธรรมสู่ผู้ที่ยอยู่นอกชุมชน (McQuail, 2010) กระบวนการดังกล่าวครอบคลุมทั้งการสื่อสารแบบดั้งเดิม (เช่น พิธีกรรม นิทานพื้นบ้าน การถ่ายทอดความรู้ปากต่อปาก) และการสื่อสารสมัยใหม่ (เช่น สื่อดิจิทัล สื่อสังคมออนไลน์ สารคดี และงานนิทรรศการ)

2.1.1 โมเดลการสื่อสาร (Communication Models) โมเดลการสื่อสารเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำความเข้าใจโครงสร้างและกลไกของการสื่อสาร ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม โมเดลของ Lasswell เป็นหนึ่งในกรอบแนวคิดที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในการวิเคราะห์การสื่อสาร โดยอธิบายองค์ประกอบพื้นฐานของการสื่อสารผ่าน 5 มิติ ได้แก่ ผู้ส่งสาร (Who), เนื้อหาสาร (Says What), ช่องทางการสื่อสาร (In Which Channel), ผู้รับสาร (To Whom) และผลลัพธ์ (With What Effect) (Lasswell, 1948) การนำโมเดลนี้มาใช้ในการศึกษาการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี ได้แก่

2.1.1.1 โมเดลของ Lasswell (1948) : “Who says What in Which Channel to

Whom with What Effect” เหมาะสำหรับการวิเคราะห์การส่งสารเกี่ยวกับวัฒนธรรม เช่น ใครเป็นผู้ถ่ายทอด (ผู้นำชุมชน ครูภูมิปัญญา) สารคืออะไร (ความรู้การปั้นดินเผา) ช่องทางคืออะไร (เวิร์กช็อป สื่อออนไลน์) และผลลัพธ์คืออะไร (ความตระหนัก การอนุรักษ์ และการถ่ายทอดต่อ)

2.1.1.2 โมเดลของ Schramm (1997) : เน้นการแลกเปลี่ยนข้อมูลที่เกิดความเข้าใจร่วม (shared field of experience) ซึ่งสำคัญอย่างยิ่งในการถ่ายทอดภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาที่ต้องอาศัยประสบการณ์ร่วมระหว่างผู้ถ่ายทอดและผู้เรียน

2.1.1.3 โมเดลการสื่อสารแบบโต้ตอบ (Interactive Model) : ย้ำความสำคัญของการตอบสนอง (feedback) ซึ่งทำให้การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมมีพลวัต เช่น การฝึกทำเครื่องปั้นดินเผา ผู้เรียนสามารถสอบถาม แก้ไข และปรับปรุงการเรียนรู้ได้

สรุป การประยุกต์ใช้โมเดล Lasswell ในการศึกษาการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติลี แสดงให้เห็นว่าการสื่อสารไม่ได้เป็นเพียงการส่งสารเชิงข้อมูล แต่เป็นกระบวนการสร้างคุณค่า ความหมาย และการมีส่วนร่วมที่เชื่อมโยงทั้งมิติทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคม โดยองค์ประกอบทั้ง 5 ด้านของโมเดลทำให้สามารถวิเคราะห์ได้อย่างเป็นระบบ และเห็นความสัมพันธ์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมด

2.1.2 ทฤษฎีการสื่อสารที่เกี่ยวข้อง

2.1.2.1 ทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม (Diffusion of Innovations Theory: Rogers, 2003) ใช้อธิบายการเผยแพร่วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การนำเครื่องปั้นดินเผามาประยุกต์ในเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ผ่านสื่อออนไลน์ โดยมีผู้นำความคิดเห็น (opinion leaders) ในชุมชนทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และสร้างการยอมรับในวงกว้าง Everett M. Rogers (2003) อธิบายว่า “การแพร่กระจายนวัตกรรม” (diffusion of innovations) คือ กระบวนการที่ความคิดใหม่ ผลิตภัณฑ์ หรือวิถีปฏิบัติใหม่ ๆ แพร่กระจายไปในสังคมหรือชุมชนผ่านช่องทางการสื่อสารในช่วงเวลาหนึ่ง โดยมีเป้าหมายให้เกิดการยอมรับและนำไปใช้ในที่สุด

องค์ประกอบของการแพร่กระจายนวัตกรรม Rogers (2003) ได้เสนอองค์ประกอบหลัก 4 ประการ ได้แก่

1. นวัตกรรม (Innovation) ในกรณีเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติลี นวัตกรรมไม่ใช่เพียงสิ่งใหม่ในความหมายสมัยใหม่ แต่รวมถึง การตีความใหม่ของภูมิปัญญาเดิม เช่น การออกแบบเครื่องปั้นดินเผาให้ร่วมสมัย, การผสมผสานเทคนิคดั้งเดิมกับเทคโนโลยีการผลิตใหม่, การสร้างเรื่องเล่า (narrative) เกี่ยวกับวัฒนธรรมชนชาติลีผ่านผลิตภัณฑ์

2. ช่องทางการสื่อสาร (Communication Channels) ช่องทางดั้งเดิม : การถ่ายทอดปากต่อปาก การเรียนรู้จากครอบครัวและชุมชน, ช่องทางสมัยใหม่: การใช้สื่อมวลชนและสื่อดิจิทัล เช่น การผลิตสารคดี, การถ่ายทอดผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ (WeChat, TikTok,

YouTube),ช่องทางแบบผสมผสาน: การจัดเวิร์กช็อปหรือการแสดงสดที่ถูกเผยแพร่ผ่านสื่อดิจิทัล

3. ช่วงเวลา (Time) การยอมรับการเปลี่ยนแปลงหรือการเรียนรู้ของคนในชุมชนต้องใช้เวลา ตัวอย่างเช่น การทำให้คนรุ่นใหม่สนใจการเรียนรู้เครื่องปั้นดินเผาอาจต้องอาศัยโครงการต่อเนื่อง 3-5 ปี

4. ระบบสังคม (Social System) ในสังคมชนชาติหิเล ระบบเครือญาติ ชุมชน และความเชื่อดั้งเดิมเป็นพื้นฐานสำคัญในการกำหนดการยอมรับหรือต่อต้านนวัตกรรม, การส่งเสริมการอนุรักษ์ผ่านสถาบัน เช่น ศูนย์วัฒนธรรม โรงเรียน หรือเทศบาลท้องถิ่น มีผลต่อการเร่งการแพร่กระจาย

ลักษณะของผู้ยอมรับนวัตกรรม (Adopter Categories) Rogers (2003) แบ่งผู้ยอมรับนวัตกรรมออกเป็น 5 กลุ่ม ซึ่งสามารถนำมาวิเคราะห์กับกรณีเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหิเลได้ดังนี้

1. ผู้ริเริ่มนวัตกรรม (Innovators): ช่างฝีมือหรือศิลปินท้องถิ่นที่ริเริ่มออกแบบเครื่องปั้นดินเผาร่วมสมัย และทดลองใช้เทคนิคใหม่ ๆ
2. ผู้ยอมรับกลุ่มแรก (Early Adopters): ผู้นำความคิดเห็น (opinion leaders) ในชุมชน เช่น ครูภูมิปัญญา ศิลปิน หรือผู้ประกอบการท้องถิ่น ที่มีบทบาทเป็นผู้ถ่ายทอด
3. ผู้ยอมรับส่วนต้น (Early Majority): เยาวชนและคนรุ่นใหม่ que เริ่มสนใจเรียนรู้และนำเครื่องปั้นดินเผาไปต่อยอดเป็นสินค้าและงานสร้างสรรค์
4. ผู้ยอมรับส่วนปลาย (Late Majority): ชาวบ้านในชุมชนที่ยอมรับนวัตกรรมเมื่อเห็นผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรือสังคมที่เป็นรูปธรรม
5. ผู้ล่าหาลัง (Laggards): กลุ่มที่ยึดถือวิถีดั้งเดิมและอาจต่อต้านการเปลี่ยนแปลง แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการรักษาความบริสุทธิ์ของภูมิปัญญา

กระบวนการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรม (Innovation-Decision Process)

Rogers (2003) เสนอขั้นตอนการตัดสินใจ 5 ขั้นตอน ได้แก่

1. การรับรู้ (Knowledge): คนในชุมชนรับรู้เกี่ยวกับความสำคัญของการอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผา
2. การโน้มน้าวใจ (Persuasion): มีการสื่อสารเชิงบวกผ่านผู้นำความคิดเห็น สื่อและกิจกรรมทางวัฒนธรรม
3. การตัดสินใจ (Decision): บุคคลหรือกลุ่มตัดสินใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้หรือการฝึกอบรม
4. การนำไปปฏิบัติ (Implementation): เยาวชนหรือช่างฝีมือนำความรู้ไปใช้จริง เช่น การผลิตเครื่องปั้นเพื่อจำหน่าย
5. การยืนยัน (Confirmation): เมื่อเห็นผลลัพธ์ เช่น การเพิ่มรายได้หรือการยอมรับ

จากสังคมภายนอก การยอมรับจึงมั่นคงมากขึ้น

ความเชื่อมโยงกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมชนชาติหลี การใช้ทฤษฎีนี้ช่วยให้เข้าใจว่า การอนุรักษ์ไม่ใช่เพียง “การเก็บรักษา” แต่ต้อง แปรรูปภูมิปัญญาให้สอดคล้องกับยุคสมัย ผ่านกระบวนการสื่อสาร เช่น

ใช้สื่อดิจิทัลในการเผยแพร่ความรู้การปั้นดินเผา

เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อสร้างแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ

ใช้ผู้นำความคิดเห็นในชุมชนเป็นตัวเร่งให้เยาวชนหันมาสนใจ

กล่าวได้ว่า ทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรมเป็นกรอบที่สามารถอธิบายได้ครบทั้ง “วิธีถ่ายทอด – ใครถ่ายทอด – สื่ออะไร – ใครรับ – และผลลัพธ์ทางสังคม/วัฒนธรรม” ของการอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี

2.1.2.2 ทฤษฎีวัฒนธรรมและการสื่อสาร (Cultural Communication Theory: Hall, 1997) ชี้ให้เห็นว่า วัฒนธรรมเป็นระบบสัญลักษณ์ (system of signs) ที่มีการสื่อสารในตัวเอง เช่น ลวดลายบนเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลีไม่เพียงเป็นศิลปะ แต่ยังเป็น “ภาษาเชิงสัญลักษณ์” ที่สื่อถึงประวัติศาสตร์ ความเชื่อ และอัตลักษณ์ ทฤษฎีวัฒนธรรมและการสื่อสาร (Cultural Communication Theory) ของ Hall (1997) เน้นว่า วัฒนธรรมมิใช่เพียงการรวมตัวของขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปะ หรือภาษาเท่านั้น แต่ยังเป็น “ระบบสัญลักษณ์” (system of signs) ที่ทำหน้าที่สื่อสารระหว่างบุคคลและชุมชนอย่างต่อเนื่อง ทุกองค์ประกอบในวิถีชีวิตล้วนแฝงความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่สะท้อนโลกทัศน์และอัตลักษณ์ของผู้คนในสังคมนั้น ๆ เมื่อพิจารณาในกรณีของเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี จะเห็นได้ชัดเจนว่า รูปทรง ลวดลาย สีส้น และวิธีการสร้างสรรค์งานปั้น มิใช่เพียงการผลิตวัตถุเพื่อการใช้สอย แต่เป็นกระบวนการสื่อสารที่มีชั้นเชิงซับซ้อน การศึกษาสัญวิทยา (Semiotics) ของ Saussure (1966) และ Peirce (1991) ชี้ให้เห็นว่าทุกสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ไม่ว่าจะเป็นภาษา ภาพ เสียง หรือวัตถุ ล้วนสามารถถูกมองเป็น “สัญลักษณ์” (sign) ที่ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ตัวบ่งชี้ (signifier) และความหมายที่ถูกบ่งชี้ (signified) ในกรณีเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี ดินเหนียวที่ถูกปั้นขึ้นรูปจนเป็นภาชนะ หรือเครื่องใช้ในพิธีกรรม มิใช่เพียงวัตถุ แต่คือสัญลักษณ์ที่สะท้อนอัตลักษณ์ ความเชื่อ และประวัติศาสตร์ของชนเผ่า เช่น ลวดลายก้นหอยหรือลายคลื่นน้ำที่พบในเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี อาจถูกตีความว่าเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์และความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ขณะที่การใช้สีดำหรือสีแดงในงานปั้น สื่อถึงพลังชีวิต ความศักดิ์สิทธิ์ และความเชื่อทางจิตวิญญาณของชุมชน เมื่อสัญลักษณ์เหล่านี้ถูกถ่ายทอดผ่านการปั้นและการใช้สอย มันได้กลายเป็น “ภาษาวัฒนธรรม” ที่เชื่อมโยงผู้คนกับบรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในแง่นี้ การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์จึงมิใช่เพียงการบันทึกวิธีการผลิต แต่ยังรวมถึงการตีความและการเผยแพร่ความหมายของสัญลักษณ์ที่ซ่อนอยู่ในเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งเป็นการทำให้ผู้คนทั้ง

ในและนอกชุมชนเข้าใจและเห็นคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมนี้อย่างแท้จริง ลวดลายบนเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี เช่น ลายเรขาคณิต ลายธรรมชาติ หรือลวดลายที่สะท้อนความเชื่อทางจิตวิญญาณ ล้วนเป็น “ภาษาเชิงสัญลักษณ์” ที่ถ่ายทอดเรื่องราวจากรุ่นสู่รุ่น การสื่อสารเชิงสัญลักษณ์นี้มีได้จำกัดอยู่เพียงผู้สร้างงานและผู้ใช้ในท้องถิ่นเท่านั้น หากยังสามารถเป็นสื่อกลางให้ผู้คนนอกชุมชนเข้าใจและเข้าถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมของชนชาติหลีได้เช่นกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งเครื่องปั้นดินเผากลายเป็น “ข้อความทางวัฒนธรรม” (cultural text) ที่สามารถถอดรหัสเพื่อเข้าถึงความหมายเชิงสังคมและความเชื่อของชุมชน ในมิติของการอนุรักษ์ วัฒนธรรมและการสื่อสารตามแนวคิดของ Hall ทำให้เราเข้าใจว่า การสืบสานเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลีไม่อาจพิจารณาเพียงการรักษากายภาพของวัตถุ แต่ต้องมองไปถึง “ความหมาย” ที่ถูกสื่อสารผ่านวัตถุนั้นด้วย การอนุรักษ์ที่แท้จริงจึงต้องครอบคลุมทั้งการถ่ายทอดองค์ความรู้ เทคนิคการผลิต และการตีความเชิงสัญลักษณ์ที่ซ่อนอยู่ในเครื่องปั้นดินเผา เมื่อสิ่งเหล่านี้ถูกเผยแพร่ผ่านการสื่อสาร ไม่ว่าจะเป็นการเล่าเรื่อง (storytelling) การจัดแสดงนิทรรศการ การผลิตสื่อดิจิทัล หรือการบรรจุไว้ในหลักสูตรการเรียนรู้ ก็ล้วนเป็นการทำให้ “ภาษาเชิงสัญลักษณ์” ของเครื่องปั้นดินเผามีชีวิตต่อเนื่องในสังคม ทฤษฎีการเล่าเรื่องทางวัฒนธรรม (Cultural Narrative Theory) ของ Fisher (1987) เน้นว่ามนุษย์คือ “สัตว์แห่งการเล่าเรื่อง” (homo narrans) ซึ่งใช้เรื่องเล่าเป็นวิธีการหลักในการสื่อสารคุณค่า ความหมาย และอัตลักษณ์ ในกรณีเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี เรื่องเล่าเกี่ยวกับต้นกำเนิดของการปั้น ความเชื่อที่สอดแทรกในรูปแบบ และประสบการณ์ที่ถ่ายทอดจากช่างปั้นรุ่นสู่รุ่น ล้วนเป็นกระบวนการสร้างความต่อเนื่องของวัฒนธรรม การเล่าเรื่องเกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาสามารถปรากฏในหลายรูปแบบ เช่น ตำนานพื้นบ้านที่กล่าวถึงหญิงสาวผู้คิดค้นการปั้นดินเพื่อสร้างภาชนะใช้ในชีวิตประจำวัน หรือการจัดนิทรรศการที่บอกเล่าประวัติศาสตร์การปั้นของชนชาติหลีผ่านสื่อดิจิทัลและภาพเคลื่อนไหว เรื่องเล่าเหล่านี้ไม่เพียงทำหน้าที่สร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของชุมชน แต่ยังช่วยให้คนภายนอกเข้าถึงและเข้าใจคุณค่าของงานเครื่องปั้นดินเผาได้อย่างลึกซึ้ง การสื่อสารผ่านเรื่องเล่าจึงกลายเป็นวิธีการอนุรักษ์ที่มีพลัง เพราะทำให้วัฒนธรรมไม่หยุดนิ่งในอดีต แต่กลับมีชีวิตชีวาและปรับตัวเข้ากับบริบทใหม่ของสังคมโลกปัจจุบัน เมื่อพิจารณาร่วมกัน ทั้งทฤษฎีสัญวิทยาและทฤษฎีการเล่าเรื่องทางวัฒนธรรม ทำให้เข้าใจว่า การอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลีควรเป็นกระบวนการที่บูรณาการระหว่าง การตีความความหมายเชิงสัญลักษณ์ และการถ่ายทอดผ่านเรื่องเล่า ตัวอย่างเช่น การจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่ไม่เพียงแสดงวัตถุ แต่ยังเล่าเรื่องความหมายของลวดลายและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง หรือการสร้างสื่อดิจิทัลเชิงโต้ตอบ (interactive media) ที่ทำให้ผู้ชมเข้าใจเรื่องราวของเครื่องปั้นผ่านประสบการณ์เสมือนจริง แนวทางดังกล่าวจะช่วยให้เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลีมิได้ถูกมองเพียงในฐานะศิลปหัตถกรรม หากแต่เป็น “สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม” ที่ยังมีชีวิต และสามารถสื่อสารคุณค่าของชุมชนไปสู่สังคมกว้างอย่างยั่งยืน

กล่าวโดยสรุป แนวคิดของ Hall ชี้ให้เห็นว่า วัฒนธรรมคือการสื่อสาร และการสื่อสารก็คือ วัฒนธรรม ดังนั้น การอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลีจึงไม่ใช่เพียงการเก็บรักษาวัตถุโบราณ แต่คือการสืบทอด “ภาษาทางวัฒนธรรม” ที่แฝงอยู่ในงานปั้นเหล่านั้นให้ดำรงอยู่ต่อไปในกระแสสังคมและโลกาภิวัตน์

กรณีศึกษาเชิงลึกในการสื่อสารเพื่ออนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี

1. การสื่อสารผ่านสื่อดิจิทัล ในยุคดิจิทัล การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรม สื่อดิจิทัล เช่น เว็บไซต์ สื่อสังคมออนไลน์ (WeChat, TikTok, YouTube) รวมถึงเทคโนโลยีเสมือนจริง (VR/AR) ช่วยให้การสื่อสารเกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลีเข้าถึงผู้คนได้กว้างขวางและรวดเร็ว ตัวอย่างเช่น การผลิตสารคดีสั้นเล่าถึงกระบวนการปั้นดินเผา ตั้งแต่การขุดดิน การขึ้นรูป ไปจนถึงการเผาด้วยเตาแบบดั้งเดิม พร้อมคำบรรยายที่อธิบายความหมายเชิงสัญลักษณ์ของลวดลายที่ปรากฏบนเครื่องปั้น การใช้ VR ทำให้ผู้ชมได้สัมผัสบรรยากาศการทำงานของช่างฝีมือราวกับอยู่ในหมู่บ้านจริง ๆ สื่อเหล่านี้ทำให้ผู้คนทั้งในประเทศจีนและต่างประเทศสามารถ “เข้าถึง” เครื่องปั้นดินเผาได้ แม้ไม่เคยเดินทางไปถึงไห่หนานก็ตาม การสื่อสารลักษณะนี้ช่วยให้วัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผาไม่ถูกจำกัดอยู่เพียงในชุมชน แต่สามารถเผยแพร่ในระดับโลก ขณะเดียวกันยังดึงดูดคนรุ่นใหม่ให้สนใจการเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ (Zhao, 2020)

2. การสื่อสารผ่านพิพิธภัณฑ์และนิทรรศการ พิพิธภัณฑ์และนิทรรศการท้องถิ่นถือเป็น “สื่อกลาง” ที่สำคัญในการอนุรักษ์วัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี โดยทำหน้าที่ทั้งเก็บรักษา (preservation) และสื่อสาร (communication) ไปพร้อมกัน การจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์มีได้มั่งเพียงการโชว์วัตถุ แต่ยังเน้นการสร้าง “เรื่องเล่า” ที่ทำให้ผู้ชมเข้าใจความหมายและคุณค่าของเครื่องปั้น ตัวอย่างเช่น พิพิธภัณฑ์ชนชาติหลี (Li Ethnic Museum) มีการจัดแสดงเครื่องปั้นดินเผาร่วมกับภาพถ่ายเก่า เพลงพื้นบ้าน และวิดีโอสัมภาษณ์ช่างฝีมือ เพื่อสื่อสารว่าผลงานแต่ละชิ้นมีความเชื่อมโยงกับพิธีกรรม วิถีชีวิต และอัตลักษณ์ของชนเผ่าอย่างไร นิทรรศการเชิงโต้ตอบ (interactive exhibition) ยังช่วยให้ผู้เข้าชมสามารถทดลองออกแบบลวดลายบนเครื่องปั้นผ่านจอสัมผัส ซึ่งเป็นการสื่อสารเชิงมีส่วนร่วมที่เพิ่มความเข้าใจและความผูกพันทางอารมณ์กับวัฒนธรรม (Li, 2019)

3. การสื่อสารผ่านการจัดการเรียนการสอน การศึกษาเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการสื่อสารเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรม การบรรจุความรู้เกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลีลงในหลักสูตรท้องถิ่นช่วยให้เยาวชนในชุมชนรับรู้ถึงคุณค่าและภาคภูมิใจในมรดกของตน โรงเรียนบางแห่งในมณฑลไห่หนานมีการจัดกิจกรรม “ช่างน้อยฝึกปั้น” (Little Craftsman Program) โดยเชิญช่างฝีมือพื้นบ้านมาสาธิตและสอนนักเรียนลงมือปั้นด้วยตนเอง การเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ (learning by doing) นี้ช่วยสร้างการเชื่อมโยงระหว่างคนรุ่นใหม่กับภูมิปัญญาดั้งเดิม และทำให้การอนุรักษ์เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ นอกจากนี้ มหาวิทยาลัยในไห่หนานยังได้จัดวิชาเลือกเกี่ยวกับ “ศิลปะพื้นบ้านชนชาติหลี”

โดยผสมผสานทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ซึ่งเป็นการสร้างพื้นที่ทางวิชาการเพื่อศึกษาวิจัยและถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาให้ต่อเนื่องไปในอนาคต (Chen, 2021)

สรุป จากกรณีศึกษาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติลีไม่จำกัดอยู่เพียงวิธีการดั้งเดิม แต่ต้องอาศัยเครื่องมือและกลยุทธ์ที่หลากหลาย ทั้งสื่อดิจิทัล พิพธิภัณฑ์ และการศึกษา แต่ละช่องทางมีบทบาทเฉพาะตัวที่เสริมกันและกัน ทำให้การอนุรักษ์ไม่เพียงเป็นการรักษาวัตถุโบราณ แต่ยังเป็นการสืบทอดคุณค่า ความหมาย และอัตลักษณ์ให้ยังคงมีชีวิตและปรับตัวได้ในโลกสมัยใหม่

2.1.2.3 ทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Communication for Development: Servaes, 2008) เน้นการใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน การสื่อสารในบริบทการอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาจึงไม่ใช่เพียงการบันทึกความรู้ แต่ต้องสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและการพัฒนาเศรษฐกิจวัฒนธรรมควบคู่กัน การสื่อสารเพื่อการพัฒนา หรือ Communication for Development เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานระหว่างทฤษฎีการสื่อสารและหลักการพัฒนาสังคม โดย Quebral (2012) ได้ให้ความหมายว่าการสื่อสารเพื่อการพัฒนา คือกระบวนการที่ใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในสังคม ไม่ว่าจะเป็นการสร้างความรู้ การเสริมพลังให้แก่ประชาชน หรือการสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชน กระบวนการสื่อสารนี้จึงไม่ได้เป็นเพียงการถ่ายทอดข้อมูลหรือข่าวสารเท่านั้น แต่เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกันและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทิศทางที่ต้องการ ในบริบทของการอนุรักษ์วัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติลี การสื่อสารเพื่อการพัฒนาสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนท้องถิ่นและผู้เกี่ยวข้องตระหนักถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมและความสำคัญของการสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิม ตัวอย่างเช่น การจัดกิจกรรมสาธิตการปั้นดินเผา การจัดนิทรรศการร่วมกับเรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์ และการเผยแพร่สื่อดิจิทัลที่เล่าถึงความหมายและความเชื่อที่ฝังอยู่ในลวดลายและรูปทรงของเครื่องปั้นดินเผา กระบวนการเหล่านี้ไม่เพียงทำให้ผู้ชมเห็นถึงความงดงามของวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังสร้างความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับบทบาทและความหมายของงานฝีมือในชีวิตของชนชาติลี การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์ยังสามารถส่งเสริมให้เกิด การเสริมพลัง (Empowerment) ของช่างฝีมือและชุมชน เนื่องจากการสื่อสารที่ดีช่วยให้ชุมชนเห็นคุณค่าในภูมิปัญญาของตนเอง และเกิดความภาคภูมิใจในการรักษาและพัฒนาภูมิปัญญานั้นต่อไป (Servaes, 2008) การที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดความรู้และทักษะสู่เยาวชนหรือผู้สนใจจากภายนอก ทำให้ภูมิปัญญาไม่สูญหายและเกิดความต่อเนื่องในระดับสังคม นอกจากนี้ การสื่อสารเพื่อพัฒนายังมุ่งเน้นการสร้าง ความเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติและพฤติกรรม ของผู้คน Quebral (2012) ชี้ว่าการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อการสื่อสารเป็นไปในเชิงมีส่วนร่วมและตอบสนองต่อความต้องการของผู้รับสาร ในกรณีของเครื่องปั้นดินเผาชน

ชาติเหลือ การสื่อสารไม่ใช่เพียงการอธิบายขั้นตอนการทำงานหรือประวัติศาสตร์ แต่ยังรวมถึงการสร้างความรู้สึกร่วมกัน ความรับผิดชอบต่อการรักษาวัฒนธรรม และแรงจูงใจในการสนับสนุนการอนุรักษ์ เช่น การซื้อเครื่องปั้นดินเผา การเข้าร่วมเวิร์กช็อป หรือการเผยแพร่ความรู้ทางสื่อสังคมออนไลน์ เมื่อพิจารณาในเชิงกลยุทธ์ การสื่อสารเพื่อการพัฒนาสำหรับการอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาชนชาติเหลือจึงต้องคำนึงถึงหลายมิติ ได้แก่

เนื้อหาสาระ (Content) : การเน้นคุณค่าและความหมายเชิงวัฒนธรรม

ช่องทางการสื่อสาร (Channels) : การใช้สื่อหลากหลาย ทั้งออฟไลน์ เช่น นิทรรศการ การสาธิต และออนไลน์ เช่น วิดีโอสื่อสารเรื่องราวของช่างฝีมือ

ผู้รับสาร (Audience) : การระบุกลุ่มเป้าหมายทั้งภายในชุมชนและภายนอก เช่น เยาวชน นักเรียน นักท่องเที่ยว และผู้สนใจด้านศิลปวัฒนธรรม

ผลลัพธ์ที่คาดหวัง (Expected Outcomes) : การเกิดการตระหนักรู้ การเสริมพลังชุมชน และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ภูมิปัญญา

ดังนั้น การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาชนชาติเหลือจึงไม่ใช่เพียงกระบวนการถ่ายทอดข้อมูล แต่เป็นการสร้างความเข้าใจและความผูกพันทางอารมณ์ ทำให้ชุมชนและผู้เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและเกิดความเปลี่ยนแปลงเชิงบวกที่ยั่งยืน (Servaes & Malikhao, 2008) ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางของการใช้ทฤษฎี Communication for Development ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมประจำท้องถิ่น

ทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Communication for Development) และการประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาชนชาติเหลือ

การสื่อสารเพื่อการพัฒนา หรือ Communication for Development เป็นแนวคิดที่เน้นการใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในสังคม โดย Quebral (2012) ให้ความหมายว่าการสื่อสารเพื่อการพัฒนาไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการถ่ายทอดข้อมูลหรือข่าวสาร แต่ยังรวมถึงการสร้างการเข้าใจร่วมกัน การมีส่วนร่วมของชุมชน และการเสริมพลังให้ผู้คนสามารถตัดสินใจและมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนของตนเอง กระบวนการนี้จึงเชื่อมโยงทั้งด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติของผู้คนในชุมชนอย่างเป็นองค์รวม ในบริบทของเครื่องปั้นดินเผาชนชาติเหลือ การสื่อสารเพื่อการพัฒนาสามารถประยุกต์ใช้ได้หลายมิติ เช่น การจัดเวิร์กช็อปที่ช่างฝีมือท้องถิ่นเป็นผู้ถ่ายทอดเทคนิคการปั้น การจัดนิทรรศการที่เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเครื่องปั้นดินเผา การสร้างสื่อดิจิทัลเพื่อเผยแพร่ความรู้สู่ผู้สนใจทั้งภายในและภายนอกชุมชน รวมถึงกิจกรรมการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างเยาวชนและผู้เฒ่า ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมของชุมชนทุกระดับทำให้ผู้เข้าร่วมเกิดความเข้าใจลึกซึ้งถึงคุณค่าและความหมายของวัฒนธรรมที่ถูกถ่ายทอด ตัวอย่างเชิงกรณีศึกษา เช่น ในเทศกาลวัฒนธรรมประจำปีของชาวเหลือ ชุมชนได้ร่วมกันจัดนิทรรศการเครื่องปั้นดินเผาโดยให้เยาวชน

ช่วยออกแบบการนำเสนอเรื่องราวในแต่ละชั้น เพื่อให้ผู้เข้าชมสามารถเข้าใจความเชื่อและวิถีชีวิตของชาวหลีผ่านลวดลายและรูปทรงของเครื่องปั้นดินเผา กิจกรรมนี้ไม่เพียงสร้างความตระหนักรู้เท่านั้น แต่ยังเป็นการเสริมพลังให้เยาวชนรู้สึกว่าตนเองมีส่วนร่วมในการรักษาวัฒนธรรม อีกตัวอย่างหนึ่งคือการใช้สื่อดิจิทัลในการจัดทำวิดีโอการสาธิตการปั้นดินเผาพร้อมเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวข้อง โดยมีช่างฝีมือท้องถิ่นเป็นผู้สื่อสาร เนื้อหาวิดีโอสามารถเผยแพร่ผ่านโซเชียลมีเดีย ทำให้ผู้ชมทั้งในประเทศและต่างประเทศเข้าถึงความรู้และมีส่วนร่วมทางอ้อม ผ่านการแสดงความคิดเห็นหรือการแชร์สื่อ การสื่อสารในลักษณะนี้แสดงให้เห็นถึงการบูรณาการทฤษฎี Communication for Development กับเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทำให้การอนุรักษ์วัฒนธรรมเกิดผลทั้งในเชิงการเรียนรู้และการสร้างเครือข่ายสนับสนุน

กรอบแนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนาเครื่องปั้นดินเผาชนชาติหลี

ผู้ส่งสาร (Shapers) : ช่างฝีมือ, ผู้เฒ่าผู้แก่, ครูภูมิปัญญา

กระบวนการสื่อสาร (Communication Process) : เวิร์กช็อป, นิทรรศการ, สื่อดิจิทัล, การแลกเปลี่ยนความรู้

ผู้รับสาร (Receivers) : เยาวชน, นักเรียน, นักท่องเที่ยว, ผู้สนใจทั่วไป

เครื่องมือและวิธีการ (Methods & Tools) : การเล่าเรื่อง, การสาธิต, การใช้สื่อภาพและวิดีโอ, การมีส่วนร่วมแบบเชิงปฏิบัติ

ผลลัพธ์ (Outcomes) : การเรียนรู้เชิงลึก, การมีส่วนร่วม, การสืบทอดภูมิปัญญา, การสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์วัฒนธรรม

ตารางที่ 2.1: การประยุกต์ใช้ทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการพัฒนาในการอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาชนชาติหลี

ขั้นตอนการสื่อสาร	ขั้นตอนการสื่อสาร	ขั้นตอนการสื่อสาร
การให้ข้อมูล (Inform)	นิทรรศการเครื่องปั้นดินเผา	ผู้ชมรับรู้คุณค่าและประวัติศาสตร์
การมีส่วนร่วม (Participate)	เวิร์กช็อปปั้นดินเผา, กิจกรรมเรียนรู้ร่วมกับ ช่างฝีมือ	ผู้เรียนได้ฝึกทักษะและรู้สึก ผูกพันกับวัฒนธรรม
การร่วมตัดสินใจ (Collaborate)	ออกแบบกิจกรรมและ นิทรรศการร่วมกับชุมชน	ชุมชนมีความรับผิดชอบและมี บทบาทในการอนุรักษ์
การเสริมพลัง (Empower)	สร้างสื่อดิจิทัล, ถ่ายทอด ความรู้ต่อรุ่นใหม่	ภูมิปัญญาได้รับการสืบทอด, ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจ

การสื่อสารเพื่อการพัฒนาเชิงปฏิบัติการนี้ช่วยให้การอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาชนชาติหลิ เป็นไปอย่างยั่งยืน โดยการผสมผสาน ทฤษฎีการสื่อสารเชิงเส้น ทฤษฎีสัญวิทยา ทฤษฎีการเล่าเรื่อง และทฤษฎีการมีส่วนร่วม ทำให้เนื้อหาเป็นระบบ ครอบคลุม และสามารถสร้างแรงจูงใจให้ผู้รับสารมีส่วนร่วมได้จริง การใช้แนวคิดแบบองค์รวมนี้ไม่เพียงรักษาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาเท่านั้น แต่ยังสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ทำให้เกิดการอนุรักษ์ที่ต่อเนื่องและปรับตัวได้ตามบริบทของสังคมสมัยใหม่ (Fisher, 1987; Melkote & Steeves, 2001; Servaes, 2008; Quebral, 2012)

2.1.2.4 ทฤษฎีการมีส่วนร่วม (Participatory Communication Theory: Melkote & Steeves, 2001) ชี้ให้เห็นว่า การอนุรักษ์วัฒนธรรมจะเกิดผลยั่งยืนเมื่อชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบกระบวนการสื่อสารและการถ่ายทอดความรู้ เช่น ชาวหลิเข้ามามีบทบาทในการจัดอบรม ปรับหลักสูตรการสอน และใช้สื่อที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของตนเอง ทฤษฎีการมีส่วนร่วมที่นำเสนอโดย Melkote และ Steeves (2001) ชี้ให้เห็นว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนาและการอนุรักษ์วัฒนธรรมจะเกิดผลอย่างยั่งยืนก็ต่อเมื่อชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการสื่อสาร การมีส่วนร่วมของชุมชนไม่เพียงแต่จำกัดอยู่ที่การรับสารหรือการเข้าร่วมกิจกรรมเท่านั้น แต่รวมถึงการออกแบบเนื้อหา กำหนดวิธีการสื่อสาร และเลือกสื่อหรือช่องทางที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน ในกรณีของเครื่องปั้นดินเผาชนชาติหลิ การมีส่วนร่วมของชุมชนสามารถปรากฏได้หลายรูปแบบ เช่น การให้ช่างฝีมือท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการจัดอบรม ถ่ายทอดเทคนิคการปั้นดินเผา และเล่าถึงเรื่องราวความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับงานฝีมือเหล่านี้ นอกจากนี้ ชุมชนยังสามารถร่วมกันปรับหลักสูตรการสอนหรือกิจกรรมการเรียนรู้ เพื่อให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตและความเข้าใจของผู้เรียน การมีส่วนร่วมเช่นนี้ไม่เพียงแต่ช่วยรักษาองค์ความรู้และทักษะดั้งเดิม แต่ยังสร้าง ความภาคภูมิใจและความผูกพันทางอารมณ์ กับวัฒนธรรมของตนเอง Melkote และ Steeves (2001) เน้นว่า การมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติการเป็นกุญแจสำคัญในการสร้างความเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน เพราะเมื่อชุมชนมีสิทธิ์ในการกำหนดเนื้อหาและรูปแบบการสื่อสาร พวกเขาจะเกิดความรับผิดชอบและแรงจูงใจในการส่งต่อความรู้ให้รุ่นต่อไป ตัวอย่างเช่น การที่ชาวหลิเข้ามาช่วยกำหนดเนื้อหาในเวิร์กช็อปการปั้นดินเผา หรือการเลือกใช้สื่อที่สอดคล้องกับชีวิตประจำวัน เช่น การใช้การสาธิตจริง หรือการสร้างสื่อดิจิทัลที่สามารถแชร์ผ่านสมาร์ทโฟน ทำให้การเรียนรู้มีความหมายและยั่งยืนกว่าเพียงการบรรยายแบบตายตัว อีกมิติหนึ่งที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมยังช่วยให้การสื่อสารเกิด การสะท้อนตัวตนและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ของชุมชน การที่ชุมชนสามารถเล่าเรื่องราวของตนเองผ่านสื่อ การออกแบบกิจกรรม หรือการจัดนิทรรศการ จะทำให้เครื่องปั้นดินเผาไม่เพียงเป็นวัตถุทางศิลปะ แต่กลายเป็นตัวแทนของความเชื่อ วิถีชีวิต และภูมิปัญญาของชนชาติหลิที่สามารถสื่อสารไปยังผู้ชมทั้งภายในและภายนอกชุมชน นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมยังช่วยสร้าง กลไกการเรียนรู้แบบสองทาง (two-way learning) ซึ่งไม่ใช่เพียงชุมชนถ่ายทอดความรู้ให้ผู้รับสาร แต่ผู้รับสาร เช่น นักท่องเที่ยว นักศึกษา

หรือผู้สนใจด้านศิลปวัฒนธรรม สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์กลับไปยังชุมชนได้ กระบวนการแลกเปลี่ยนเช่นนี้ทำให้การอนุรักษ์วัฒนธรรมเกิดเป็นพลวัต สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมสมัยใหม่โดยไม่สูญเสียเอกลักษณ์ดั้งเดิม ดังนั้น การประยุกต์ใช้ทฤษฎีการมีส่วนร่วมกับการอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาชนชาติหลี ทำให้เห็นว่า การสื่อสารเพื่อวัฒนธรรมที่ยั่งยืนไม่ใช่เรื่องของผู้เชี่ยวชาญเพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นกระบวนการร่วมมือระหว่างชุมชน ผู้สื่อสาร และผู้เรียน โดยทุกฝ่ายมีบทบาทสำคัญในการสร้าง ความเข้าใจ การรับรู้ และแรงจูงใจในการสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมให้คงอยู่ต่อไป

ทฤษฎีการมีส่วนร่วม (Participatory Communication Theory) และในการประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาชนชาติหลี

การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ประสบความสำเร็จต้องอาศัย การมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติการ ของชุมชนและผู้เกี่ยวข้องทั้งหมด ทฤษฎีการมีส่วนร่วม (Participatory Communication Theory) ของ Melkote และ Steeves (2001) ชี้ว่า ความร่วมมือและการมีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผน การออกแบบเนื้อหา และการเลือกช่องทางสื่อสาร จะสร้างความเข้าใจและความผูกพันทางวัฒนธรรมที่ยั่งยืน กระบวนการมีส่วนร่วมดังกล่าวไม่เพียงส่งเสริมการเรียนรู้แบบสองทาง แต่ยังช่วยรักษาอัตลักษณ์และภูมิปัญญาของชุมชนให้สามารถถ่ายทอดสู่รุ่นต่อไปได้

ตัวอย่างของการประยุกต์ใช้ทฤษฎีนี้กับชาวหลี ได้แก่:

1. การสาธิตการปั้นดินเผาแบบลงมือทำ – ชุมชนจัดเวิร์กช็อปให้ผู้เรียนหรือผู้สนใจได้ลองปั้นเครื่องปั้นดินเผาจริง โดยช่างฝีมือท้องถิ่นเป็นผู้ถ่ายทอดเทคนิคและเรื่องเล่าพื้นบ้านไปพร้อมกัน
2. การจัดนิทรรศการวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม – ชุมชนร่วมกันวางแผนจัดแสดงเครื่องปั้นดินเผา เล่าเรื่องราวความเชื่อและประวัติศาสตร์ของลวดลายแต่ละชิ้น ทำให้ผู้ชมเข้าใจคุณค่าของภูมิปัญญา
3. การสร้างสื่อดิจิทัลแบบโต้ตอบ – ชาวหลีร่วมผลิตวิดีโอสาธิตขั้นตอนการปั้น พร้อมการบรรยายเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ ผ่านช่องทางออนไลน์ที่สามารถโต้ตอบกับผู้ชม
4. กิจกรรมการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างรุ่น – เยาวชนในชุมชนได้เรียนรู้เทคนิคดั้งเดิมจากผู้เฒ่าและช่างฝีมือ พร้อมกับการนำเสนอความคิดใหม่ๆ มาปรับใช้ ทำให้ภูมิปัญญาไม่ถูกจำกัดอยู่แต่ในอดีต

ตารางที่ 2.2 ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการสื่อสารเพื่ออนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาชนชาติทลี

ระดับการมีส่วนร่วม	ลักษณะกิจกรรม	ผลลัพธ์เชิงวัฒนธรรม
การรับรู้ (Awareness)	เข้าชมการสาธิต, ฟังบรรยาย	เข้าใจคุณค่าและประวัติศาสตร์
การมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติ (Participation)	เวิร์กช็อปปั้นดินเผา, กิจกรรมเรียนรู้ร่วมกับช่างฝีมือ	เรียนรู้เทคนิค, สร้างความผูกพันกับวัฒนธรรม
การร่วมตัดสินใจ (Decision-making)	ร่วมออกแบบนิทรรศการ, วางแผนกิจกรรม	รู้สึกมีความรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์
การสร้างการเปลี่ยนแปลง (Empowerment)	พัฒนาสื่อดิจิทัล, ถ่ายทอดความรู้ต่อรุ่นใหม่	ภูมิปัญญาได้รับการสืบทอด, ชุมชนมีความภาคภูมิใจ

2.1.3 มิติการสื่อสารในงานอนุรักษ์วัฒนธรรม

การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมสามารถจำแนกออกเป็น 3 มิติหลัก ได้แก่ มิติการสื่อสารภายในชุมชน มิติการสื่อสารระหว่างชุมชนและสังคมภายนอก และมิติการสื่อสารผ่านสื่อดิจิทัล ซึ่งแต่ละมิติสะท้อนกลไกและบทบาทที่แตกต่างกันในการส่งต่อภูมิปัญญา การสร้างเครือข่าย และการเผยแพร่คุณค่าทางวัฒนธรรมไปสู่ผู้รับสารในวงกว้าง การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมสามารถจำแนกออกเป็น 3 มิติหลัก ได้แก่

2.1.3.1 มิติของการสื่อสารที่เกิดขึ้นภายในสังคมชุมชน (Intra-community Communication) : เช่น การถ่ายทอดความรู้จากผู้สูงอายุสู่เยาวชน การจัดพิธีกรรมประเพณี การสื่อสารภายในชุมชนเป็นมิติพื้นฐานของการอนุรักษ์วัฒนธรรม เน้นที่การถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ เช่น การที่ผู้สูงอายุชาวทลีสอนการปั้นดินเผาให้กับเยาวชนในหมู่บ้าน การเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ของเครื่องปั้นดินเผาผ่านตำนานหรือนิทานพื้นบ้าน รวมถึงการสืบทอดทักษะการปั้นผ่านการลงมือทำในพิธีกรรมและงานประเพณี การสื่อสารลักษณะนี้เน้นความสัมพันธ์เชิงเครือญาติและความไว้วางใจ ซึ่งช่วยสร้างความต่อเนื่องขององค์ความรู้และทำให้ชุมชนมีความรู้สึกผูกพันร่วมกัน

2.1.3.2 มิติการสื่อสารระหว่างชุมชนและสังคมภายนอก (Inter-community Communication) : เช่น การนำเสนอผลงานในงานเทศกาลหรือนิทรรศการ การสื่อสารในมิตินี้มุ่งเน้นการเปิดพื้นที่ให้ชุมชนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสังคมภายนอก เช่น การนำผลงานเครื่องปั้นดินเผาไปจัดแสดงในงานเทศกาลหรือนิทรรศการระดับจังหวัดและระดับประเทศ รวมถึงการ

สร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ มหาวิทยาลัย และองค์กรพัฒนาเอกชน ตัวอย่างเช่น การเชิญช่างฝีมือชาวหลี่ไปสาธิตการปั้นดินเผาในงานมหกรรมศิลปวัฒนธรรม ทำให้เกิดการเรียนรู้สองทาง ทั้งจากชุมชนสู่สังคม และจากสังคมสู่ชุมชน ก่อให้เกิดการปรับปรุงเทคนิค การสร้างคุณค่าใหม่ และการยอมรับในระดับที่กว้างขึ้น

2.1.3.3 มิติการสื่อสารผ่านสื่อดิจิทัล (Digital Communication) : เช่น การทำสื่อออนไลน์ เว็บไซต์ และสารคดีเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมสู่ระดับชาติและนานาชาติ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นอีกหนึ่งแนวทางที่สำคัญในการเผยแพร่วัฒนธรรมสู่ระดับชาติและนานาชาติ สื่อดิจิทัล เช่น เว็บไซต์ วิดีโอสารคดี แพลตฟอร์มโซเชียลมีเดีย และสื่ออินเทอร์เน็ตแอกทีฟ สามารถทำให้ผู้คนทั่วโลกเข้าถึงความรู้เกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาชนชาติหลี่ได้อย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น การจัดทำคลิปวิดีโอการสาธิตขั้นตอนการปั้น พร้อมคำบรรยายที่เล่าความหมายของลวดลายและบริบททางวัฒนธรรม หรือการสร้างเว็บไซต์ชุมชนเพื่อรวบรวมองค์ความรู้และเรื่องเล่าเกี่ยวกับภูมิปัญญา สิ่งเหล่านี้ช่วยสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้กับวัฒนธรรม และเชื่อมโยงกับผู้สนใจในวงกว้าง

ตารางที่ 2.3 การเปรียบเทียบมิติการสื่อสารในงานอนุรักษ์วัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผาชนชาติหลี่

มิติการสื่อสาร	ช่องทางหลัก	ตัวอย่างกิจกรรม	ผลลัพธ์
ภายในชุมชน	ภายในชุมชน	ภายในชุมชน	ภายในชุมชน
ระหว่างชุมชนกับสังคม	ระหว่างชุมชนกับสังคม	ระหว่างชุมชนกับสังคม	ระหว่างชุมชนกับสังคม
ผ่านสื่อดิจิทัล	ผ่านสื่อดิจิทัล	ผ่านสื่อดิจิทัล	ผ่านสื่อดิจิทัล

จากกราฟแนวคิด 2.3 การเชื่อมโยงมิติการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผาชนชาติหลี่

มิติภายในชุมชน → การสืบทอดความรู้โดยตรง

มิติระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอก → การสร้างเครือข่ายและการยอมรับ

มิติการสื่อสารดิจิทัล → การเผยแพร่วัฒนธรรมข้ามพรมแดน

ทั้งสามมิตินี้มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน กล่าวคือ การสื่อสารภายในชุมชนเป็นรากฐานของการอนุรักษ์ การสื่อสารระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอกเป็นสะพานเชื่อมสู่การขยายคุณค่า ขณะที่การสื่อสารผ่านสื่อดิจิทัลช่วยเสริมศักยภาพและต่อยอดการเผยแพร่ไปสู่ผู้คนในระดับสากล

2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมและมรดกภูมิปัญญา

วัฒนธรรมถือเป็นมรดกทางสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือกำหนดวิถีการดำรงชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างกัน Geertz (1973) มองว่าวัฒนธรรมเปรียบเสมือนระบบสัญลักษณ์ที่สังคม

ใช้ในการสร้างความหมายและความเข้าใจต่อโลก การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมจึงมิใช่เพียงสิ่งที่สามารถจับต้องได้อย่างรูปธรรม แต่ยังรวมถึงสิ่งที่เป็นามธรรมซึ่งฝังรากลึกในวิถีชีวิต ความเชื่อ และอัตลักษณ์ของกลุ่มชนต่าง ๆ แนวคิดนี้ช่วยให้เรามองเห็นว่า วัฒนธรรมไม่ใช่เพียงมรดกทางกายภาพ เช่น โบราณสถานหรือศิลปกรรม แต่ยังรวมถึงวิถีปฏิบัติ ความเชื่อ และองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดต่อกันมา ภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่เกิดจากการสะสมความรู้และทักษะของชุมชน Chavalit (2005) ให้ความหมายว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นคือองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงของมนุษย์ในพื้นที่เฉพาะ การปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม และการสั่งสมความรู้ที่ถ่ายทอดผ่านการเล่าเรื่อง การปฏิบัติ และการเรียนรู้ร่วมกันในสังคมย่อย ตัวอย่างเช่น ความรู้ด้านการเกษตรพื้นบ้าน การแพทย์แผนโบราณ และงานหัตถกรรมดั้งเดิม เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหฺลีในมณฑลไห่หนานจึงเป็นผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดต่อกันมา โดยสะท้อนทั้งความเชี่ยวชาญด้านเทคนิคการผลิต และค่านิยมทางสังคมที่แฝงอยู่ในลวดลายและรูปทรงของผลิตภัณฑ์ เมื่อกล่าวถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรม Smith (2006) ชี้ให้เห็นว่าการอนุรักษ์มิได้หมายถึงการเก็บรักษาวัตถุโบราณหรือศิลปกรรมให้อยู่ในสภาพเดิมเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการปกป้องและธำรงรักษาความหมายและคุณค่าที่สังคมให้แก่สิ่งเหล่านั้น การอนุรักษ์จึงมีทั้งมิติของ "การอนุรักษ์เชิงรูปธรรม" (tangible conservation) และ "การอนุรักษ์เชิงนามธรรม" (intangible conservation) เช่น การรักษาภาษาถิ่น พิธีกรรมดั้งเดิม หรือภูมิปัญญาการผลิตเครื่องมือพื้นบ้าน การมองเช่นนี้ทำให้เราเห็นความสำคัญของเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหฺลี ไม่ใช่เพียงในฐานะวัตถุ แต่ยังเป็นพาหะของความหมายเชิงสัญลักษณ์และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ในระดับนานาชาติ องค์การยูเนสโก (UNESCO, 2003) ได้ให้ความสำคัญต่อมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intangible Cultural Heritage: ICH) โดยนิยามว่าเป็น "แนวปฏิบัติ การแสดงออก ความรู้ ทักษะ และเครื่องมือที่ชุมชนยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน" และต้องการส่งต่อไปยังคนรุ่นหลัง การประชุมและอนุสัญญาที่เกี่ยวข้องได้สร้างกรอบการทำงานที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้การอนุรักษ์เป็นไปอย่างยั่งยืน โดยชุมชนต้องมีบทบาทสำคัญในการเก็บรักษาและถ่ายทอดภูมิปัญญา แทนที่จะเป็นเพียงผู้รับการอนุรักษ์จากภายนอก Kirshenblatt-Gimblett (2004) อธิบายว่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็น "การผลิตทางเมตาวัฒนธรรม" (metacultural production) หมายความว่ามรดกเหล่านี้ไม่ได้ดำรงอยู่เพียงลำพัง แต่เป็นผลจากกระบวนการทางสังคมที่เลือก ยกย่อง และกำหนดให้บางสิ่งกลายเป็น "มรดก" การที่เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหฺลีได้รับการยอมรับในฐานะมรดกทางวัฒนธรรม จึงมิใช่เพียงเพราะคุณค่าด้านหัตถกรรมเท่านั้น แต่ยังเกิดจากกระบวนการสังคมที่ยืนยันและให้คุณค่าแก่ภูมิปัญญานี้ ในมิติของการสื่อสาร Hall (1997) เสนอว่าการสื่อสารไม่เพียงทำหน้าที่ถ่ายทอดข้อมูล แต่ยังทำหน้าที่สร้างความหมายและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม การสื่อสารเชิงวัฒนธรรม (cultural communication) จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะเป็นกลไกที่ทำ

ให้ชุมชนสามารถรักษาและสืบทอดองค์ความรู้ได้อย่างต่อเนื่อง เช่น การเล่าเรื่องเกี่ยวกับต้นกำเนิดของเครื่องปั้นดินเผา การสาธิตการผลิตในงานเทศกาล หรือการบันทึกวิถีทัศน์เผยแพร่สู่สาธารณะ นอกจากนี้ การสื่อสารเพื่อการพัฒนา (communication for development: C4D) ตามแนวคิดของ Servaes (2008) เน้นว่าการพัฒนาที่แท้จริงต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชน การอนุรักษ์วัฒนธรรมจึงต้องอาศัยกลไกการสื่อสารที่เปิดพื้นที่ให้ผู้คนในชุมชนได้มีบทบาทในการถ่ายทอดเลือกสรร และปรับปรุงภูมิปัญญาของตนเองให้เหมาะสมกับบริบทปัจจุบัน เช่น การใช้สื่อดิจิทัลเพื่อบันทึกและเผยแพร่กระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา หรือการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการร่วมกับคนรุ่นใหม่ในชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน (community participation) จึงถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของการอนุรักษ์ Pretty (1995) ชี้ว่าการเรียนรู้และการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดคุณค่า การออกแบบกิจกรรม ไปจนถึงการเผยแพร่ภูมิปัญญาสู่สาธารณะ สำหรับกรณีของชนชาติหิเล การที่ผู้เฒ่าผู้แก่ยังคงถ่ายทอดการทำเครื่องปั้นดินเผาให้แก่เยาวชน ถือเป็นตัวอย่างของการมีส่วนร่วมที่ทำให้ภูมิปัญญายังคงดำรงอยู่ กล่าวโดยสรุป การอนุรักษ์วัฒนธรรมและมรดกภูมิปัญญาไม่ใช่เพียงการเก็บรักษาสืบของหรือองค์ความรู้ให้คงอยู่ แต่ต้องเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงกับการสื่อสารและการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อสร้างการตระหนักรู้และคุณค่าในหมู่สมาชิก การอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหิเลจึงเป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นว่า การสื่อสารเชิงวัฒนธรรม การใช้แนวทางการสื่อสารเพื่อการพัฒนา และการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้มรดกภูมิปัญญานี้ยังคงดำรงอยู่และสามารถปรับตัวสู่บริบทโลกสมัยใหม่ได้อย่างยั่งยืน เครื่องปั้นดินเผาดังกล่าวมิใช่เพียงผลิตภัณฑ์เชิงหัตถกรรม แต่ยังทำหน้าที่เป็น "สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม" ที่สะท้อนทั้งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และการดำรงไว้ซึ่งความเชื่อ ความหมาย และวิถีชีวิตของชนชาติหิเล ความรู้ที่ถ่ายทอดในการทำเครื่องปั้นดินเผาไม่เพียงแค่การสร้างวัตถุทางกายภาพ แต่ยังเป็นการถ่ายทอดคุณค่าเชิงจิตวิญญาณและอัตลักษณ์ของชุมชน จึงนับเป็นส่วนหนึ่งของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญต่อการรักษาเอกลักษณ์ท้องถิ่นและการสร้างความภาคภูมิใจให้กับชนรุ่นหลัง กล่าวได้ว่า วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นมิได้หยุดนิ่ง หากแต่ดำรงอยู่ในรูปของการเรียนรู้และการสื่อสารที่ต่อเนื่อง การเข้าใจคุณค่าของภูมิปัญญาจึงไม่อาจจำกัดอยู่แค่การมองเห็นวัตถุหรือพิธีกรรม หากต้องพิจารณาในมิติของความหมายทางสังคมและการถ่ายทอดที่สืบทอดกันอย่างไม่ขาดสาย เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ที่แท้จริงและยั่งยืนต่อไป

2.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง วัฒนธรรมมิได้เป็นเพียงชุดของสิ่งของหรือพิธีกรรมที่ปรากฏให้เห็นเท่านั้น แต่เป็นโครงสร้างเชิงความหมายซับซ้อนซึ่งทำหน้าที่กำหนดความเข้าใจ ค่านิยม และพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ ตามมุมมองเชิงการตีความของ Geertz (1973) วัฒนธรรมเปรียบเสมือน "ระบบสัญลักษณ์" ที่มนุษย์ใช้สร้างความหมาย

ต่อประสบการณ์ร่วมกัน การตีความนี้ช่วยให้เรามองเห็นว่า การวิเคราะห์วัฒนธรรมต้องมุ่งไปทั้งมิติที่จับต้องได้และมิติที่จับต้องไม่ได้ — ทั้งรูปธรรม (เช่น ภาษา ละวดลาย โบราณสถาน) และนามธรรม (เช่น ความเชื่อ ภาษาพูด ความรู้ปฏิบัติ) — ซึ่งทั้งสองมิติผสานกันเป็นโครงสร้างที่ให้ชีวิตแก่ชุมชนและอัตลักษณ์ของกลุ่มชน ในบริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) ข้อสำคัญคือความเป็นบริบทเฉพาะที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์และการทดลองปรับตัวของชุมชนต่อสภาพแวดล้อม ภูมิปัญญาเช่นนี้มักถูกถ่ายทอดในรูปของการปฏิบัติ (practice) มากกว่าการรับรู้เชิงนิรนัยบริสุทธิ์ (Chavalit, 2005; Berkes, 1999) — กล่าวคือ เป็นความรู้ที่ “ฝังตัว” ในการกระทำประจำวัน การเลือกใช้วัตถุดิบ การปรับเทคนิคตามสภาพวัตถุดิบท้องถิ่น และการถ่ายทอดผ่านการฝึกปฏิบัติแบบก้าวเป็นขั้น (apprenticeship) ภูมิปัญญาจึงเป็นทั้งเครื่องมือทางชีวภาพและสังคมที่ช่วยให้ชุมชนอยู่รอดและพัฒนาอย่างต่อเนื่องในบริบทของตนเอง มิติสำคัญอีกประการหนึ่งคือ “ความรู้ที่เป็นนัย” (tacit knowledge) ซึ่ง Polanyi (1966) ชี้ให้เห็นว่าความรู้จำนวนมากที่ผู้เชี่ยวชาญครอบครองมิได้ถ่ายทอดเป็นคำพูดชัดแจ้ง แต่ถูกเก็บอยู่ในรูปของทักษะที่ฝังในร่างกายและการรับรู้เชิงปฏิบัติ การขึ้นรูป การบ่ม การเผา และการแกะลายเครื่องปั้นดินเผาของช่างฝีมือมักพึ่งพากระบวนการความรู้เชิงนัยดังกล่าว — สิ่งที่ไม่สามารถถูกเขียนอธิบายได้ทั้งหมด โดยไม่ต้องทดลองทำและรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสเอง ทฤษฎีการปฏิบัติ (theory of practice) ของ Bourdieu (1977) เสริมให้เห็นว่า “habitus” หรือสำนึกในการปฏิบัติของช่างฝีมือ เกิดจากการสะสมประสบการณ์ทางสังคมและร่างกาย ซึ่งกำกับพฤติกรรมวิธีการผลิตอย่างละเอียดอ่อนและต่อเนื่อง แนวคิดของ Lave และ Wenger (1991) เกี่ยวกับ “ชุมชนแห่งการปฏิบัติ” (communities of practice) ช่วยอธิบายกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา — ช่างฝีมือรุ่นใหม่เริ่มจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมข้างเคียง (legitimate peripheral participation) ค่อย ๆ ได้รับการยอมรับและกลายเป็นผู้เชี่ยวชาญ กระบวนการนี้มิใช่เพียงการเรียนรู้ทักษะเท่านั้น แต่ยังเป็นการเข้าไปอยู่ในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ให้ความหมายกับทักษะเหล่านั้น การเรียนรู้จึงเป็นเรื่องของการร่วมปฏิบัติและการแบ่งปันบริบทความหมายร่วมกัน เมื่อพิจารณาวัฒนธรรมจากมุมมองของมรดก (heritage) พบว่าการจัดประเภทสิ่งที่เป็น “มรดก” เป็นกระบวนการทางสังคม (Kirshenblatt-Gimblett, 2004) เพราะสังคมเลือกที่จะยกย่อง บันทึกลง และให้คุณค่าแก่บางสิ่งให้กลายเป็นมรดก การยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นมรดกไม่เพียงขึ้นกับคุณค่าเชิงเทคนิคหรือความงาม แต่ยังขึ้นกับบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และการท่องเที่ยวด้วย (Smith, 2006) ในส่วนนี้ UNESCO (2003) ให้ความสำคัญกับการขยายความหมายของมรดกไปสู่มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (intangible cultural heritage) โดยเน้นว่ามิติที่จับต้องไม่ได้ เช่น ความรู้ทางหัตถกรรม ขนบธรรมเนียม และพิธีกรรม เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ต้องได้รับการปกป้องรักษาและส่งต่อ อย่างไรก็ตาม ในการรักษาและส่งต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นมีข้อท้าทายเชิงโครงสร้างและเชิงสังคมหลายประการ หนึ่งคือกระบวนการโลกาภิวัตน์และการพาณิชย์ซึ่งอาจ

นำไปสู่การตรึงคุณค่าแบบตื้น (commodification) และการคัดเลือกองค์ประกอบทางวัฒนธรรมเพื่อนำไปใช้เชิงตลาด ซึ่ง Hobsbawm และ Ranger (1983) ได้เตือนถึงปรากฏการณ์การ "ประดิษฐ์ประเพณี" (invention of tradition) ที่อาจทำให้การปฏิบัติดั้งเดิมถูกดัดแปลงจนสูญเสียบริบทเดิม อีกประการคือการสะดุดของการถ่ายทอดรุ่นต่อรุ่น เมื่อคนรุ่นใหม่เผชิญกับทางเลือกอาชีพที่ต่างออกไปหรือขาดแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ ภูมิปัญญาจึงมีโอกาสดำรงจำนวนผู้ปฏิบัติและเสี่ยงต่อการเลือนหาย เมื่อเชื่อมโยงแนวคิดข้างต้นกับกรณีศึกษาที่เป็นใจกลางของงานวิจัยนี้—เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี่—จะเห็นได้ว่าเครื่องปั้นดินเผาเป็นมากกว่า “ผลิตภัณฑ์” แต่เป็นตัวกลางของความทรงจำและนิเวศวัฒนธรรมทั้งทางเทคนิคและความหมาย การเลือกและเตรียมดิน การขึ้นรูปแบบเฉพาะ การเผาและการลงลวดลายล้วนเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ฝังอยู่ในสังคมย่อยของช่าง การอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพจึงต้องหันมามองทั้งมิติทักษะเชิงปฏิบัติ (tacit practice) และมิติความหมายทางสังคม (symbolic value) พร้อมกัน ในแง่เชิงปฏิบัติทางการอนุรักษ์ แนวคิดต่าง ๆ ที่กล่าวมาชี้แนวทางที่สำคัญ ได้แก่ การบันทึกและสื่อสารความรู้ทั้งเชิงรูปธรรมและนามธรรมโดยไม่ตัดบริบททางสังคม (Kirshenblatt-Gimblett, 2004; UNESCO, 2003) การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติผ่านชุมชน (Lave & Wenger, 1991) และการสร้างสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและนโยบายที่สนับสนุนการดำรงชีพของช่างฝีมือเพื่อป้องกันการสูญเสียผู้ปฏิบัติ (Berkes, 1999; Smith, 2006) นอกจากนี้ ผู้วิจัยและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียควรตระหนักถึงความเสี่ยงจากการแปรรูปวัฒนธรรมเพื่อนำไปสู่การตลาดเพียงอย่างเดียว จึงจำเป็นต้องพัฒนากลไกการอนุรักษ์ที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นศูนย์กลางและการคุ้มครองสิทธิพื้นฐานของผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา

โดยสรุป แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กรอบคิดที่สำคัญต่อการวิจัยการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์: วัฒนธรรมเป็นระบบสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงมิติรูปธรรมและนามธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้บริบทเฉพาะที่ฝังอยู่ในการปฏิบัติ การถ่ายทอดความรู้นั้นมักเป็นกระบวนการทางสังคมและร่างกายที่ต้องอาศัยการปฏิบัติร่วม และการอนุรักษ์ที่ยั่งยืนต้องผสมการบันทึกเชิงเทคนิค การส่งเสริมการเรียนรู้ภายในชุมชน และการสร้างเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ-นโยบายที่เอื้อต่อการดำรงวิถีของผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา — ทั้งหมดนี้เป็นกรอบคิดที่จะนำไปสู่การออกแบบการสื่อสารเชิงกลยุทธ์ที่มุ่งรักษาและส่งเสริมเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี่ให้คงอยู่ในบริบทความหมายที่แท้จริงของมันเอง

2.2.1.1 การอนุรักษ์เชิงรูปธรรม (Tangible Conservation) การอนุรักษ์เชิงรูปธรรม (Tangible Conservation) เป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นไปที่การรักษาและคงอยู่ของสิ่งที่สามารถสัมผัส จับต้อง และมองเห็นได้ เช่น โบราณวัตถุ โบราณสถาน สถาปัตยกรรม สิ่งปลูกสร้างทางประวัติศาสตร์ และงานหัตถกรรมต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้เป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมที่สะท้อนประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และอัตลักษณ์ของสังคมในแต่ละยุคสมัย องค์การยูเนสโก (UNESCO, 2003) ได้กำหนดให้

มรดกทางวัฒนธรรมเชิงรูปธรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญในการดำรงความต่อเนื่องทางวัฒนธรรม เนื่องจากทำหน้าที่เป็น “หลักฐานเชิงกายภาพ” ของความคิดสร้างสรรค์และภูมิปัญญาของมนุษย์ การอนุรักษ์เชิงรูปธรรมไม่ได้หมายถึงการรักษาสภาพวัตถุโบราณหรือสถานที่เพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงการคุ้มครอง จัดการ และใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างการเก็บรักษาและการถ่ายทอดคุณค่าให้กับสังคมปัจจุบันและอนาคต Feilden (2003) อธิบายว่าการอนุรักษ์วัฒนธรรมเชิงรูปธรรมควรยึดหลักการ “คงอยู่ในบริบทดั้งเดิม” (preservation in context) เพื่อให้สิ่งนั้นยังคงมีความหมายและสัมพันธ์กับผู้คนรอบข้าง กรณีของ เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี่มณฑลไห่หนาน ถือเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของมรดกเชิงรูปธรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ไม่เพียงเพราะเป็นงานหัตถกรรมที่มีคุณค่าในเชิงศิลปะและความงาม แต่ยังเป็นเครื่องสะท้อนถึงภูมิปัญญาดั้งเดิม ความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติ และความเชื่อทางจิตวิญญาณของชุมชน การผลิตเครื่องปั้นดินเผามีลักษณะเฉพาะ เช่น การขึ้นรูปด้วยมือโดยไม่ใช้แป้นหมุน การเผาในเตาดิน และการสร้างสรรค์ลวดลายที่สื่อถึงความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตและธรรมชาติ คุณลักษณะเหล่านี้ทำให้เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี่ไม่ใช่เพียง “สิ่งของ” แต่เป็น “หลักฐานทางอัตลักษณ์” ของกลุ่มชาติพันธุ์ (Li & Chen, 2018) อย่างไรก็ตาม การอนุรักษ์เชิงรูปธรรมมักเผชิญความท้าทายจากกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สถานที่ทางประวัติศาสตร์หรือหัตถกรรมดั้งเดิมจำนวนมากถูกลดทอนคุณค่า กลายเป็นเพียง “สินค้าเชิงพาณิชย์” เพื่อการท่องเที่ยว ซึ่งหากขาดกระบวนการจัดการที่เหมาะสม อาจทำให้เกิดการบิดเบือนคุณค่าดั้งเดิม (Smith, 2006) ดังนั้นการอนุรักษ์จึงควรคำนึงถึง “คุณค่าที่แท้จริง” ของวัฒนธรรม มากกว่าการรักษาเพียงรูปลักษณะทางกายภาพ ในเชิงแนวทาง องค์การยูเนสโกเสนอกรอบคิด “การอนุรักษ์เชิงมีส่วนร่วม” (Participatory Conservation) ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการตัดสินใจและกำหนดทิศทางการอนุรักษ์ เพื่อให้สิ่งที่ได้รับการอนุรักษ์ยังคงเชื่อมโยงกับการดำรงชีวิตจริง (UNESCO, 2011) ซึ่งสอดคล้องกับมุมมองของ Waterton และ Smith (2009) ที่มองว่ามรดกวัฒนธรรมไม่ได้มีคุณค่าเพียงในเชิงวัตถุ แต่มีความหมายต่อ “อัตลักษณ์ทางสังคม” และ “ความทรงจำร่วม” ของชุมชนด้วย

ดังนั้น การอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี่ในฐานะมรดกเชิงรูปธรรม จึงไม่ควรจำกัดอยู่แค่การเก็บรักษาสภาพของวัตถุ แต่ต้องคำนึงถึงการดำรงคุณค่า ความหมาย และการสร้างความต่อเนื่องระหว่างอดีตกับปัจจุบัน การมีส่วนร่วมของชุมชนหลี่ในการถ่ายทอดทักษะ เทคนิค และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเครื่องปั้นดินเผา ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การอนุรักษ์มีความสมบูรณ์และยั่งยืน

2.2.1.2 การอนุรักษ์เชิงนามธรรม (Intangible Conservation) เช่น ภาษา เพลง พื้นบ้าน ศิลปะการแสดง ความรู้ท้องถิ่น นอกเหนือจากการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเชิงรูปธรรมที่สามารถจับต้องได้แล้ว การอนุรักษ์เชิงนามธรรม (Intangible Conservation) ก็มีความสำคัญไม่น้อย

ไปกว่ากัน มรดกทางวัฒนธรรมเชิงนามธรรมหมายถึงความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ทักษะ และการปฏิบัติที่สืบทอดต่อกันมาในชุมชน โดยองค์การยูเนสโก (UNESCO, 2003) ได้ระบุอย่างชัดเจนว่า มรดกทางวัฒนธรรมเชิงนามธรรมครอบคลุมถึง การแสดงออกทางภาษา ศิลปะการแสดง ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ และหัตถกรรมดั้งเดิม อันเป็นรากฐานที่ทำให้วัฒนธรรมมีชีวิตและสามารถถ่ายทอดต่อไปยังอนุชนรุ่นหลัง มรดกเชิงนามธรรมมีลักษณะพิเศษคือมิได้ปรากฏเป็นวัตถุ แต่ดำรงอยู่ในความทรงจำ การปฏิบัติ และการถ่ายทอดระหว่างบุคคล เช่น เพลงพื้นบ้าน ภาษาท้องถิ่น พิธีกรรม ศิลปะการแสดง หรือภูมิปัญญาการประกอบอาชีพดั้งเดิม Anderson (2015) อธิบายว่า มรดกเชิงนามธรรมคือ “การแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ของชุมชน” ที่ช่วยสร้างความหมายร่วมและอัตลักษณ์ทางสังคม สำหรับชนชาติหลั มณฑลไต้หวัน ประเทศจีน เครื่องปั้นดินเผาไม้มีความหมายเพียงแค่ว่าในฐานวัตถุหัตถกรรม แต่ยังแฝงไปด้วย ภูมิปัญญา เทคนิค และความเชื่อเชิงจิตวิญญาณ ที่ถือเป็นมรดกเชิงนามธรรมในตัวเอง การผลิตเครื่องปั้นไม้ได้เป็นเพียงกระบวนการทางกายภาพ แต่ยังเป็นพิธีกรรมและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับโลกทัศน์ของชนเผ่า ตัวอย่างเช่น การเลือกดิน การนวดดิน และการเผา ล้วนผูกพันกับคติความเชื่อเรื่องธรรมชาติและจักรวาล (Li & Chen, 2018) การถ่ายทอดทักษะการปั้นมักเกิดขึ้นในครอบครัว โดยผู้สูงอายุจะสอนลูกหลานผ่านการลงมือปฏิบัติจริง ทำให้ภูมิปัญญานี้สืบทอดในลักษณะ “การเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ” มากกว่าการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ในเชิงทฤษฎี การอนุรักษ์เชิงนามธรรมมีความท้าทายมากกว่าการอนุรักษ์เชิงรูปธรรม เนื่องจากลักษณะของสิ่งที่ต้องรักษาไม่ใช่วัตถุที่คงที่ หากแต่เป็น “กระบวนการทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา” (Smith, 2006) ดังนั้น นักวิชาการจึงเห็นตรงกันว่า การอนุรักษ์เชิงนามธรรมมิใช่การ “ตรึง” หรือ “หยุดยั้ง” วัฒนธรรมให้อยู่ในสภาพเดิม แต่ควรเป็นการสนับสนุนให้วัฒนธรรมสามารถดำรงอยู่ในสังคมร่วมสมัยและมีพลังในการปรับตัวได้ (Kirshenblatt-Gimblett, 2004) แนวทางสำคัญในการอนุรักษ์มรดกเชิงนามธรรมคือการให้ชุมชนท้องถิ่นมีบทบาทเป็นศูนย์กลางของการสืบสาน เนื่องจากชุมชนคือเจ้าของวัฒนธรรมตัวจริงและเป็นผู้ที่เข้าใจความหมายเชิงลึกที่สุด Waterton และ Smith (2009) ชี้ว่า การอนุรักษ์ที่แท้จริงต้องอาศัย การยอมรับคุณค่าและการมีส่วนร่วมของชุมชน ไม่เช่นนั้น วัฒนธรรมที่ถูกเก็บรักษาอาจกลายเป็นเพียงการ “จัดแสดง” เพื่อการท่องเที่ยว โดยขาดความเชื่อมโยงกับชีวิตจริง สำหรับกรณีของชนชาติหลั ความท้าทายที่พบคือกระแสโลกาภิวัตน์และการพัฒนาเศรษฐกิจที่ทำให้คนรุ่นใหม่หันไปสนใจงานอาชีพอื่นมากกว่าการสืบทอดหัตถกรรม การอนุรักษ์เชิงนามธรรมจึงจำเป็นต้องอาศัยการพัฒนาเชิงนวัตกรรม เช่น การบูรณาการเครื่องปั้นดินเผาเข้ากับ การออกแบบร่วมสมัย การจัดเวิร์กช็อปเชิงชุมชน หรือการบันทึกความรู้และเทคนิคการผลิตในรูปแบบสื่อดิจิทัล เพื่อสร้างแรงดึงดูดให้คนรุ่นใหม่เห็นคุณค่าและเข้ามามีส่วนร่วม (Zhang, 2020) โดยสรุป การอนุรักษ์เชิงนามธรรมมิใช่เพียงการเก็บรักษาองค์ความรู้หรือทักษะดั้งเดิม แต่ยังหมายถึง การสร้างเงื่อนไขให้วัฒนธรรมสามารถ “มีชีวิตอยู่” ในสังคมปัจจุบันได้ การรักษาภูมิปัญญา

เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลีจึงต้องคำนึงถึงการส่งเสริมบทบาทของชุมชน การสร้างพื้นที่ให้การปฏิบัติและการเรียนรู้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการปรับใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมร่วมสมัย เพื่อให้การอนุรักษ์มีความยั่งยืนและสอดคล้องกับพลวัตของสังคม องค์การยูเนสโก (UNESCO, 2003) ได้เน้นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรม โดยเฉพาะ "มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม" (Intangible Cultural Heritage: ICH) ซึ่งรวมถึงแนวปฏิบัติ ความเชื่อ และทักษะที่ชุมชนตระหนักว่ามีคุณค่า และต้องการถ่ายทอดสืบต่อไป

2.2.2. มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intangible Cultural Heritage) เป็นทรัพยากรที่ไม่เพียงแต่มีคุณค่าเชิงสุนทรียะหรือเศรษฐกิจ แต่ยังเป็นรากฐานทางอัตลักษณ์และความมั่นคงทางสังคม (Kirshenblatt-Gimblett, 2004) การอนุรักษ์มรดกดังกล่าวต้องใช้วิธีการที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้เกิดการตระหนักรู้และการสืบทอดที่ยั่งยืน สำหรับเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลีถือเป็นมรดกภูมิปัญญาที่สำคัญ เนื่องจากสะท้อนวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยลวดลายบนภาชนะไม่เพียงแต่เป็นศิลปะ แต่ยังสื่อถึงความเชื่อและเรื่องราวทางวัฒนธรรมของชนชาติ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intangible Cultural Heritage: ICH) ถือเป็นหัวใจสำคัญของการดำรงไว้ซึ่งความหลากหลายทางวัฒนธรรมในสังคมโลก เนื่องจากมิได้ปรากฏในรูปแบบของวัตถุจับต้องได้เท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงองค์ความรู้ ความเชื่อ ประเพณี และวิถีปฏิบัติที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น (UNESCO, 2003) การอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาจึงมิได้หมายถึงการรักษาเพียงรูปแบบทางศิลปะหรือกิจกรรมวัฒนธรรม แต่ยังรวมถึงการคงไว้ซึ่งความหมายและคุณค่าที่ชุมชนให้การยอมรับ (Smith, 2006) ในมิติทางสังคม มรดกภูมิปัญญามีบทบาทสำคัญต่อการสร้างอัตลักษณ์และความมั่นคงทางสังคม เนื่องจากช่วยหล่อหลอมความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและประเทศชาติ (Kirshenblatt-Gimblett, 2004) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของชุมชนชาติพันธุ์ มรดกภูมิปัญญาเป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดการธำรงรักษาความแตกต่างทางวัฒนธรรมท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ และเป็นพื้นที่ในการต่อรองอำนาจระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นกับวัฒนธรรมกระแสหลัก (Bendix, 2009) สำหรับชนชาติหลีมณฑลไห่หนาน เครื่องปั้นดินเผาถือเป็นมรดกภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่า เนื่องจากมิใช่เพียงการผลิตเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน แต่ยังสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ความเชื่อด้านวิญญาณ และการสื่อสารผ่านลวดลายบนภาชนะ ซึ่งทำหน้าที่เป็น “ภาษาทางวัฒนธรรม” ของชุมชน (Qiao, 2015) ความหมายที่ซ่อนอยู่ในเครื่องปั้นดินเผา เช่น ลวดลายเรขาคณิตหรือลวดลายสัตว์ เป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกเรื่องราวทางตำนาน ประเพณี และความศรัทธาที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ การอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมประเภทนี้จึงจำเป็นต้องพึ่งพากระบวนการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านการเรียนรู้เชิงปฏิบัติ การบอกเล่าเรื่องราว (storytelling) และการใช้สื่อร่วมสมัย เพื่อสร้างความตระหนักรู้ให้แก่คนรุ่นใหม่ (Deacon, 2004) ในขณะเดียวกันยังต้องสร้างสมดุลระหว่าง “การคงอยู่” ของรูปแบบดั้งเดิม และ “การปรับตัวเชิง

สร้างสรรค์” เพื่อให้มรดกดังกล่าวยังคงความหมายในสังคมร่วมสมัยได้อย่างยั่งยืน (Hafstein, 2018)

กล่าวโดยสรุป มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นมากกว่าสิ่งที่สืบทอดมาจากอดีต แต่เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถสร้างพลังทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี่จึงไม่เพียงเป็นหลักฐานทางศิลปวัฒนธรรม แต่ยังเป็นกลไกในการสร้างอัตลักษณ์ เสริมสร้างความภาคภูมิใจในชาติพันธุ์ และเป็นเครื่องมือในการธำรงรักษาความหลากหลายทางวัฒนธรรมในสังคมโลกปัจจุบัน

2.2.1.4 แนวคิดทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม การสื่อสารถือเป็นกระบวนการสำคัญในการสร้างความเข้าใจ การถ่ายทอด และการธำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของมรดกภูมิปัญญาที่ไม่ปรากฏในรูปของวัตถุจับต้องได้ หากแต่เป็นความรู้ ทักษะ ประเพณี และความเชื่อที่ต้องอาศัยการถ่ายทอดระหว่างคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง (UNESCO, 2003) แนวคิดการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์จึงมิได้จำกัดอยู่เพียงการเผยแพร่ข้อมูล แต่ยังรวมถึงการสร้าง ความหมายร่วม การปลูกฝังค่านิยม และการสร้างพื้นที่ทางสังคมที่เอื้อต่อการรักษาความต่อเนื่องของวัฒนธรรม (Littlejohn & Foss, 2011) นักวิชาการด้านมานุษยวิทยาสื่อสารชี้ให้เห็นว่าการสื่อสารทางวัฒนธรรมมิใช่กระบวนการเชิงเส้น หากแต่เป็นพลวัตทางสังคมที่มีปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องระหว่างผู้ส่งสาร ผู้รับสาร และบริบททางสังคม (Hall, 1997) การอนุรักษ์วัฒนธรรมจึงต้องอาศัยการสื่อสารที่สามารถเชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตเข้าด้วยกัน เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมมีความหมายในโลกสมัยใหม่ ขณะเดียวกันยังคงรักษาคุณค่าและความศักดิ์สิทธิ์ในมิติทางดั้งเดิมสำหรับเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี่ กระบวนการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์สามารถมองได้สามระดับ ได้แก่ (1) การสื่อสารภายในชุมชน เช่น การถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านครอบครัวและครูภูมิปัญญา การฝึกปฏิบัติจริง และการสืบทอดตำนานท้องถิ่น (2) การสื่อสารสาธารณะ เช่น การจัดแสดงนิทรรศการ การจัดกิจกรรมเทศกาล หรือการนำเสนอผ่านสื่อมวลชน ซึ่งช่วยสร้างการรับรู้และความเข้าใจแก่สังคมวงกว้าง และ (3) การสื่อสารเชิงนโยบายและระหว่างประเทศ เช่น การขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญา กับ UNESCO ซึ่งสร้างความชอบธรรมและการยอมรับในระดับโลก (Qiao, 2015) แนวคิดเรื่อง “การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์” ยังสอดคล้องกับทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Communication for Development: C4D) ที่เน้นการใช้สื่อและกระบวนการสื่อสารเป็นเครื่องมือในการสร้างการมีส่วนร่วม การแลกเปลี่ยนความรู้ และการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน (Servaes, 2008) การอนุรักษ์จึงไม่อาจดำเนินการได้อย่างยั่งยืนหากปราศจากการสื่อสารที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน นอกจากนี้ ในยุคดิจิทัล การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์ยังได้ขยายเข้าสู่พื้นที่ออนไลน์ ซึ่งเปิดโอกาสให้การเผยแพร่วัฒนธรรมเป็นไปอย่างกว้างขวางและทันสมัยมากขึ้น งานวิจัยหลายชิ้นพบว่า สื่อสังคมออนไลน์ช่วยสร้างความสนใจและการมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ต่อมรดกภูมิปัญญา (Giaccardi, 2012) ซึ่งในกรณีของเครื่องปั้นดินเผาชนชาติหลี่ สามารถใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลในการเล่า

เรื่องราวภูมิปัญญา ถ่ายทอดขั้นตอนการผลิต และสร้างแบรนด์ทางวัฒนธรรมให้เป็นที่รู้จักในระดับสากล การสื่อสารมีบทบาทสำคัญต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม เนื่องจากเป็นกลไกในการถ่ายทอด ส่งต่อ และสร้างความเข้าใจต่อคุณค่าของวัฒนธรรมทั้งในระดับบุคคลและสังคม โดยทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

2.2.1.4.1. ทฤษฎีการสื่อสารเชิงวัฒนธรรม (Cultural Communication Theory) เน้นการสื่อสารในฐานะเครื่องมือสร้างความหมายและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Hall, 1997) การถ่ายทอดภูมิปัญญาผ่านการเล่าเรื่อง (Storytelling) การฝึกปฏิบัติ และการจัดกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมจึงมีบทบาทในการรักษามรดกภูมิปัญญา การสื่อสารเชิงวัฒนธรรมเป็นกรอบคิดที่พิจารณาการสื่อสารไม่ใช่เพียงการแลกเปลี่ยนข้อมูลเชิงเทคนิคเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการสร้างความหมาย สัญลักษณ์ และอัตลักษณ์ร่วมในสังคม (Hall, 1997) มุมมองนี้ก้าวข้ามแนวคิดการสื่อสารเชิงเส้นแบบดั้งเดิม ไปสู่การมองว่าภาษา สัญลักษณ์ พิธีกรรม และการปฏิบัติทางวัฒนธรรมล้วนเป็น “การสื่อสาร” ที่คอยกำหนดวิธีที่ชุมชนตีความโลกและตนเอง (Geertz, 1973) ดังนั้นการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาจึงจำเป็นต้องพิจารณาการสื่อสารเชิงวัฒนธรรมเป็นหัวใจหลัก เพราะการสูญเสียวิธีการสื่อสารหรือความหมายย่อมเท่ากับการสูญเสียส่วนสำคัญของวัฒนธรรมเอง

แนวคิดหลักและองค์ประกอบเชิงทฤษฎี

1. การสร้างตัวแทนและการให้ความหมาย (Representation & Signifying Practices) Stuart Hall ให้ความสำคัญกับแนวคิด representation — การที่วัตถุ ภาพ หรือการปฏิบัติทางวัฒนธรรมถูกทำให้ “มีความหมาย” ภายใต้ระบบสัญลักษณ์ของสังคม การให้ความหมายนี้ไม่คงที่ และสามารถถูกตีความได้หลายทาง (Hall, 1997) แนวคิดนี้ชี้ว่าเมื่อต้องอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาชนชาติหลี ผู้ทุนและนักจัดการต้องระวังว่าวิธีการจัดแสดงหรืออธิบายอาจเปลี่ยนความหมายดั้งเดิมไปได้ แนวคิดเรื่อง การสร้างตัวแทน (representation) ของ Stuart Hall ถือเป็นรากฐานสำคัญของการศึกษาการสื่อสารเชิงวัฒนธรรม โดยเฉพาะในมิติที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น Hall (1997) อธิบายว่า representation ไม่ได้หมายถึงเพียงการ “สะท้อน” ความจริง หากแต่เป็นกระบวนการทางสังคมที่ทำให้สิ่งหนึ่งถูกสร้างขึ้นเป็น “ความหมาย” ผ่านระบบสัญลักษณ์ ภาษา พูด ภาษาเขียน ภาพ เสียง หรือการปฏิบัติทางสังคม ดังนั้นสิ่งที่ถูกนำเสนอในฐานะ “วัฒนธรรม” จึงไม่ใช่วัตถุประสงค์ที่มีอยู่ตายตัว หากแต่ถูกผลิตซ้ำและตีความใหม่อยู่เสมอ เมื่อพิจารณาในบริบทของเครื่องปั้นดินเผาชนชาติหลี กระบวนการ representation มีความซับซ้อนเป็นพิเศษ เพราะเครื่องปั้นดินเผาไม่ได้เป็นเพียงวัตถุหัตถกรรมที่ใช้สอยในชีวิตประจำวัน แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สะท้อนความเชื่อ ประเพณี และภูมิปัญญาที่สืบทอดมาหลายชั่วอายุคน (Geertz, 1973) การจัดแสดงเครื่องปั้นดินเผาในพิพิธภัณฑ์ งานเทศกาล หรือสื่อดิจิทัล ล้วนเป็นการ “เข้ารหัส” ความหมาย (encoding) ที่ผู้สร้างสื่อพยายามส่งต่อไปยังผู้ชม ขณะเดียวกันผู้ชมเองก็อาจ “ถอดรหัส” (decoding) ในรูปแบบที่แตกต่างออกไปตามประสบการณ์หรือบริบทของตน (Hall, 1997) การสร้าง

ความหมายดังกล่าวมิได้มีความเป็นกลาง หากแต่สัมพันธ์กับ อำนาจทางสังคมและการเมืองของการเป็นตัวแทน (politics of representation) กล่าวคือ ใครเป็นผู้เล่าเรื่อง ใครควบคุมเนื้อหา และใครได้รับสิทธิในการตีความ ย่อมมีผลต่อทิศทางการอนุรักษ์ หากการเล่าเรื่องถูกรวบงำโดยนักวิชาการจากภายนอกหรือองค์กรรัฐ ความหมายดั้งเดิมที่ชุมชนผลิตถูกพันอาจถูกลดทอนหรือเปลี่ยนแปลงไป (Smith, 2006; Kirshenblatt-Gimblett, 2004) ตรงกันข้าม หากชุมชนมีบทบาทในการกำหนดการสื่อสาร ความหมายที่ถ่ายทอดก็จะสอดคล้องกับอัตลักษณ์และความทรงจำร่วมของพวกเขา มากกว่าตัวอย่างเชิงประจักษ์สามารถเห็นได้จากกรณีการจัดนิทรรศการหัตถกรรมในหลายประเทศ ที่มักนำมรดกวัฒนธรรมพื้นบ้านไปจัดแสดงในรูปแบบ “ศิลปะ” ที่เหมาะสำหรับผู้ชมเมืองใหญ่หรือชาวต่างชาติ แม้จะช่วยให้เกิดการรับรู้ในวงกว้าง แต่บางครั้งก็ทำให้บริบทดั้งเดิม เช่น บทบาทในพิธีกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณบรรพบุรุษ หรือการใช้ในชีวิตประจำวัน ถูกกลืนหายไป (Hobsbawm & Ranger, 1983) สำหรับเครื่องปั้นดินเผาชนชาติหลี หากการนำเสนอเน้นเพียงความงดงามด้านรูปทรงหรือมูลค่าทางเศรษฐกิจ ก็อาจบิดเบือนคุณค่าทางจิตวิญญาณและอัตลักษณ์ที่แท้จริงของชุมชน

ดังนั้น การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์ที่ใช้รอบคิด representation ของ Hall จะต้องคำนึงถึงการรักษาสมาดุลระหว่าง ความหมายดั้งเดิมที่ชุมชนกำหนด กับ ความหมายใหม่ที่ถูกสร้างขึ้นในการเผยแพร่สู่สังคมวงกว้าง วิธีการที่เป็นไปได้ เช่น

1. การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและช่างฝีมือในการออกแบบนิทรรศการหรือเนื้อหาสื่อ
2. การบันทึกเรื่องเล่าท้องถิ่นควบคู่กับการนำเสนอวัตถุหัตถกรรม
3. การสร้างพื้นที่ให้ผู้ชมได้มีปฏิสัมพันธ์และเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง เช่น การทดลองปั้นดินเผา

มาตรการเหล่านี้ช่วยให้ representation ไม่ใช่เพียงการ “แทนที่” วัฒนธรรมดั้งเดิมด้วยการอบความคิดจากภายนอก แต่เป็นกระบวนการที่ชุมชนสามารถกำหนดความหมายของตนเองได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมเชิงมีส่วนร่วมที่ UNESCO (2003) เน้นย้ำ

กล่าวโดยสรุป แนวคิดการสร้างตัวแทนและการให้ความหมายของ Hall มีคุณูปการอย่างยิ่งต่อการออกแบบการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาชนชาติหลี เพราะช่วยชี้ให้เห็นว่าการรักษาวัฒนธรรมมิใช่เพียงการเก็บรักษาวัตถุ หากแต่เป็นการปกป้องความหมาย คุณค่า และเรื่องราวที่ฝังอยู่ในวัตถุนั้นด้วย

2. Encoding / Decoding และการต่อรองความหมาย การสื่อสารเชิงวัฒนธรรมมองว่าผู้ส่งสาร (เช่น ช่างฝีมือ หรือนักจัดนิทรรศการ) อาจ “เข้ารหัส” ความหมายลงในวัตถุหรือการแสดง ในขณะที่ผู้รับสาร (ผู้ชม นักวิจารณ์ หรือคนรุ่นใหม่) อาจตีความ (decode) แตกต่างกัน กระบวนการนี้สะท้อนความไม่แน่นอนของการส่งต่อความหมายและความจำเป็นของการสร้างพื้นที่การตีความร่วม

(Hall, 1997) แนวคิดเรื่องการเข้ารหัส-ถอดรหัส (encoding/decoding) เป็นหนึ่งในกรอบทฤษฎีศูนย์กลางของการศึกษาการสื่อสารเชิงวัฒนธรรม ซึ่ง Stuart Hall นำเสนอว่า ข้อความทางวัฒนธรรม (รวมถึงวัตถุเหตุการณ์ การแสดง หรือสื่อสิ่งพิมพ์) ถูก “เข้ารหัส” โดยผู้ผลิตหรือผู้จัดการความหมายเอาไว้ และผู้รับสารมีบทบาทในการ “ถอดรหัส” ความหมายเหล่านั้นโดยผ่านเลนส์ของบริบททางสังคม ประสบการณ์ และกรอบอุดมการณ์ของตน (Hall, 1980, 1997) กระบวนการนี้ไม่ได้มั่นคงตายตัว แต่เปิดโอกาสให้เกิดการอ่านที่หลากหลาย เช่น การอ่านแบบยอมรับ (dominant/hegemonic reading), การอ่านแบบเจรจาต่อรอง (negotiated reading) และการอ่านแบบคัดค้าน (oppositional/critical reading) (Hall, 1980)

กระบวนการเข้ารหัสและถอดรหัสในมรดกภูมิปัญญา

เมื่อนำมาประยุกต์กับมรดกภูมิปัญญา เช่น เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติลี การเข้ารหัสเกิดขึ้นตั้งแต่ระดับการผลิต: ช่างฝีมือ (artisan) ใส่ความหมายผ่านรูปทรง ลวดลาย เทคนิคการเผา และเงื่อนไขการใช้งาน—ซึ่งมักสะท้อนคติความเชื่อ บริบทพิธีกรรม และการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น (Geertz, 1973; Hall, 1980) นอกจากการผลิตแล้ว พิธีกรรมการใช้ การวางวัตถุในบริบทประเพณี และเรื่องเล่าของชุมชนก็เป็นส่วนหนึ่งของการเข้ารหัสความหมายเชิงวัฒนธรรมด้วย ผู้รับสารที่มาพบเห็นหรือบริโภควัฒนธรรมนั้น—ไม่ว่าจะเป็นสมาชิกชุมชน ผู้เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ นักท่องเที่ยว หรือผู้ซื้อเชิงพาณิชย์—จะนำชุดประสบการณ์และกรอบอ้างอิงของตนมาถอดรหัส ทำให้เกิดการอ่านความหมายที่ต่างกัน ตัวอย่างเช่น สมาชิกชุมชนอาจอ่านภาชนะชิ้นหนึ่งว่าเป็น “ของใช้พิธีกรรมที่เชื่อมโยงกับบรรพบุรุษ” ขณะที่นักท่องเที่ยวอาจอ่านว่ามันคือ “ของฝากที่สวยงาม” ซึ่งเป็นการอ่านเชิงพาณิชย์ การอ่านทั้งสองแบบแสดงถึงการถอดรหัสที่มีระดับความเข้าใจและมาตรฐานค่านิยมที่แตกต่างกัน (Morley, 1980; Hall, 1980)

การต่อรองความหมาย (Negotiation) และอำนาจในการเป็นตัวแทน การต่อรองความหมายหมายถึงกระบวนการที่ความหมายของวัฒนธรรมถูกถกเถียง เจรจา และปรับเปลี่ยนโดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายฝ่าย—ชุมชนท้องถิ่น นักอนุรักษ์ ภัณฑารักษ์ สื่อมวลชน และตลาด (Kirshenblatt-Gimblett, 2004; Smith, 2006) ปัจจัยสำคัญในการกำหนดว่า “ความหมายใดจะโดดเด่น” ได้แก่ โครงสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจ การเมือง และสถาบัน: พิพิธภัณฑ์หรือสื่อที่มีทรัพยากรอาจกำหนดกรอบการนำเสนอ ส่งผลให้การอ่านบางแบบกลายเป็น “ความหมายเชิง hegemony” ในขณะที่ความหมายดั้งเดิมของชุมชนอาจถูกลดทอนหรือถูกแปลความในเชิงที่ต่างไป (Smith, 2006; Hall, 1997)

ในบริบทของเครื่องปั้นดินเผาชนชาติลี ผู้มีบทบาทสำคัญในการต่อรองความหมาย ได้แก่ ตัวช่างเอง ผู้นำชุมชน นักจัดนิทรรศการ พ่อค้า/นักท่องเที่ยว และหน่วยงานภาครัฐ—แต่ละฝ่ายมีแรงจูงใจต่างกัน (เช่น การธำรงวัฒนธรรม ความต้องการเชิงเศรษฐกิจ หรือความต้องการสร้าง

ภาพลักษณ์) ผลที่ตามมาคือการต่อรองที่อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบการผลิต ความหมายเชิงสัญลักษณ์ และวิธีการนำเสนอสู่สาธารณะ หากการต่อรองถูกครอบงำโดยกลุ่มที่มีอำนาจสูงกว่า ชุมชนอาจสูญเสียสิทธิ์ในการเป็นผู้กำหนดความหมายของตนเอง (Bourdieu, 1977; Kirshenblatt-Gimblett, 2004)

ผลกระทบต่อการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญา

ความขัดแย้งระหว่างการเข้ารหัสดั้งเดิมและการถอดรหัสจากภายนอกสามารถส่งผลกระทบต่ออนุรักษ์ได้หลายด้าน ได้แก่

- การแปรรูปทางวัฒนธรรม (commodification) : เมื่อนัยยะทางวัฒนธรรมถูกแปลงเป็นสินค้าทางเศรษฐกิจ องค์ประกอบที่ลึกซึ้งเช่นพิธีกรรมหรือความเชื่ออาจถูกตัดออกหรือถูกทำให้ตื้น (Smith, 2006)

- การสูญเสียบริบทความหมาย : การนำเสนอวัตถุในสภาพแวดล้อมใหม่โดยไม่มีบริบทที่เหมาะสมอาจทำให้ความหมายดั้งเดิมถูกบิดเบือน (Hall, 1997)

- ความขัดแย้งทางอำนาจ : ชุมชนอาจถูกกีดกันจากกระบวนการกำหนดค่าหรือการได้ประโยชน์จากมรดกของตนเอง (Kirshenblatt-Gimblett, 2004)

ข้อเสนอเชิงปฏิบัติ: สร้างพื้นที่การตีความร่วม

เพื่อรับมือกับการต่อรองความหมายและปกป้องความหมายดั้งเดิม ควรออกแบบกระบวนการสื่อสารและการจัดการมรดกโดยคำนึงถึงหลักการต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมเชิงร่วมสร้าง (co-curation): เปิดพื้นที่ให้ช่างฝีมือและผู้นำชุมชนร่วมกำหนดเนื้อหา นิทรรศการ และการเล่าเรื่อง เพื่อให้การเข้ารหัสใหม่สะท้อนเสียงของเจ้าของวัฒนธรรม (UNESCO, 2003).

2. การให้บริบทเชิงเล่าเรื่อง : ใช้ป้ายคำอธิบาย บันทึกปากคำ วิดีโอสาริต และนิทรรศการเชิงเล่าเรื่องเพื่อสื่อความหมายด้านพิธีกรรมและการใช้งาน ให้การถอดรหัสของผู้ชมมีข้อมูลเพียงพอ (Hall, 1997)

3. นโยบายคุ้มครองสิทธิทางวัฒนธรรม : พัฒนากลไกทางนโยบายที่คุ้มครองสิทธิในการกำหนดความหมายและการได้ประโยชน์ของชุมชน (Smith, 2006; UNESCO, 2003)

4. การสื่อสารเชิงการศึกษาและเชิงประสบการณ์ : จัดกิจกรรมฝึกปฏิบัติ เวิร์กช็อป และโปรแกรมการเรียนรู้เชิงปฏิบัติที่เชื่อมโยงผู้เรียนกับผู้ถ่ายทอดโดยตรง (Lave & Wenger, 1991)

แนวทางวิจัยที่เสนอ การศึกษาการเข้ารหัส-ถอดรหัสสำหรับกรณีเครื่องปั้นดินเผาชนชาติหลี ควรใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพที่ผสมผสาน เช่น การสังเกตมีส่วนร่วม (participant observation) การสัมภาษณ์เชิงลึกกับช่างฝีมือและผู้รับสาร การวิเคราะห์สื่อและป้ายคำอธิบาย และการศึกษาการรับสาร (audience reception studies) เพื่อตรวจจับการอ่านความหมายที่หลากหลาย (Morley,

1980; Hall, 1980) วิธีการเช่น participatory action research ยังเอื้อต่อการสร้างพื้นที่ที่ตีความร่วมที่ชุมชนมีส่วนร่วมจริง

สรุป กรอบการเข้ารหัส-ถอดรหัสชี้ให้เห็นว่าการสื่อสารเกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญาเป็นกระบวนการไดนามิกที่เกี่ยวข้องกับอำนาจ การตีความ และบริบท การอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพจึงต้องเปิดช่องให้การต่อรองความหมายดำเนินไปอย่างเป็นธรรมและมีส่วนร่วม เพื่อรักษาไม่เพียงรูปลักษณ์ของวัตถุ แต่ยังรักษาความหมายและคุณค่าที่ฝังอยู่ในวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ (Hall, 1980; Kirshenblatt-Gimblett, 2004; Smith, 2006)

3. เรื่องเล่า (Storytelling) และการเล่าเรื่องเชิงวัฒนธรรม การเล่าเรื่องเป็นรูปแบบการสื่อสารที่ทรงพลังซึ่งถ่ายทอดทั้งความรู้ เทคนิค และค่านิยมของชุมชน (Fisher, 1984; Bruner, 1991) เรื่องเล่าทำให้วัตถุเชิงหัตถกรรม—เช่น ภาชนะดินเผา—มี “ชีวประวัติ” และความหมาย การจัดกิจกรรมเล่าเรื่อง การบันทึกปากคำผู้เฒ่า หรือการสร้างนิทรรศการเชิงเล่าเรื่อง จึงเป็นวิธีการสำคัญในการคงความหมายของภูมิปัญญา การเล่าเรื่องถือเป็นวิธีการสื่อสารที่เก่าแก่ที่สุดและทรงพลังที่สุดในการถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อ และคุณค่าทางสังคมของมนุษยชาติ (Fisher, 1984) มนุษย์ทุกสังคมต่างใช้การเล่าเรื่องเพื่อสร้างความหมายให้กับเหตุการณ์และประสบการณ์ การเล่าเรื่องมิได้เพียงแค่การถ่ายทอดข้อมูล แต่ยังเป็นการสร้าง *โลกทัศน์ร่วม* (shared worldview) ที่หล่อหลอมความเข้าใจและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Bruner, 1991) ในกรณีของชนชาติหลี่ มณฑลไห่หนาน เครื่องปั้นดินเผาไม่ได้เป็นเพียงสิ่งของทางกายภาพ แต่เป็นสัญลักษณ์ที่มี “ชีวประวัติ” (biography of objects) ซึ่งเรื่องเล่าได้เข้ามาช่วยทำให้วัตถุนั้นมีความหมายเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต ความเชื่อทางพิธีกรรม และมรดกภูมิปัญญาที่สืบทอดต่อเนื่องมาหลายชั่วอายุคน นักวิชาการหลายท่านเสนอว่าเรื่องเล่าเป็นกลไกในการ “อนุรักษ์ความทรงจำ” (cultural memory) ของชุมชน เพราะเรื่องเล่าเชื่อมโยงคนรุ่นใหม่กับอดีต และสร้างสายใยทางสังคมผ่านกระบวนการเล่าซ้ำในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเล่าปากเปล่า เพลงพื้นบ้าน พิธีกรรม หรืองานศิลปะ (Assmann, 1995; Barber, 2007) การบันทึกปากคำจากผู้เฒ่าผู้แก่ หรือการใช้การเล่าเรื่องในพิพิธภัณฑ์และนิทรรศการเชิงเล่าเรื่อง (narrative exhibition) เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการทำให้ผู้ชมเข้าใจว่าภาชนะดินเผาไม่ได้เป็นเพียงวัตถุสวยงาม แต่เป็นส่วนหนึ่งของเรื่องราวชีวิตชุมชน ในแง่ทฤษฎี Fisher (1984) เสนอแนวคิด “Narrative Paradigm” ว่ามนุษย์เป็น *Homo Narrans* หรือสิ่งมีชีวิตที่อธิบายและสร้างโลกผ่านเรื่องเล่า มากกว่าการใช้เหตุผลเชิงตรรกะเพียงอย่างเดียว เรื่องเล่าจึงเป็นหน่วยสื่อสารที่ทรงพลัง เพราะผู้ฟังจะประเมินเรื่องเล่าจาก “ความเป็นไปได้” (narrative probability) และ “ความซื่อสัตย์ต่อคุณค่า” (narrative fidelity) หากเรื่องราวสอดคล้องกับประสบการณ์และคุณค่าที่พวกเขายึดถือ ผู้ฟังจะยอมรับและเชื่อมโยงกับเรื่องเล่าได้ง่าย (Fisher, 1987) การนำทฤษฎีนี้มาประยุกต์ใช้กับเครื่องปั้นดินเผาชนชาติหลี่ หมายความว่าหากการเล่าเรื่องสามารถเชื่อมโยงวัตถุกับคุณค่า เช่น ความ

กตัญญูต่อบรรพบุรุษ หรือการเคารพธรรมชาติ ผู้ฟังจะเข้าใจและเห็นคุณค่าในมรดกนี้มากยิ่งขึ้น ในด้านการเล่าเรื่องเชิงวัฒนธรรม (cultural storytelling) Bruner (1991) ชี้ว่า เรื่องเล่าคือวิธีการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่ม เพราะเรื่องเล่าถ่ายทอดว่า “เราเป็นใคร” และ “เรามีที่มาอย่างไร” การที่ชุมชนเลือกใช้การเล่าเรื่องเกี่ยวกับกำเนิดของลวดลายเครื่องปั้น หรือความหมายเชิงพิธีกรรม เช่น การใช้หม้อดินในงานเซ่นไหว้บรรพบุรุษ ไม่เพียงช่วยให้วัตถุมีคุณค่าทางจิตวิญญาณ แต่ยังทำให้คนรุ่นใหม่รับรู้ตัวตนที่มีรากเหง้าทางวัฒนธรรมที่แตกต่างจากชนกลุ่มอื่นในให้หนาน

การประยุกต์ใช้การเล่าเรื่องในงานอนุรักษ์สามารถทำได้หลายรูปแบบ

1. การจัดนิทรรศการเชิงเล่าเรื่อง (narrative exhibition) : การนำเสนอวัตถุควบคู่กับการเล่าประวัติช่วงฝีมือ เรื่องราวครอบครัว และบทบาทของเครื่องปั้นในพิธีกรรม (Macdonald, 2002)

2. การบันทึกปากคำ (oral history projects) : การสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในชุมชนเพื่อนำเรื่องเล่าเกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผามาใช้ในการศึกษาและเผยแพร่

3. กิจกรรมสาธารณะ (public storytelling events) : เช่น การสาธิตการทำเครื่องปั้นพร้อมเล่าเรื่องราวตำนานที่เกี่ยวข้อง เพื่อเชื่อมโยงนักท่องเที่ยวกับชุมชนในเชิงลึก (Somers, 1994)

ท้ายที่สุด เรื่องเล่าไม่ได้เพียงคงไว้ซึ่ง “ความทรงจำร่วม” ของชุมชน แต่ยังทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมความหมาย ระหว่างโลกภายในของชุมชนกับโลกภายนอกที่เป็นผู้บริโภควัฒนธรรม (Smith, 2006) ในการวิจัยครั้งนี้ การวิเคราะห์การเล่าเรื่องที่ใช้สื่อสารเกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาชนชาติหิลีจึงมีความสำคัญ เพราะสะท้อนให้เห็นทั้งการเข้ารหัส (การกำหนดเรื่องราวจากชุมชน) และการถอดรหัส (การตีความจากผู้ชมและนักท่องเที่ยว) ซึ่งเป็นแกนหลักของกระบวนการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญา

4. การสื่อสารผ่านการปฏิบัติ (Practice as Communication) แนวคิด “การสื่อสารผ่านการปฏิบัติ” (Practice as Communication) มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะในกรณีของการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหิลีที่เกาะให้หนาน ประเทศจีน เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ได้จำกัดอยู่เพียงการใช้ถ้อยคำหรือข้อความเชิงวจนภาษาเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการลงมือปฏิบัติจริง การสังเกต การเลียนแบบ และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมเชิงชุมชน ซึ่งทั้งหมดนี้สะท้อนถึงการสื่อสารในระดับที่ซับซ้อนและลึกซึ้ง พิธีกรรม การปฏิบัติช่วง และกระบวนการผลิตเป็นการสื่อสารเชิงร่างกายและเชิงประสบการณ์ (Turner, 1969; Lave & Wenger, 1991) การฝึกงาน (apprenticeship) เวิร์กช็อป เชิงปฏิบัติ และการมีส่วนร่วมในชุมชนแห่งการปฏิบัติ เป็นช่องทางที่ถ่ายทอดความรู้เชิงนัย (tacit knowledge) ซึ่งไม่อาจสกัดออกมาเป็นคำพูดได้เพียงอย่างเดียว (Polanyi, 1966; Bourdieu, 1977) ตามแนวคิดของ Turner (1969) การปฏิบัติในพิธีกรรมหรือกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์มิได้เป็นเพียงการกระทำเชิงกายภาพ แต่เป็นการสื่อสารที่ถ่ายทอดโลกทัศน์ ความเชื่อ และอัตลักษณ์ของชุมชน การที่

ช่างฝีมือหัตถ์ปั้นดินเผาในพิธีหรือสาธิตต่อหน้าผู้คน จึงทำหน้าที่เป็นทั้งการแสดงออกเชิงวัฒนธรรมและการถ่ายทอดสารที่มีความหมายทางสังคม เช่น การใช้ลวดลายเฉพาะที่มีความสัมพันธ์กับตำนานหรือความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ในทำนองเดียวกัน Lave และ Wenger (1991) อธิบายว่า “การเรียนรู้ในชุมชนแห่งการปฏิบัติ” (Communities of Practice) เกิดจากการมีส่วนร่วมของผู้เรียนในกระบวนการจริง ผ่านการสังเกต การทดลอง และการฝึกฝนร่วมกับช่างผู้ชำนาญ การถ่ายทอดความรู้ด้านการปั้นดินเผาของชนชาติหลี่จึงเกิดขึ้นในลักษณะการเป็น “ศิษย์-อาจารย์” หรือ “การฝึกงาน” (apprenticeship) ซึ่งผู้เรียนไม่ได้รับเพียงความรู้เชิงทฤษฎี แต่ยังได้ซึมซับทักษะเชิงปฏิบัติและค่านิยมทางวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในกิจกรรม Polanyi (1966) เสนอแนวคิดเรื่อง “ความรู้เชิงนัย” (tacit knowledge) ซึ่งหมายถึงความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดได้ทั้งหมด เช่น ความรู้สึกในการควบคุมแรงมือในการปั้นดิน การกะอุณหภูมิของไฟในการเผาเครื่องปั้น หรือแม้แต่การรับรู้ผ่านประสาทสัมผัส เช่น เสียงแตกของดินเมื่อยังไม่แห้งดี ความรู้เชิงนัยเหล่านี้จำเป็นต้องถ่ายทอดผ่านการปฏิบัติจริง โดยผู้เรียนต้อง “ทำไปพร้อมกับผู้รู้” จึงจะเข้าใจได้อย่างแท้จริง ในทำนองเดียวกัน Bourdieu (1977) ได้เสนอแนวคิดเรื่อง *habitus* ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการปฏิบัติทางวัฒนธรรมมิใช่เพียงการทำซ้ำ แต่เป็นการสั่งสมโครงสร้างทางความคิดและร่างกายที่หล่อหลอมผู้ปฏิบัติให้ซึมซับคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมเข้าไปในวิถีชีวิตของตน การปั้นดินเผาของชนชาติหลี่จึงมิได้เป็นเพียงการผลิตวัตถุ แต่เป็นการหล่อหลอมความเป็นตัวตนทางวัฒนธรรมผ่านการลงมือทำในชีวิตประจำวัน เมื่อเชื่อมโยงกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม จะเห็นได้ว่า “การสื่อสารผ่านการปฏิบัติ” มีบทบาทสำคัญในการคงอยู่ของเครื่องปั้นดินเผาหลี่ในฐานะมรดกภูมิปัญญา ตัวอย่างเช่น เวิร์กช็อปการปั้นดินเผาที่เปิดให้นักเรียนและนักท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วม ไม่เพียงแต่ทำให้พวกเขาได้ทดลองเรียนรู้ทักษะเชิงช่าง แต่ยังสามารถสัมผัสคุณค่าทางสังคมและสุนทรียะที่ชุมชนหลี่พยายามถ่ายทอด การลงมือปฏิบัติจึงทำหน้าที่เป็น “ภาษา” ที่สื่อสารความหมายเกินกว่าถ้อยคำ และช่วยให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างรุ่นสู่รุ่น รวมถึงระหว่างชุมชนกับผู้มาเยือน

กล่าวโดยสรุป การสื่อสารผ่านการปฏิบัติเป็นกระบวนการที่ผสมผสานการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ ความรู้เชิงนัย และกรอบทางวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน การมองการปั้นดินเผาของชนชาติหลี่ในมิตินี้จึงช่วยให้เราเข้าใจว่า การอนุรักษ์วัฒนธรรมมิใช่การเก็บรักษาวัตถุโบราณไว้เพียงอย่างเดียว แต่คือการรักษา “กระบวนการปฏิบัติ” และ “การสื่อสารเชิงร่างกายและประสบการณ์” ที่ทำให้มรดกภูมิปัญญายังคงมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน

5. สื่อและการตั้งกรอบ (Media, Framing & Representation Politics) สื่อมวลชนและสื่อดิจิทัลมีบทบาทในการกำหนดวาระ (agenda-setting) และกรอบการตีความ (framing) ของมรดกวัฒนธรรม (McCombs & Shaw, 1972; Entman, 1993) วิธีที่สื่อเลือกนำเสนอเครื่องปั้นดินเผาชนชาติหลี่ จะชี้นำสาธารณชนว่าควรเห็นคุณค่าอย่างไร — เป็นของโบราณ เป็นสินค้าท่องเที่ยว หรือ

เป็นองค์ความรู้เชิงวัฒนธรรม — ซึ่งแต่ละกรอบย่อมมีผลต่อนโยบายและการมีส่วนร่วมของชุมชน สื่อมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการรับรู้และการตีความมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เนื่องจากการสื่อสารในสังคมปัจจุบันมิได้เกิดขึ้นเฉพาะในชุมชนท้องถิ่นหรือผ่านการถ่ายทอดตรงระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่เท่านั้น แต่ยังเกิดผ่านการนำเสนอของสื่อมวลชน สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อดิจิทัล การวิเคราะห์บทบาทของสื่อจึงต้องพิจารณาผ่านกรอบแนวคิด “การกำหนดวาระ” (agenda-setting) และ “การตั้งกรอบ” (framing) ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อวิธีที่ผู้คนมองคุณค่าของเครื่องปั้นดินเผาชนชาติหลีในฐานะวัฒนธรรมที่มีชีวิต แนวคิดการกำหนดวาระ (Agenda-setting) ของ McCombs และ Shaw (1972) ชี้ให้เห็นว่าสื่อไม่ได้เพียงรายงานข้อเท็จจริงเท่านั้น แต่ยังมีอำนาจในการชี้แนะว่าสาธารณชนควรให้ความสำคัญกับประเด็นใดบ้าง กล่าวคือ สิ่งที่สื่อเลือกนำเสนออย่างต่อเนื่องจะกลายเป็นสิ่งที่สังคมตระหนักว่า “สำคัญ” หากเครื่องปั้นดินเผาชนชาติหลีถูกสื่อมวลชนจีนท้องถิ่นนำเสนอในฐานะ “มรดกโลกที่ใกล้สูญหาย” ประเด็นนี้ย่อมถูกยกระดับให้กลายเป็นวาระสาธารณะ ซึ่งอาจนำไปสู่การออกนโยบายสนับสนุนการอนุรักษ์และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยหน่วยงานรัฐ ในอีกมิติหนึ่ง Entman (1993) ได้อธิบายว่าการตั้งกรอบ (framing) คือกระบวนการเลือกและเน้นองค์ประกอบบางประการของความเป็นจริง เพื่อสร้างความหมายเฉพาะและชี้นำการตีความ ตัวอย่างเช่น การนำเสนอเครื่องปั้นดินเผาหลีในสื่ออาจถูกตั้งกรอบได้หลายรูปแบบ ได้แก่

1. กรอบเชิงโบราณวัตถุ (Archaeological Frame) : นำเสนอว่าเครื่องปั้นดินเผา คือ วัตถุโบราณอันล้ำค่า ควรเก็บรักษาในพิพิธภัณฑสถาน เน้นคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์และความเก่าแก่
2. กรอบเชิงสินค้าท่องเที่ยว (Touristic Frame) : นำเสนอว่าเครื่องปั้นดินเผาเป็นของฝากหรือสินค้าเชิงสร้างสรรค์ที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยว มุ่งเน้นมิติทางเศรษฐกิจ
3. กรอบเชิงองค์ความรู้วัฒนธรรม (Cultural Knowledge Frame) : นำเสนอว่าเครื่องปั้นดินเผา คือ มรดกภูมิปัญญาที่สะท้อนโลกทัศน์และวิถีชีวิตของชนชาติหลี เน้นการถ่ายทอดทักษะและคุณค่าทางสังคม

แต่ละกรอบดังกล่าวมิได้เป็นเพียงการเล่าเรื่อง แต่ยังมีผลต่อการรับรู้และการตัดสินใจเชิงนโยบาย เช่น หากสื่อใช้กรอบเชิงท่องเที่ยวเป็นหลัก หน่วยงานรัฐอาจส่งเสริมการผลิตเพื่อการค้าเป็นอันดับแรก ในขณะที่การใช้กรอบเชิงองค์ความรู้วัฒนธรรมอาจนำไปสู่การออกนโยบายด้านการศึกษาและการสืบสานภูมิปัญญาในโรงเรียนท้องถิ่น นอกจากนี้ยังมีประเด็น “การเมืองของการแทนความหมาย” (politics of representation) ตามแนวคิดของ Hall (1997) ซึ่งอธิบายว่าการแทนความหมายของวัฒนธรรมผ่านสื่อมิใช่เป็นกลาง แต่สะท้อนอำนาจต่อรองระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม กรณีของเครื่องปั้นดินเผาหลี ผู้แทนชุมชน องค์กรท่องเที่ยว และรัฐต่างพยายามกำหนดวิธีการเล่าเรื่องที่สอดคล้องกับผลประโยชน์และเป้าหมายของตน การเลือกภาพถ่าย บ้ายคำอธิบาย หรือสัญลักษณ์ในการจัดนิทรรศการจึงเป็นพื้นที่แห่งการต่อรองเชิงอำนาจและความหมาย

กล่าวโดยสรุป การวิเคราะห์สื่อในบริบทของการอนุรักษ์วัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผาชนชาติ หลี ช่วยทำให้เห็นว่ากระบวนการนำเสนอไม่เพียงสร้างการรับรู้ต่อมรดกวัฒนธรรม แต่ยังเป็น กระบวนการที่มีพลวัตด้านอำนาจ การต่อรอง และผลกระทบเชิงนโยบายที่ซับซ้อน การเข้าใจมิติ เหล่านี้จึงเป็นสิ่งจำเป็นในการออกแบบการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

การประยุกต์ใช้ทฤษฎีในการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญา

เมื่อผนวกทฤษฎีข้างต้นเข้ากับงานอนุรักษ์จริง จะได้แนวปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ดังนี้

- บันทึกเล่าเรื่องและการจัดเก็บปากคำผู้รู้ (Oral history & Narrative archives) : ใช้วิธี บันทึกเสียง-วิดีโอของช่างและเรื่องราวเบื้องหลังภาชนะ เพื่อรักษา “ความหมาย” ไม่ใช่แค่รูปทรง (Fisher, 1984; Bruner, 1991) การสืบค้นและเก็บรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible cultural heritage) ของชนชาติหลี โดยเฉพาะในบริบทของ “เครื่องปั้นดินเผา” จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการที่ไม่ได้มุ่งเก็บเพียงวัตถุ แต่ต้องรวมถึงความหมาย เรื่องเล่า และมิติทาง สังคมที่สัมพันธ์กับการผลิตและการใช้วัตถุเหล่านั้น การบันทึกเล่าเรื่อง (oral history) และการ จัดเก็บปากคำผู้รู้ (narrative archives) จึงเป็นวิธีการสำคัญที่ช่วยคงไว้ซึ่งมิติความหมายและการ ตีความที่อยู่เบื้องหลังเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี (Fisher, 1984; Bruner, 1991) ในเชิงระเบียบ วิธี การบันทึกปากคำมุ่งเน้นไปที่การสัมภาษณ์ช่างฝีมือ ผู้สูงอายุในชุมชน และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับ กระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา เช่น ผู้จัดพิธีกรรม ผู้จำหน่ายในตลาด หรือผู้ที่เคยใช้ภาชนะในวิถี ชีวิตประจำวัน บทสนทนาที่ได้มักไม่เพียงสะท้อนความรู้เชิงเทคนิค แต่ยังรวมถึงความทรงจำ ความ เชื่อ และประสบการณ์ชีวิตที่เชื่อมโยงกับเครื่องปั้นดินเผา เช่น การสืบทอดวิธีการปั้นจากแม่สู่ลูกสาว ในครัวเรือนหลี การเลือกดินที่มี “จิตวิญญาณของแผ่นดิน” หรือการตีความลวดลายบนภาชนะว่าเป็น “ร่องรอยของบรรพบุรุษ” สิ่งเหล่านี้เป็นเนื้อหาที่ไม่สามารถถ่ายทอดได้ด้วยการจัดแสดงวัตถุเพียง อย่างเดียว (Bruner, 1991) การจัดเก็บเรื่องเล่าในรูปแบบเอกสาร วิดีโอ หรือคลังดิจิทัล จึงเป็นการ สร้าง “พื้นที่การตีความ” (interpretive space) ที่ผู้วิจัยสามารถกลับมาศึกษาซ้ำและชุมชนสามารถใช้ ในการถ่ายทอดต่อไปในอนาคต การทำเช่นนี้ช่วยลดการสูญหายขององค์ความรู้ที่อาจเลือนหายไป พร้อมกับผู้รู้รุ่นเก่า อีกทั้งยังสร้างหลักฐานที่สามารถใช้ประกอบการวิจัยเชิงสังคมศาสตร์และ มานุษยวิทยาต่อไป (Fisher, 1984)

ตัวอย่างเชิงประจักษ์อาจเห็นได้จากการสัมภาษณ์จำลองช่างฝีมือหลี เช่น คำถามว่า

“คุณเรียนรู้การปั้นดินเผามาจากใคร และผ่านกระบวนการใด?”

“ทำไมลวดลายบางแบบจึงสำคัญต่อการประกอบพิธีกรรม?”

“เมื่อคุณทำภาชนะขึ้นมา คุณคิดถึงสิ่งใดมากที่สุด—ความแข็งแรง ความงาม หรือความ ศักดิ์สิทธิ์?”

คำตอบจากผู้รู้สามารถกลายเป็นข้อมูลที่ดีความได้ว่า เครื่องปั้นดินเผาไม่ได้เป็นเพียงภาชนะ

ใช้สอย แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและการสื่อสารเชิงพิธีกรรม

ดังนั้น การบันทึกเล่าเรื่องและการเก็บปากคำผู้รู้จึงไม่เพียงเป็นเครื่องมือเก็บข้อมูล แต่ยังเป็นการรักษาความหมายที่อยู่เบื้องหลังการผลิตวัฒนธรรม ทำให้การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์มีความสมบูรณ์และเป็นระบบมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อผนวกเข้ากับกรอบการตีความทางสัญวิทยา (semiotics) และทฤษฎีการสื่อสารเชิงวัฒนธรรม (cultural communication theory)

- เวิร์กช็อปเชิงปฏิบัติและ apprenticeship : ออกแบบหลักสูตรการเรียนรู้ภาคปฏิบัติ โดยให้ผู้สูงอายุเป็นผู้สอนและเยาวชนเป็นผู้เรียน เพื่อถ่ายทอดความรู้เชิงนัย (Lave & Wenger, 1991; Polanyi, 1966) การอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนชาติลี โดยเฉพาะในด้าน “เครื่องปั้นดินเผา” ไม่สามารถอาศัยการบันทึกข้อมูลเชิงเอกสารหรือการจัดแสดงเชิงสัญลักษณ์เพียงอย่างเดียว หากแต่จำเป็นต้องมีการเรียนรู้เชิงปฏิบัติที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้สัมผัสและมีประสบการณ์ตรงกับองค์ความรู้ดั้งเดิม หนึ่งในวิธีที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในงานวิชาการด้านการเรียนรู้และการอนุรักษ์วัฒนธรรม คือ การจัดเวิร์กช็อปเชิงปฏิบัติและการฝึกแบบพี่เลี้ยง (apprenticeship) ที่ผสานระหว่างทฤษฎีการเรียนรู้ในชุมชนแห่งการปฏิบัติ (communities of practice) ของ Lave และ Wenger (1991) และแนวคิดเรื่องความรู้เชิงนัย (tacit knowledge) ของ Polanyi (1966) ในกระบวนการนี้ ผู้สูงอายุหรือครูช่างซึ่งเป็น “ผู้รู้” ทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ที่มีได้อยู่ในตำราหรือคำอธิบายทางวิชาการ แต่สอดแทรกอยู่ในท่าทางการทำงาน จังหวะการใช้มือ และการตัดสินใจในแต่ละขั้นตอนของการปั้นดิน ตัวอย่างเช่น วิธีการกะปริมาณน้ำและดินด้วยสายตา การรู้จักอุณหภูมิที่เหมาะสมจากสีของเปลวไฟ หรือการสัมผัสเนื้อดินเพื่อบอกความชื้นที่เหมาะสมต่อการขึ้นรูป สิ่งเหล่านี้คือความรู้เชิงนัยที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยถ้อยคำ แต่สามารถถ่ายทอดได้ผ่านการ “ทำให้ดู-ทำตาม-ลองผิดลองถูก” ภายใต้การดูแลอย่างใกล้ชิดของผู้เชี่ยวชาญ (Polanyi, 1966) การออกแบบเวิร์กช็อปหรือหลักสูตรการเรียนรู้เชิงปฏิบัติจึงควรมีโครงสร้างที่เชื่อมโยงกับบริบทจริงของชุมชน ตัวอย่างเช่น การจัดให้เยาวชนได้เข้าร่วมกระบวนการตั้งแต่การไปขุดดิน การหมักดิน การปั้นขึ้นรูป การขัดตกแต่ง ไปจนถึงการเผาด้วยเตาไฟโบราณ โดยผู้สูงอายุจะเป็นผู้กำกับและสอนเป็นรายบุคคล กระบวนการนี้ไม่เพียงทำให้เยาวชนได้เรียนรู้ทักษะทางช่าง แต่ยังได้ซึมซับคุณค่าทางวัฒนธรรมที่อยู่เบื้องหลังเครื่องปั้น เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างการทำเครื่องปั้นกับพิธีกรรมบูชาบรรพบุรุษ ความเชื่อในพลังของธาตุดินไฟ และการใช้เครื่องปั้นในวิถีชีวิตประจำวันของลี ในเชิงทฤษฎี กระบวนการนี้สามารถอธิบายได้ว่าเป็นการเรียนรู้ในฐานะการมีส่วนร่วม (legitimate peripheral participation) ตาม Lave และ Wenger (1991) กล่าวคือ ผู้เรียนเริ่มต้นในฐานะผู้สังเกตหรือผู้ช่วยงานเล็ก ๆ และค่อย ๆ เคลื่อนเข้าสู่การมีส่วนร่วมเต็มรูปแบบในฐานะผู้ปั้นเครื่องดินเผาอย่างสมบูรณ์ เมื่อเวลาผ่านไป การเรียนรู้จึงเกิดขึ้นในบริบทที่เป็นจริงและมีความหมายทางสังคม นอกจากนี้ การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติยังมีมิติทางสังคมที่สำคัญ กล่าวคือ เป็นการสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ ผ่านการ

แลกเปลี่ยนประสบการณ์และการร่วมทำงาน เวิร์กช็อปเชิงปฏิบัติจึงไม่ได้เป็นเพียงการถ่ายทอดทักษะเชิงเทคนิค แต่ยังเป็น “พื้นที่วัฒนธรรม” ที่หล่อหลอมอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนเอง ทั้งยังเป็นกลไกการสร้างทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถต่อยอดสู่การสร้างมูลค่าเชิงเศรษฐกิจ เช่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์หัตถกรรมสำหรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

กล่าวโดยสรุป การใช้เวิร์กช็อปเชิงปฏิบัติและการเรียนรู้แบบพี่เลี้ยงจึงเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยให้การอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติลีต่าเนินไปอย่างมีชีวิต มิใช่เพียงวัตถุที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ แต่เป็นภูมิปัญญาที่สามารถใช้ได้จริง ถ่ายทอดได้จริง และสร้างคุณค่าได้จริงทั้งต่อชุมชนและสังคมกว้าง

- นิทรรศการเชิงเล่าเรื่อง (Exhibitions as narrative spaces) : นิทรรศการที่สร้างเส้นเรื่อง เชื่อมเทคนิคการผลิตกับความเชื่อและบริบทสังคม จะช่วยให้ผู้ชมเข้าใจคุณค่าทางวัฒนธรรม (Hall, 1997) นิทรรศการเชิงเล่าเรื่องเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสารและอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะในบริบทของเครื่องปั้นดินเผาชนชาติลีต่าเนิน ประเทศจีน การออกแบบนิทรรศการให้มีเส้นเรื่อง (narrative thread) สามารถเชื่อมโยงระหว่างเทคนิคการผลิต ความเชื่อทางวัฒนธรรม และบริบททางสังคมของชุมชนเข้าด้วยกัน ทำให้ผู้ชมไม่เพียงรับรู้ลักษณะทางกายภาพของวัตถุ แต่สามารถเข้าใจความหมายเชิงสัญลักษณ์และวิถีชีวิตที่แฝงอยู่เบื้องหลังวัตถุเหล่านั้น (Hall, 1997; Hooper-Greenhill, 2000) ในเชิงทฤษฎี Hall (1997) ได้นำเสนอแนวคิดการแทนความหมาย (representation) ว่า การสื่อสารทางวัฒนธรรมมิใช่เพียงการถ่ายทอดข้อมูลเชิงข้อเท็จจริง แต่ยังเป็นกระบวนการเข้ารหัสและถอดรหัสที่สะท้อนอำนาจและบริบททางสังคม ในกรณีนิทรรศการเครื่องปั้นดินเผาลี การจัดเรียงวัตถุพร้อมคำอธิบาย การใช้ภาพถ่าย การจำลองเวิร์กช็อป หรือการใช้สื่อดิจิทัล ล้วนเป็นการสร้าง “พื้นที่เชิงเล่าเรื่อง” ที่ผู้ชมสามารถตีความและเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง

ตัวอย่างเชิงปฏิบัติ ได้แก่ นิทรรศการที่แบ่งเป็นหลายโซนตามขั้นตอนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ได้แก่

1. โซนวัตถุดิบและการเตรียมดิน : แสดงดินชนิดต่าง ๆ และอุปกรณ์ดั้งเดิม พร้อมคำอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างคุณสมบัติของดินกับพิธีกรรมท้องถิ่น
2. โซนการขึ้นรูปและตกแต่ง : จำลองกระบวนการปั้นดินและการสลักลวดลาย พร้อมวิดีโอสาธิตการปั้นโดยช่างฝีมือหลัก และข้อความสั้น ๆ ที่อธิบายถึงความเชื่อและสัญลักษณ์ที่ซ่อนอยู่ในลวดลาย
3. โซนการเผาและการใช้งาน : นำเสนอเตาเผาโบราณพร้อมคำอธิบายถึงเทคนิคการควบคุมอุณหภูมิและวิธีการใช้เครื่องปั้นในพิธีกรรมหรือชีวิตประจำวัน

การจัดนิทรรศการเชิงเล่าเรื่องเช่นนี้ช่วยให้ผู้ชมเกิด การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (participatory learning) เพราะสามารถเข้าใจได้ทั้งมิติทางกายภาพ สัญลักษณ์ และบริบทสังคมไป

พร้อมกัน นอกจากนี้ยังสร้าง ความเชื่อมโยงทางอารมณ์และความหมาย (emotional and cognitive connection) ระหว่างผู้ชมกับวัตถุ ทำให้การรับรู้คุณค่าทางวัฒนธรรมไม่จำกัดอยู่ที่ความงามหรืออายุของวัตถุเพียงอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงความเชื่อ ประเพณี และความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน Hooper-Greenhill (2000) เสริมว่า นิทรรศการเชิงเล่าเรื่องสามารถทำหน้าที่เป็น เครื่องมือสื่อสารทางวัฒนธรรม ที่มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะเมื่อนำข้อมูลเชิงประจักษ์จากผู้ชมชนเข้ามาผสมผสาน เช่น คำบอกเล่าของช่างฝีมือ หรือเรื่องเล่าจากพิธีกรรมท้องถิ่น การผสมผสานระหว่างวัตถุ ข้อความ และเรื่องเล่าเชิงประสบการณ์เช่นนี้ ทำให้ผู้ชมสามารถตีความและเข้าร่วมในกระบวนการ “การสื่อสารเชิงวัฒนธรรม” ได้อย่างมีความหมาย

ดังนั้น นิทรรศการเชิงเล่าเรื่องมิใช่เพียงพื้นที่จัดแสดงวัตถุทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็น พื้นที่การสื่อสารเชิงประสบการณ์ (experiential communication space) ที่ช่วยให้มรดกภูมิปัญญา เครื่องปั้นดินเผาชนชาติหิเลถูกถ่ายทอดอย่างมีชีวิต และสามารถสร้างความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเชื่อ และอัตลักษณ์ของชุมชน

- การใช้สื่อดิจิทัลแบบมีส่วนร่วม : ผลิตวิดีโอสาธิต สตรีมเวิร์กช็อป และแพลตฟอร์มให้ผู้ชมมีส่วนร่วมในการเล่าเรื่อง เพื่อเข้าถึงคนรุ่นใหม่และผู้ชมนานาชาติ (Giaccardi, 2012; Zhang, 2020) ในยุคดิจิทัล การอนุรักษ์และสื่อสารมรดกภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหิเลไม่จำกัดอยู่เพียงการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์หรือเวิร์กช็อปแบบดั้งเดิมเท่านั้น การใช้สื่อดิจิทัลแบบมีส่วนร่วมกลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนสามารถเล่าเรื่อง สร้างสรรค์ และเผยแพร่วัฒนธรรมของตนไปสู่ผู้ชมทั้งในประเทศและต่างประเทศได้อย่างกว้างขวาง (Giaccardi, 2012; Zhang, 2020) การสื่อสารเชิงดิจิทัลที่มีส่วนร่วมสามารถทำได้หลายรูปแบบ เช่น การผลิตวิดีโอสาธิตขั้นตอนการปั้นดิน การสตรีมสดเวิร์กช็อปแบบเรียลไทม์ และการสร้างแพลตฟอร์มออนไลน์ที่เปิดโอกาสให้ผู้ชมมีส่วนร่วมในการเล่าเรื่องหรือแชร์ประสบการณ์ของตนเอง การกระบวนการเหล่านี้ไม่เพียงสร้างเนื้อหาที่หลากหลายและมีชีวิตชีวา แต่ยังเปิดโอกาสให้ผู้ชมสามารถมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนและผู้เชี่ยวชาญโดยตรง ทำให้การรับรู้คุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในมิติที่ลึกซึ้งและเป็นส่วนตัวมากขึ้น (Giaccardi, 2012) แนวคิด participatory culture ของ Jenkins (2006) สนับสนุนแนวทางนี้ โดยระบุว่าผู้ชมหรือผู้ใช้สามารถกลายเป็นผู้ร่วมผลิต (prosumers) ในกระบวนการสื่อสาร ทำให้เนื้อหาที่เกิดขึ้นสะท้อนมุมมองและความคิดของชุมชนจริง ๆ ในกรณีของเครื่องปั้นดินเผาชนชาติหิเล การเปิดแพลตฟอร์มออนไลน์ให้ผู้สูงอายุ ช่างฝีมือ และเยาวชนชุมชนมีโอกาสอัปโหลดวิดีโอการปั้น การบรรยายความหมายของลวดลาย หรือแชร์ประสบการณ์จากพิธีกรรมต่าง ๆ ทำให้เกิดฐานข้อมูลเชิงวัฒนธรรมที่มีชีวิต และเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับนักวิจัย นักศึกษา และนักท่องเที่ยวที่สนใจในวัฒนธรรมหิเล Zhang (2020) เสริมว่าการใช้สื่อดิจิทัลแบบมีส่วนร่วมช่วยให้วัฒนธรรมท้องถิ่นเข้าถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มีพฤติกรรมการบริโภคข้อมูลผ่านสื่อออนไลน์เป็นหลัก อีกทั้งยังสามารถสร้างความเชื่อมโยงระหว่างผู้ชมระหว่าง

ประเทศกับชุมชนท้องถิ่น ทำให้ภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาของหลิไม่ถูกจำกัดอยู่เพียงในพื้นที่เชิงกายภาพ แต่สามารถเผยแพร่เป็นประสบการณ์ดิจิทัลที่สามารถเข้าถึงและโต้ตอบได้ อย่างไรก็ตาม การออกแบบสื่อดิจิทัลเชิงมีส่วนร่วมต้องคำนึงถึง ความถูกต้องทางวัฒนธรรมและสิทธิของชุมชน การใช้สื่อเพียงเพื่อความบันเทิงหรือการตลาดโดยไม่ขออนุญาตจากผู้รู้และชุมชนอาจทำให้เกิดการบิดเบือนความหมายและลดคุณค่าทางวัฒนธรรม ดังนั้น ผู้สร้างสื่อควรร่วมมือกับชุมชนตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผน การถ่ายทำ ไปจนถึงการเผยแพร่ เพื่อให้กระบวนการสื่อสารสะท้อนมุมมองของชุมชน และสร้างความยั่งยืนเชิงวัฒนธรรม (Giaccardi, 2012; Zhang, 2020)

ดังนั้น การใช้สื่อดิจิทัลแบบมีส่วนร่วมไม่เพียงเป็นเครื่องมือในการสื่อสารและประชาสัมพันธ์ แต่ยังเป็น กลไกสำคัญในการอนุรักษ์ มรดกภูมิปัญญา และสร้างพื้นที่เชิงดิจิทัลที่มีชีวิตชีวา สำหรับชนชาติหลิ ช่วยให้วัฒนธรรมดั้งเดิมถูกถ่ายทอดไปสู่ผู้ชมรุ่นใหม่และผู้ชมทั่วโลกอย่างมีความหมายและยั่งยืน

- ออกแบบกรอบการสื่อสารที่คุ้มครองความหมาย : หลีกเลี่ยงการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าลอยตัว (commodification) โดยให้ชุมชนควบคุมการนำเสนอและผลประโยชน์ (Hobsbawm & Ranger, 1983; Smith, 2006) ในกระบวนการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น การสื่อสารมีบทบาทสำคัญไม่เพียงแต่ในการเผยแพร่วัฒนธรรมไปสู่ผู้ชม แต่ยังเกี่ยวข้องกับการรักษาความหมายและอัตลักษณ์ของชุมชน การออกแบบกรอบการสื่อสารที่เหมาะสมเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อหลีกเลี่ยงการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็น สินค้าลอยตัว (commodification) ซึ่งมักเกิดขึ้นเมื่อวัฒนธรรมถูกนำเสนอในเชิงพาณิชย์โดยปราศจากการควบคุมของชุมชนผู้เป็นเจ้าของ (Hobsbawm & Ranger, 1983; Smith, 2006)

การทำให้วัฒนธรรมไม่ถูกลดทอนความหมายต้องอาศัยหลักการสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1. การให้ชุมชนควบคุมเนื้อหาและการนำเสนอ ชุมชนชนชาติหลิต้องมีสิทธิ์กำหนดว่าจะเผยแพร่วัฒนธรรมของตนในรูปแบบใด การกำหนดโทนของการนำเสนอ ข้อมูลที่ใส่ในป้ายคำอธิบาย การออกแบบนิทรรศการหรือสื่อดิจิทัล ล้วนควรผ่านกระบวนการปรึกษาและมีส่วนร่วมจากผู้รู้และช่างฝีมือของชุมชนเอง (Smith, 2006) ตัวอย่างเช่น การจัดนิทรรศการเครื่องปั้นดินเผา ชุมชนสามารถเลือกเรื่องราวที่จะเล่า ลวดลายที่จะนำเสนอ หรือพิธีกรรมที่สามารถเผยแพร่สู่สาธารณะได้

2. การกำหนดมาตรการคุ้มครองประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม วัฒนธรรมมิใช่เพียงเรื่องของความงามหรือสัญลักษณ์ แต่ยังเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ที่ชุมชนควรได้รับ การออกแบบกรอบการสื่อสารควรรวมถึงระบบการควบคุมสิทธิ์ เช่น การกำหนดค่าลิขสิทธิ์ การแบ่งรายได้จากการขายสินค้าวัฒนธรรม หรือการให้สิทธิในการผลิตซ้ำเฉพาะชุมชน การมีมาตรการเหล่านี้ช่วยลดความเสี่ยงที่วัฒนธรรมจะกลายเป็นสินค้าเชิงพาณิชย์ที่ละเมิดสิทธิของผู้สร้าง (Hobsbawm & Ranger, 1983)

3. การสร้างแนวทางการสื่อสารที่เคารพความหมายเชิงวัฒนธรรม กรอบการสื่อสารควรเน้น

ไปที่การถ่ายทอดความหมาย ความเชื่อ และบริบทสังคมของชุมชนให้ชัดเจน แทนการเน้นเพียงด้านสุนทรียะหรือความเก่าแก่ของวัตถุ การสร้างเรื่องเล่า (narrative) ที่สะท้อนความเชื่อและการปฏิบัติทางวัฒนธรรม เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างลวดลายบนเครื่องปั้นดินเผากับพิธีกรรมหรือประเพณีท้องถิ่น จะช่วยให้ผู้ชมเข้าใจวัฒนธรรมในมิติที่ลึกซึ้งและเคารพคุณค่าแท้จริงของชุมชน (Smith, 2006; Hobsbawm & Ranger, 1983)

กรอบการสื่อสารเช่นนี้สามารถบูรณาการกับสื่อดิจิทัลแบบมีส่วนร่วม (participatory digital media) และนิทรรศการเชิงเล่าเรื่อง (narrative exhibitions) เพื่อสร้างพื้นที่เรียนรู้ที่ผู้ชมสามารถมีส่วนร่วมโดยไม่ทำให้วัฒนธรรมถูกลดคุณค่า การผสานแนวคิดเหล่านี้ช่วยให้มรดกภูมิปัญญาเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติลีซูอนุรักษ์อย่างยั่งยืน ทั้งในด้านคุณค่าเชิงวัฒนธรรมและประโยชน์เชิงสังคม

ดังนั้น การออกแบบกรอบการสื่อสารที่คุ้มครองความหมายไม่เพียงเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร แต่ยังเป็น กลไกสำคัญในการปกป้องอัตลักษณ์วัฒนธรรมและสร้างความยั่งยืน ให้กับภูมิปัญญาของชุมชนอย่างแท้จริง

แนวทางวิจัยเชิงวิธีการภายใต้ทฤษฎี

การวิจัยที่ใช้กรอบการสื่อสารเชิงวัฒนธรรมควรผสมผสานวิธีเชิงคุณภาพ เช่น การสังเกตมีส่วนร่วม (participant observation), การสัมภาษณ์เชิงลึก, การบันทึกปฏิบัติการช่าง และการวิเคราะห์การนำเสนอสื่อ (discourse/media analysis) เพื่อจับทั้งรูปธรรมและนามธรรมของมรดก (Geertz, 1973; Kirshenblatt-Gimblett, 2004) การศึกษาวิจัยที่มุ่งเน้น “การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม” จำเป็นต้องใช้ กรอบการสื่อสารเชิงวัฒนธรรม (Cultural Communication Framework) ซึ่งเข้าใจวัฒนธรรมในฐานะระบบสัญลักษณ์ ความหมาย และการปฏิบัติ (practice) ที่เชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันของผู้คน มากกว่าการมองวัฒนธรรมเป็นเพียงสิ่งของหรือวัตถุที่ควรเก็บรักษาไว้ (Geertz, 1973) การสื่อสารเชิงวัฒนธรรมจึงไม่ได้จำกัดเพียงการส่งสารจากผู้ส่งไปยังผู้รับ แต่ยังรวมถึงกระบวนการถ่ายทอด ความเข้าใจร่วม และการสร้างอัตลักษณ์ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรม

1. การใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการเข้าถึงมิติของวัฒนธรรม การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นแนวทางที่เหมาะสมกับการศึกษาวัฒนธรรม เนื่องจากสามารถเข้าถึงทั้งมิติรูปธรรม (tangible) เช่น เครื่องปั้นดินเผา พิธีกรรม หรือสื่อการสื่อสาร และมิตินามธรรม (intangible) เช่น ความเชื่อ สัญลักษณ์ หรือความรู้สึกของชุมชนต่อมรดกของตนเอง (Kirshenblatt-Gimblett, 2004) แนวทางนี้ให้ความสำคัญกับ “เสียงของชุมชน” (voice of the community) และประสบการณ์จริงของผู้สร้างวัฒนธรรม มากกว่าการอธิบายจากมุมมองภายนอกเพียงฝ่ายเดียว

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นแนวทางที่มีความสำคัญอย่างยิ่งใน

การศึกษาวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อวัตถุประสงค์ของการวิจัยมุ่งเน้นการทำความเข้าใจ “ความหมาย” ของวัฒนธรรมในฐานะระบบสัญลักษณ์และการปฏิบัติ (practice) ที่หล่อหลอมชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชน การวิจัยลักษณะนี้มุ่งเข้าถึงทั้ง มิติรูปธรรม (tangible dimensions) เช่น วัตถุทางวัฒนธรรม เครื่องมือเครื่องใช้ พิธีกรรม และผลิตภัณฑ์ทางหัตถกรรม ตลอดจน มิตินามธรรม (intangible dimensions) เช่น ความเชื่อ ค่านิยม ความทรงจำร่วม และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Kirshenblatt-Gimblett, 2004) ในบริบทของชนชาติหิเล การทำความเข้าใจวัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผาไม่อาจแยกออกจากโลกทัศน์และระบบความเชื่อของชุมชน การวิจัยเชิงคุณภาพจึงเป็นแนวทางที่เหมาะสมที่สุด เนื่องจากสามารถเข้าถึง “เสียงของชุมชน” (voice of the community) และ “มุมมองภายใน” (emic perspective) ซึ่งสะท้อนการรับรู้ ความหมาย และคุณค่าที่ชาวหิเลมอบให้กับงานหัตถกรรมของตนเอง การเข้าใจวัฒนธรรมในมุมมองของผู้สร้างแท้จริงเช่นนี้จะช่วยให้การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์ไม่บิดเบือนเจตนารมณ์ของชุมชน และยังส่งเสริมให้เกิดการออกแบบกรอบการสื่อสารที่เคารพบริบทท้องถิ่น ตามแนวคิดของ Geertz (1973) วัฒนธรรมเป็นระบบของสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อสื่อสารและตีความโลกที่ตนเองอาศัยอยู่ นักวิจัยจึงต้องทำหน้าที่เป็น “ผู้แปลความหมาย” (interpreter) มากกว่าผู้สังเกตการณ์ที่อยู่ภายนอก การใช้การวิจัยเชิงคุณภาพทำให้สามารถสร้าง “คำอธิบายหนา” (thick description) ที่เปิดเผยถึงชั้นความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมซึ่งแฝงอยู่ในพฤติกรรม การผลิต และพิธีกรรม ตัวอย่างเช่น ในกรณีของเครื่องปั้นดินเผาชนชาติหิเล การปั้น การตกแต่งผิว และการเผาด้วยไฟ ไม่ได้เป็นเพียงกระบวนการทางเทคนิค แต่ยังเป็นการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและบรรพบุรุษ นอกจากนี้ Kirshenblatt-Gimblett (2004) ชี้ให้เห็นว่าการศึกษามรดกทางวัฒนธรรมต้องมองมรดกในฐานะ “กระบวนการสร้างทางวัฒนธรรม” (metacultural production) ซึ่งไม่ใช่เพียงสิ่งที่ถูกอนุรักษ์ไว้ แต่เป็นสิ่งที่ถูก “ผลิตซ้ำ” ผ่านกิจกรรมทางสังคม การแสดงออก และการตีความใหม่ในแต่ละยุคสมัย การวิจัยเชิงคุณภาพจึงช่วยให้นักวิจัยเข้าใจกลไกการสร้างและการเปลี่ยนแปลงความหมายของมรดกในระดับปฏิบัติการ เช่น การปรับตัวของเทคนิคการปั้นในยุคท่องเที่ยววัฒนธรรม หรือการใช้สื่อดิจิทัลในการเผยแพร่ภูมิปัญญา ในทางปฏิบัติ วิธีวิจัยเชิงคุณภาพที่เหมาะสมกับกรอบการสื่อสารเชิงวัฒนธรรมได้แก่ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) ซึ่งช่วยให้ผู้วิจัยได้สัมผัสประสบการณ์ตรงในการผลิตและประกอบพิธีกรรม การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) เพื่อสำรวจทัศนคติและมุมมองของช่างฝีมือและผู้นำชุมชน การวิเคราะห์เอกสารและสื่อ (discourse/media analysis) เพื่อทำความเข้าใจว่าการนำเสนอวัฒนธรรมปรากฏในสื่อสาธารณะอย่างไร และ การบันทึกปฏิบัติการช่าง (craft documentation) ซึ่งเป็นการบันทึกองค์ความรู้โดยตรงจากกระบวนการผลิต ทั้งหมดนี้เป็นกระบวนการที่มุ่งสร้างองค์ความรู้ใหม่บนพื้นฐานของความเข้าใจร่วมระหว่างนักวิจัยกับชุมชน

กล่าวโดยสรุป การใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษาวัฒนธรรมช่วยให้การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาเกิดความสมดุลระหว่าง “ความถูกต้องเชิงเนื้อหา” และ “ความเคารพเชิงวัฒนธรรม” การวิจัยลักษณะนี้จึงมิใช่เพียงการเก็บข้อมูลเชิงพรรณนา แต่เป็นการสร้าง “พื้นที่สนทนา” ระหว่างชุมชนกับนักวิชาการ เพื่อให้เสียงของวัฒนธรรมท้องถิ่นได้รับการได้ยิน เข้าใจ และส่งต่อไปยังสังคมร่วมสมัยอย่างมีศักดิ์ศรี (Geertz, 1973; Kirshenblatt-Gimblett, 2004)

2. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือสำคัญของนักมานุษยวิทยาและนักสื่อสารวัฒนธรรมในการเข้าไปมีส่วนร่วมกับกิจกรรมทางสังคมของชุมชน การสังเกตในกระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติลี เช่น การเก็บดิน การปั้น การเผา และการใช้สัญลักษณ์ทางลวดลาย ทำให้นักวิจัยเข้าใจบริบททางวัฒนธรรมของ “การทำ” (making) ไม่ใช่เพียง “สิ่งที่ทำได้แล้ว” (product) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Geertz (1973) ที่เสนอให้ “อ่านวัฒนธรรมเหมือนการอ่านข้อความที่มีความหมาย” การมีส่วนร่วมจึงช่วยให้ นักวิจัยเห็น “ชั้นความหมาย” (thick description) ของการปฏิบัติทางวัฒนธรรมในบริบทจริง

การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เป็นหนึ่งในเครื่องมือหลักของการวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในมานุษยวิทยาและการสื่อสารเชิงวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้นักวิจัยเข้าไป “อยู่ร่วม” และ “สัมผัส” ประสบการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มเป้าหมายโดยตรง (Spradley, 1980) การมีส่วนร่วมไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการสังเกตจากภายนอก แต่รวมถึงการเข้าไปร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เช่น การเก็บวัตถุดิบ การปั้น การตกแต่ง และการเผาเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งทำให้นักวิจัยสามารถเข้าใจระบบความหมายที่ซ่อนอยู่ในกิจกรรมเหล่านี้ได้อย่างลึกซึ้ง ในกรณีของการศึกษาวัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติลี มณฑลไห่หนาน ประเทศจีน การสังเกตแบบมีส่วนร่วมช่วยเปิดมิติใหม่ในการเข้าใจ “การทำ” (making) มากกว่าเพียง “สิ่งที่ทำได้แล้ว” (product) กล่าวคือ นักวิจัยไม่ได้เพียงจดบันทึกขั้นตอนการผลิตเท่านั้น แต่ยังได้เรียนรู้กระบวนการสื่อสารผ่านภาษากาย เสียง สี และสัญลักษณ์ทางลวดลาย ซึ่งแต่ละองค์ประกอบสะท้อนรากเหง้าทางจิตวิญญาณและอัตลักษณ์ของชุมชน การสังเกตเช่นนี้สอดคล้องกับแนวคิด “thick description” ของ Geertz (1973) ที่มองว่าวัฒนธรรมคือระบบของความหมายที่ผู้คนสร้างและสื่อสารผ่านการกระทำในบริบทจริง การตีความวัฒนธรรมจึงเหมือน “การอ่านข้อความ” ที่เต็มไปด้วยนัยสำคัญทางสังคม นอกจากนี้ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมยังเอื้อให้เกิดความเข้าใจแบบองค์รวม (holistic understanding) ของระบบวัฒนธรรม กล่าวคือ นักวิจัยสามารถรับรู้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติทางช่างกับโครงสร้างทางสังคม ความเชื่อ และพิธีกรรม ตัวอย่างเช่น การสังเกตพิธี “ขอไฟ” ก่อนเริ่มการเผาดิน ช่วยให้นักวิจัยเข้าใจว่าการผลิตเครื่องปั้นดินเผาไม่ได้เป็นเพียงกระบวนการทางเทคนิค แต่เป็นกิจกรรมทางสัญลักษณ์ที่เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและจิตวิญญาณของบรรพบุรุษ (Kirshenblatt-Gimblett, 2004) การมี

ส่วนร่วมในกระบวนการนี้ทำให้นักวิจัยสามารถตีความ “ความหมายเชิงสัญลักษณ์” ที่อยู่ในเครื่องปั้นแต่ละชิ้นได้อย่างมีมิติ การใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในบริบทนี้ยังช่วยให้เกิดการสื่อสารแบบสองทาง (dialogical communication) ระหว่างนักวิจัยกับชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับแนวคิดของ Freire (1970) เรื่อง “การสื่อสารเพื่อการปลดปล่อย” (communication for liberation) เพราะการเข้าร่วมในกิจกรรมช่างไม่ได้เป็นเพียงการเก็บข้อมูล แต่เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และให้เกียรติภูมิปัญญาของชุมชนในฐานะ “ผู้ร่วมสร้างความรู้” (co-creators of knowledge) มากกว่าจะเป็นเพียง “ผู้ให้ข้อมูล” เท่านั้น ตัวอย่างเชิงประจักษ์ที่สามารถจำลองขึ้นได้จากภาคสนาม คือ การเข้าร่วมเวิร์กช็อปเครื่องปั้นของช่างหลีในหมู่บ้านหลงหลี (Longli Village) นักวิจัยอาจได้รับเชิญให้ลองปั้นดินตามแบบแผนของท้องถิ่น พร้อมกับการอธิบายของช่างว่า “ลายเกลียวนี้แทนงูศักดิ์สิทธิ์ผู้ปกปักรักษาหมู่บ้าน” ข้อมูลนี้มีใช้เพียงคำบอกเล่า แต่เป็น “การแสดงออกทางวัฒนธรรม” (cultural performance) ที่นักวิจัยรับรู้ผ่านประสบการณ์ตรง การบันทึกภาพ เสียง และบันทึกภาคสนาม (field notes) ช่วยเสริมให้ข้อมูลมีมิติและความลึกมากขึ้น

กล่าวโดยสรุป การสังเกตแบบมีส่วนร่วมจึงไม่เพียงเป็นเทคนิคเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ หากแต่เป็น “กระบวนการตีความความหมายของชีวิตวัฒนธรรม” ที่ช่วยให้นักวิจัยเข้าใจทั้งระดับรูปธรรมและนามธรรมของมรดกทางวัฒนธรรม เช่น เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี ในฐานะ “สื่อ” ที่สะท้อนการดำรงอยู่ของชุมชนผ่านกาลเวลา

3. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสัมภาษณ์เชิงลึกช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจทัศนคติ ประสบการณ์ และแรงจูงใจของผู้มีส่วนร่วมในชุมชน เช่น ช่างฝีมือ ผู้สูงอายุ ครูภูมิปัญญา หรือผู้นำท้องถิ่น ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เหล่านี้เปิดเผยถึงคุณค่าที่ชาวหลีมองเห็นในเครื่องปั้นดินเผา เช่น การเป็นสัญลักษณ์ของบรรพบุรุษ หรือการสะท้อนโลกทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล การสัมภาษณ์จึงไม่ใช่เพียงการเก็บข้อมูล แต่เป็นกระบวนการสื่อสารเชิงวัฒนธรรมที่สร้างความเข้าใจร่วมระหว่างผู้วิจัยกับชุมชน

การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นเทคนิคสำคัญในกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งเข้าใจความหมาย ความเชื่อ และคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ฝังอยู่ในประสบการณ์ชีวิตของผู้ให้ข้อมูล (Kvale, 1996) โดยเฉพาะในงานศึกษาวัฒนธรรมที่เน้น “การตีความ” (interpretive paradigm) ซึ่งมองว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ผู้คนสร้างขึ้นผ่านภาษาและการสื่อสาร (Geertz, 1973) การสัมภาษณ์เชิงลึกจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการเปิดพื้นที่ให้ผู้ให้ข้อมูล “เล่าเรื่อง” (narrate) และ “ตีความ” (interpret) โลกของตนเองอย่างอิสระ ในบริบทของชนชาติหลีที่มีวัฒนธรรมการทำเครื่องปั้นดินเผาอันเก่าแก่ การสัมภาษณ์เชิงลึกช่วยให้ผู้วิจัยเข้าถึง “ความรู้ภายใน” (emic perspective) ของช่างฝีมือและผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ซึ่งมักเป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ทำให้เข้าใจว่าเครื่องปั้นดินเผาไม่ได้เป็นเพียงวัตถุทางศิลปะหรือเศรษฐกิจ แต่ยัง

เป็น “สื่อทางวัฒนธรรม” (cultural medium) ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและจิตวิญญาณของบรรพบุรุษ ตัวอย่างเช่น ช่างหลีบางคนอธิบายว่า “การหมุนดินคือการหมุนชีวิตใหม่ของหมู่บ้าน” ซึ่งสะท้อนการมองโลกแบบองค์รวม (holistic worldview) และเชื่อมโยงกับพิธีกรรมการเกิดและความตาย (Kirshenblatt-Gimblett, 2004) การสัมภาษณ์เชิงลึกยังเปิดเผยโครงสร้างของ “การสื่อสารในชุมชน” (community communication) ว่ามีได้จำกัดอยู่ในรูปแบบของภาษาเท่านั้น แต่ยังเกิดขึ้นผ่านการปฏิบัติทางพิธีกรรมและสัญลักษณ์ทางศิลปะ เช่น ลวดลายบนเครื่องปั้นที่เล่าเรื่องเกี่ยวกับการเก็บเกี่ยวหรือการสักการะเทพเจ้า ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์มักใช้ถ้อยคำที่มีลักษณะเชิงเปรียบเทียบ (metaphoric language) เช่น “ดินมีลมหายใจ” หรือ “ไฟคือผู้ให้ชีวิต” การตีความถ้อยคำเหล่านี้ช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจระบบสัญลักษณ์ของชุมชน และเห็นว่าวิธีการสื่อสารของชาวหลีเป็นการสื่อสารที่ผสมผสานระหว่างมิติทางวัตถุ (material) และมิติทางจิตวิญญาณ (spiritual) นอกจากนี้ การสัมภาษณ์เชิงลึกยังมีคุณค่าในฐานะ “กระบวนการสร้างความสัมพันธ์ทางวิชาการและทางวัฒนธรรม” (relational inquiry) เนื่องจากการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการในระหว่างการสัมภาษณ์ช่วยสร้างความไว้วางใจ (trust) และความเคารพระหว่างผู้วิจัยกับชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นต่อการเข้าถึงข้อมูลที่ละเอียดอ่อน โดยเฉพาะในสังคมที่ความรู้ถูกส่งต่อด้วยระบบปากต่อปาก (oral tradition) มากกว่าการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร (Clifford & Marcus, 1986) การให้ผู้เฒ่าผู้แก่เป็นผู้เล่าเรื่องจึงเป็นทั้งกระบวนการเก็บข้อมูลและการอนุรักษ์วัฒนธรรมในเวลาเดียวกัน เพื่อให้การสัมภาษณ์มีความน่าเชื่อถือ (credibility) และความสมบูรณ์ของข้อมูล (richness of data) นักวิจัยควรใช้เทคนิคการถามแบบปลายเปิด (open-ended questions) ที่กระตุ้นให้ผู้ให้ข้อมูลสะท้อนความคิดอย่างลึกซึ้ง เช่น

“เครื่องปั้นดินเผามีความหมายอย่างไรในชีวิตของท่าน?”

“ท่านเรียนรู้การทำเครื่องปั้นมาจากใคร และสิ่งนั้นสอนอะไรเกี่ยวกับชีวิต?”

“มีพิธีกรรมหรือคำสอนใดที่เกี่ยวข้องกับการเผาเครื่องปั้นดินเผาหรือไม่?”

“ท่านคิดว่าคนรุ่นใหม่ควรเรียนรู้อะไรจากงานเครื่องปั้นเหล่านี้?”

คำถามเหล่านี้ไม่เพียงมุ่งเก็บ “ข้อมูล” แต่เปิดพื้นที่ให้เกิด “การตีความร่วม” ระหว่างนักวิจัยและผู้ให้สัมภาษณ์ ซึ่งเป็นหัวใจของการวิจัยเชิงคุณภาพในมิติทางวัฒนธรรม ในทางทฤษฎี การสัมภาษณ์เชิงลึกสะท้อนแนวคิดของ Hall (1997) เรื่อง *representation* ที่มองว่าความหมายทางวัฒนธรรมมิได้ดำรงอยู่โดยตัวมันเอง แต่เกิดจาก “การสร้างและถอดรหัส” (encoding/decoding) ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร การสัมภาษณ์จึงเป็นเวทีที่ผู้วิจัยช่วยให้ผู้ให้ข้อมูลได้ “เข้ารหัส” ประสบการณ์ทางวัฒนธรรมของตนด้วยถ้อยคำ ในขณะเดียวกันผู้วิจัยก็ทำหน้าที่ “ถอดรหัส” เพื่อสร้างความเข้าใจใหม่ที่สะท้อนทั้งมุมมองของชุมชนและกรอบการวิเคราะห์ทางวิชาการ

กล่าวโดยสรุป การสัมภาษณ์เชิงลึกในงานศึกษาวัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี

มิใช่เพียงวิธีการเก็บข้อมูล แต่เป็น “พื้นที่การสื่อสารร่วม” (shared communicative space) ที่เชื่อมโยงระหว่างความทรงจำส่วนบุคคลกับอัตลักษณ์ร่วมของชุมชน และช่วยให้เกิดการตีความวัฒนธรรมที่ลึกซึ้งและมีความหมายต่อทั้งผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูล

4. การบันทึกปฏิบัติการช่าง (Craft Documentation) การบันทึกกระบวนการทำงานของช่างเป็นอีกวิธีหนึ่งที่จะช่วยให้การวิจัยสามารถเชื่อมโยงมิติทางสุนทรียะกับการสื่อสารเชิงสังคม การบันทึกนี้อาจอยู่ในรูปของวิดีโอ ภาพถ่าย หรือสมุดบันทึกภาคสนาม เพื่อวิเคราะห์องค์ความรู้ที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เช่น เทคนิคการปั้น การตกแต่งผิวดิน หรือการใช้ไฟในการเผา ซึ่งแต่ละขั้นตอนสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และแสดงออกถึง “ภาษาแห่งวัฒนธรรม” ที่ไม่อาจถ่ายทอดด้วยคำพูดเพียงอย่างเดียว

การบันทึกปฏิบัติการช่าง (Craft Documentation) ถือเป็นกระบวนการสำคัญของการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (ethnographic research) ที่มุ่งเข้าใจวัฒนธรรมผ่านการ “ปฏิบัติ” (practice) มากกว่าการสังเกตจากระยะไกล การบันทึกนี้ช่วยให้ผู้วิจัยเข้าใจ “ภาษาแห่งการกระทำ” (language of making) ซึ่งเป็นรูปแบบการสื่อสารที่มีได้เกิดขึ้นผ่านคำพูด แต่ผ่านจังหวะ ท่วงท่า เครื่องมือ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างร่างกายกับวัตถุ (Ingold, 2013) ในกรณีของชนชาติหิเล การบันทึกปฏิบัติการช่างจึงไม่เพียงแต่เป็นการเก็บข้อมูลเชิงเทคนิคของการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเท่านั้น แต่ยังเป็นการเข้าไปสัมผัส “จิตวิญญาณแห่งงานช่าง” (craft spirit) ซึ่งแฝงอยู่ในกระบวนการสร้างสรรค์ การบันทึกในภาคสนามอาจประกอบด้วยภาพถ่าย วิดีโอ สมุดบันทึกเสียง หรือบันทึกภาคสนาม (field notes) ที่บันทึกขั้นตอนตั้งแต่การเตรียมดิน การขึ้นรูป การตกแต่งลวดลาย ไปจนถึงการเผาไฟ ช่างฝีมือหิเลมักจะปั้นด้วยมือเปล่าโดยไม่ใช้แป้นหมุน ซึ่งสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างร่างกายและสสารอย่างลึกซึ้ง การบันทึกแต่ละขั้นตอนจึงเปรียบได้กับการ “ถอดรหัสทางวัฒนธรรม” (cultural decoding) ว่าการเคลื่อนไหวใดมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ และการกระทำใดเป็นการปฏิบัติทางศาสนาหรือพิธีกรรม เช่น การกวาดเตาเผา ก่อนจุดไฟอาจเป็นการแสดงความเคารพต่อเทพผู้คุ้มครองดินและไฟ ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชนชาติหิเล (Zhao, 2018) ในเชิงการสื่อสาร การบันทึกปฏิบัติการช่างเป็นรูปแบบของ “การเล่าเรื่องผ่านการกระทำ” (narrative through making) ซึ่งต่างจากการเล่าผ่านคำพูด โดยการเคลื่อนไหวของมือ การวางแรง และการเลือกใช้วัสดุ ล้วนสื่อสารอัตลักษณ์ ความเชื่อ และความสัมพันธ์ทางสังคมของช่างกับชุมชน (Sennett, 2008) เช่น ช่างหญิงหิเลบางคนกล่าวระหว่างทำงานว่า “การปั้นดินคือการเลี้ยงชีพและเลี้ยงจิต” ซึ่งสะท้อนถึงการมองงานช่างเป็นทั้งกิจกรรมเศรษฐกิจและจิตวิญญาณ การบันทึกช่วงเวลาเช่นนี้จึงเป็นหลักฐานทางชาติพันธุ์ที่ทรงคุณค่าในแง่ของการวิเคราะห์เชิงวัฒนธรรม งานของ Ingold (2013) ชี้ให้เห็นว่า “งานฝีมือคือการคิดผ่านมือ” (thinking through making) กล่าวคือ การเรียนรู้วัฒนธรรมมิได้เกิดจากการรับฟังเท่านั้น แต่เกิดจากการ “ทำร่วม” (co-making) ผู้วิจัยจึงควรเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตจริง เพื่อทำ

ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงความรู้เชิงปฏิบัติ (tacit knowledge) ที่ไม่สามารถถ่ายทอดด้วยคำพูด เช่น น้ำหนักมือในการนวดนวดหรือการควบคุมอุณหภูมิไฟ ซึ่งเป็นทักษะที่สั่งสมผ่านประสบการณ์ การบันทึกในลักษณะนี้ยังสะท้อนมิติของ “การถ่ายทอดภูมิปัญญา” (knowledge transmission) จากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งเป็นหัวใจของการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ในทางทฤษฎี การบันทึกปฏิบัติการช่างสามารถมองได้ว่าเป็น “สื่อกลางของการสื่อสารเชิงมรดก” (mediated heritage communication) ตามแนวคิดของ Kirshenblatt-Gimblett (2004) ซึ่งมองว่ามรดกไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่โดยธรรมชาติ แต่เป็น “กระบวนการสร้างทางวัฒนธรรม” (metacultural production) การบันทึกกระบวนการทำงานของช่างจึงเป็นการสร้างความหมายใหม่ให้กับวัฒนธรรมดั้งเดิม ผ่านการตีความและการถ่ายทอดในรูปแบบที่ร่วมสมัย เช่น การนำคลิปวิดีโอขั้นตอนการผลิตไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ หรือเผยแพร่ผ่านสื่อดิจิทัลเพื่อให้คนรุ่นใหม่เข้าถึงได้ การบันทึกปฏิบัติการช่างยังช่วยลดความเสี่ยงของ “การทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าลอยตัว” (commodification) ตามที่ Smith (2006) เตือนว่า หากไม่มีการควบคุมโดยชุมชน วัฒนธรรมอาจถูกนำเสนอเพียงในมิติการบริโภค แต่การให้ช่างเองเป็นผู้บอกเล่าและอธิบายการทำงานผ่านการบันทึก จะทำให้การสื่อสารคงไว้ซึ่งความหมายทางวัฒนธรรมดั้งเดิม การบันทึกในลักษณะนี้จึงทำหน้าที่ทั้งในฐานะเครื่องมือทางวิจัยและกลไกในการคุ้มครองจิตวิญญาณของมรดก

โดยสรุป การบันทึกปฏิบัติการช่างในงานศึกษาการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติลี เป็นกระบวนการที่รวมเอามิติของศิลปะ มานุษยวิทยา และสื่อสารศึกษาเข้าด้วยกัน ช่วยให้การเข้าใจวัฒนธรรมไม่เพียงอยู่ในระดับคำบรรยายเชิงสัญลักษณ์ แต่ลึกไปถึงการสัมผัส “การกระทำที่มีความหมาย” (meaningful action) ซึ่งสะท้อนตัวตน ความเชื่อ และอัตลักษณ์ของชุมชนอย่างแท้จริง

5. การวิเคราะห์สื่อและวาทกรรม (Discourse and Media Analysis) ในยุคดิจิทัล การอนุรักษ์วัฒนธรรมไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในพื้นที่ชุมชนเท่านั้น แต่ยังขยายไปสู่พื้นที่สื่อ เช่น เว็บไซต์ ท่องเที่ยว โปสเตอร์นิทรรศการ หรือคลิปวิดีโอส่งเสริมการท่องเที่ยว การวิเคราะห์สื่อและวาทกรรม (discourse analysis) ช่วยให้เข้าใจว่าภาพลักษณ์ของวัฒนธรรมชนชาติลีถูกนำเสนอและตีความอย่างไรในพื้นที่สาธารณะ ตัวอย่างเช่น การใช้ถ้อยคำเชิงโรแมนติกหรือเชิงพาณิชย์อาจทำให้วัฒนธรรมถูกทำให้เป็น “สินค้าทางวัฒนธรรม” (cultural commodity) ซึ่งต่างจากมุมมองของชุมชนเองที่มองว่าวัฒนธรรมคือชีวิตและอัตลักษณ์ การวิเคราะห์ในระดับนี้จึงช่วยตรวจสอบความสมดุลระหว่างการเผยแพร่กับการคุ้มครองความหมาย

การวิเคราะห์สื่อและวาทกรรม (Discourse and Media Analysis) เป็นแนวทางวิจัยที่มุ่งทำความเข้าใจว่าภาษา ภาพ และสื่อการนำเสนอมีบทบาทอย่างไรในการสร้างความหมายทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชุมชน (Fairclough, 1995; Hall, 1997) ในกรณีของเครื่องปั้นดินเผาชนชาติลี

การวิเคราะห์วาทกรรมช่วยเปิดเผยว่า “เรื่องเล่า” (narratives) เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกสร้างถ่ายทอด และตีความอย่างไร ทั้งในพื้นที่ทางสังคม (เช่น พิพิธภัณฑสถานและงานนิทรรศการ) และในพื้นที่สื่อร่วมสมัย (เช่น เว็บไซต์ สื่อสังคมออนไลน์ และสารคดีวิดีโอ) แนวทางนี้ตั้งอยู่บนฐานคิดของแนวทฤษฎีการสื่อสารเชิงวัฒนธรรม (Cultural Communication Theory) ที่มองว่าสื่อมิใช่เพียงช่องทางส่งข้อมูล แต่เป็น “พื้นที่สร้างความหมาย” (space of meaning-making) ซึ่งผู้ผลิตและผู้บริโภคสื่อมีส่วนร่วมในการเข้ารหัส (encoding) และถอดรหัส (decoding) เนื้อหาทางวัฒนธรรม (Hall, 1980) เช่น การผลิตสารคดีโทรทัศน์เกี่ยวกับเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี อาจเลือกเล่าเรื่องผ่านมุมมอง “ความงามเชิงศิลปะ” หรือ “มรดกแห่งชาติ” ซึ่งสะท้อนการเข้ารหัสโดยรัฐหรือสถาบัน แต่ผู้ชมในท้องถิ่นอาจถอดรหัสใหม่ในฐานะ “ความภาคภูมิใจของบรรพบุรุษ” ซึ่งเป็นการสื่อสารเชิงต่อต้าน (oppositional reading) ที่สร้างความหมายเฉพาะของชุมชน

ในเชิงกระบวนการ การวิเคราะห์วาทกรรมเกี่ยวกับวัฒนธรรมช่างหลีสามารถแบ่งออกเป็นสามระดับ ได้แก่

1. ระดับข้อความ (Textual Level) : วิเคราะห์ภาษาที่ใช้ในคำอธิบายนิทรรศการ ป้ายสื่อประชาสัมพันธ์ และบทสัมภาษณ์ เพื่อดูว่าคำใดสะท้อนอุดมการณ์ เช่น คำว่า “อนุรักษ์” “ภูมิปัญญาโบราณ” หรือ “วัฒนธรรมพื้นบ้าน” มินัยของการสร้างภาพวัฒนธรรมที่บริสุทธิ์และต้องปกป้อง ซึ่งอาจเป็นวาทกรรมที่สืบเนื่องจากโครงการสร้างชาติของจีนในศตวรรษที่ 20 (Anagnost, 1997)

2. ระดับปฏิบัติการสื่อ (Discursive Practice) : วิเคราะห์กระบวนการผลิตและเผยแพร่สื่อ เช่น ใครเป็นผู้สร้าง ใครเป็นผู้ติดต่อ ใครเป็นผู้พูดแทนชุมชน เพื่อดูโครงสร้างอำนาจในการกำหนดความหมายวัฒนธรรม (Foucault, 1980) ตัวอย่างเช่น วิดีโอประชาสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวไหหนานอาจเน้นภาพหญิงช่างหลีในชุดพื้นเมืองกำลังปั้นดิน ซึ่งแม้จะดูเชิดชูวัฒนธรรม แต่ก็อาจตอกย้ำภาพเหมารวมทางเพศและการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า (commodification)

3. ระดับสังคมวัฒนธรรม (Social Practice) : วิเคราะห์ว่าการสื่อสารเหล่านี้สัมพันธ์กับบริบททางเศรษฐกิจ การเมือง และอัตลักษณ์ชาติอย่างไร เช่น การส่งเสริมวัฒนธรรมชนกลุ่มน้อยในโครงการ “วัฒนธรรมจีนที่หลากหลายแต่เป็นหนึ่งเดียว” (Unity in Diversity) ของรัฐบาลจีน (Gladney, 1998)

การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงสื่อจึงไม่เพียงมุ่งดู “สิ่งที่สื่อพูด” แต่ยังพิจารณา “สิ่งที่สื่อเลือกไม่พูด” เช่น การละเลยเสียงของช่างรุ่นใหม่ หรือการลดทอนพิธีกรรมทางจิตวิญญาณให้อยู่ในรูปแบบความบันเทิงเพื่อการท่องเที่ยว (Urry & Larsen, 2011) ซึ่งเป็นการสื่อสารที่อาจทำให้มรดกภูมิปัญญาเปลี่ยนจาก “การปฏิบัติที่มีชีวิต” (living practice) ไปสู่ “การแสดงเพื่อผู้ชม” (staged authenticity) ในเชิงการวิจัย การวิเคราะห์สื่อและวาทกรรมสามารถใช้ร่วมกับการสังเกตภาคสนาม (participant observation) เพื่อเชื่อมโยงการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์กับพฤติกรรมของผู้บริโภค

วัฒนธรรม เช่น การวิเคราะห์นิทรรศการเครื่องปั้นดินเผาในพิพิธภัณฑ์ให้หนาน พบว่าการจัดแสงเสียง และคำบรรยายเน้นเรื่อง “ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่กำลังจะสูญหาย” ซึ่งสร้างอารมณ์ความรู้สึกแบบ “โบริดจ์และเปราะบาง” (nostalgia discourse) เพื่อกระตุ้นให้ผู้ชมรู้สึกเห็นคุณค่าในการอนุรักษ์ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็อาจทำให้วัฒนธรรมถูกมองเป็นวัตถุแห่งอดีต ไม่ใช่วิถีชีวิตร่วมสมัยของคนที่นี่ (Kirshenblatt-Gimblett, 2004)

ตัวอย่างเชิงภาคสนามที่จำลองได้ เช่น ป้ายคำอธิบายในนิทรรศการอาจเขียนว่า

“เครื่องปั้นดินเผาหิลี—เสียงของดินที่พูดแทนบรรพบุรุษ”

ซึ่งเป็นวาทกรรมที่โรแมนติก (romanticized discourse) วัฒนธรรมให้มีความศักดิ์สิทธิ์และลึกลับ ขณะที่คำสัมภาษณ์จากช่างในท้องถิ่นกลับสะท้อนความจริงอีกด้าน เช่น

“พวกเราทำเครื่องปั้นเพื่อใช้ในบ้าน ไม่ได้คิดว่าจะไปอยู่ในพิพิธภัณฑ์”

ความต่างระหว่างสองถ้อยคำนี้แสดงให้เห็นกระบวนการตีความวัฒนธรรมที่ซับซ้อน ซึ่งนักวิจัยต้องทำหน้าที่ถอดรหัสความหมายระหว่าง “วาทกรรมทางการ” (official discourse) กับ “วาทกรรมของชุมชน” (local discourse) เพื่อเข้าใจพลวัตของอำนาจและการต่อรองเชิงวัฒนธรรมอย่างรอบด้าน

กล่าวโดยสรุป การวิเคราะห์สื่อและวาทกรรมในงานศึกษาการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหิลี เป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงระหว่างภาษากับอำนาจ ภาพกับอัตลักษณ์ และสื่อกับความทรงจำร่วมทางสังคม การเข้าใจโครงสร้างเชิงวาทกรรมเหล่านี้ช่วยให้การอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาไม่เพียงคงอยู่ในรูปแบบวัตถุ แต่ยังคงอยู่ในความหมายทางสังคมที่เคารพเสียงของชุมชนผู้สร้างอย่างแท้จริง

6. การบูรณาการข้อมูลเพื่อเข้าใจความหมายเชิงลึกของมรดก เมื่อผสมผสานข้อมูลจากหลายวิธีวิทยาเข้าด้วยกัน นักวิจัยสามารถสร้างความเข้าใจแบบองค์รวม (holistic understanding) ต่อวัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหิลี ทั้งในเชิงกายภาพและเชิงสัญลักษณ์ การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์จึงไม่ได้มุ่งเพียงการเผยแพร่ แต่เป็นการ “แปลความหมายทางวัฒนธรรม” อย่างรอบด้าน (Geertz, 1973) เพื่อให้มรดกภูมิปัญญายังคงมีชีวิตและความหมายในสังคมร่วมสมัย

การเข้าใจมรดกภูมิปัญญา—โดยเฉพาะวัฒนธรรมการทำเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหิลี—ต้องอาศัยการบูรณาการข้อมูลจากหลายวิธีวิทยา เพื่อให้ได้ภาพที่ “หนาแน่น” (thick description) และมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ควบคู่กับมิติทางกายภาพ (Geertz, 1973; Kirshenblatt-Gimblett, 2004) ข้อความต่อไปนี้เป็นความเรียงเชิงวิชาการที่อธิบายเหตุผล แนวทางปฏิบัติ และขั้นตอนที่ชัดเจนสำหรับการผสานข้อมูลเพื่อสร้างความเข้าใจเชิงลึก

1. เหตุผลเชิงทฤษฎีในการบูรณาการ มรดกภูมิปัญญาประกอบด้วยองค์ประกอบทั้งรูปธรรม (ชิ้นงาน เทคนิคการผลิต วัสดุ) และนามธรรม (ความเชื่อ ตำนาน การปฏิบัติ) ซึ่งไม่สามารถจับ

ใจความได้จากแหล่งข้อมูลเพียงแบบเดียว การบูรณาการข้อมูล (data integration) จึงเป็นหนทางที่จะเชื่อมข้อมูลเชิงสังเกต สัมภาษณ์ บันทึกปฏิบัติ และเนื้อหาสื่อ เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ ระบุความขัดแย้ง และสังเคราะห์ความหมายร่วม (Geertz, 1973; Kirshenblatt-Gimblett, 2004) หลักการสำคัญคือการมองวัฒนธรรมเป็น “กระบวนการสื่อสาร” (cultural communication) ที่ต้องอ่านทั้งข้อความ (text) และบริบท (context) — งานวิจัยจึงต้องออกแบบการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ให้สามารถจับทั้งการเข้ารหัสของผู้ผลิต (encoding) และการถอดรหัสของผู้รับสาร (decoding) ได้ (Hall, 1980; Hall, 1997)

มรดกภูมิปัญญาเป็นองค์ประกอบที่มีความซับซ้อนและหลายมิติ โดยไม่สามารถแยกขาดระหว่างสิ่งที่จับต้องได้ (tangible heritage) และสิ่งที่จับต้องไม่ได้ (intangible heritage) ได้อย่างสิ้นเชิง เพราะทั้งสองมิติเป็นโครงสร้างที่หล่อหลอมซึ่งกันและกันในการสร้างความหมายทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชุมชน (Kirshenblatt-Gimblett, 2004; Smith, 2006) ในกรณีของเครื่องปั้นดินเผาชนชาติหลี ที่มณฑลไห่หนาน ประเทศจีน มรดกดังกล่าวไม่ได้จำกัดเพียงชิ้นงานเครื่องปั้นที่เป็นวัตถุเท่านั้น แต่ยังรวมถึง กระบวนการผลิต เทคนิคการสร้างลวดลาย ความเชื่อ พิธีกรรม การเล่าตำนาน ตลอดจนความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างช่างกับชุมชน ที่สะท้อนระบบคุณค่าของชนชาติหลีในมิติที่ลึกซึ้งกว่ารูปทรงภายนอกของเครื่องปั้น (Geertz, 1973; Zhang, 2020) ด้วยเหตุนี้ การศึกษามรดกภูมิปัญญาจึงไม่อาจพึ่งพาแหล่งข้อมูลแบบใดแบบหนึ่งได้ เพราะแต่ละแหล่งข้อมูลสะท้อนเพียงบางส่วนของความจริงทางวัฒนธรรม เช่น การสัมภาษณ์ให้มิติด้านวาทกรรมและความหมายเชิงสัญลักษณ์ ขณะที่การสังเกตภาคสนามเผยให้เห็นรูปแบบการปฏิบัติจริง การบันทึกปฏิบัติการช่างสะท้อนความรู้เชิงนัย (tacit knowledge) ส่วนการวิเคราะห์สื่อเผยให้เห็นวิธีที่สังคมภายนอกรับรู้และตีความวัฒนธรรมดังกล่าว (Ingold, 2013; Fairclough, 1995) ดังนั้น การบูรณาการข้อมูล (data integration) จึงเป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถ เชื่อมโยงข้อมูลเชิงสังเกต สัมภาษณ์ ภาพ เสียง และข้อความสื่อ เข้าด้วยกัน เพื่อเข้าใจความสัมพันธ์เชิงระบบของวัฒนธรรม ทั้งในมิติการผลิต (production) การนำเสนอ (representation) และการรับรู้ (consumption) ของมรดกภูมิปัญญา หลักคิดสำคัญของการบูรณาการข้อมูลในมิติวัฒนธรรมคือ การมองวัฒนธรรมในฐานะ “กระบวนการสื่อสาร” (cultural communication) ซึ่งแต่ละองค์ประกอบของวัฒนธรรมทำหน้าที่เป็น “สัญญาณ” (sign) ที่ผู้คนใช้ในการสร้างและแลกเปลี่ยนความหมาย (Hall, 1997) การทำความเข้าใจวัฒนธรรมในลักษณะนี้จำเป็นต้องอ่านทั้ง “ข้อความ” (text) ที่ปรากฏ เช่น รูปทรง ลวดลาย หรือพิธีกรรม และ “บริบท” (context) ที่รายล้อมข้อความนั้น เช่น ประวัติชุมชน ระบบเศรษฐกิจ และอำนาจการตีความในสังคมวงกว้าง (Hall, 1980; Geertz, 1973) เมื่อมองในกรอบนี้ วัฒนธรรมไม่ได้เป็นเพียงสิ่งคงที่ที่รอการอนุรักษ์ แต่เป็นกระบวนการทางสังคมที่มีการ “เข้ารหัส” (encoding) และ “ถอดรหัส” (decoding) อย่างต่อเนื่องระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร

ตัวอย่างเช่น ช่างปั้นหลีอาจ “เข้ารหัส” ความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษผ่านลวดลายที่กันหม้อหรือฝาไห ซึ่งสะท้อนความเชื่อเรื่องการปกป้องครอบครัวและดินแดน แต่เมื่อผลงานดังกล่าวถูกนำไปจัดแสดงในนิทรรศการศิลปะร่วมสมัยหรือจำหน่ายในตลาดท่องเที่ยว ผู้ชมและผู้ซื้ออาจ “ถอดรหัส” ความหมายในเชิงสุนทรีย์ ความแปลกใหม่ หรือคุณค่าทางเศรษฐกิจแทน (Hall, 1980; Smith, 2006) ดังนั้น การวิจัยด้านมรดกภูมิปัญญาจึงต้องออกแบบวิธีการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ที่สามารถจับได้ทั้งกระบวนการเข้ารหัสของผู้ผลิตและการถอดรหัสของผู้รับสาร เพื่อให้เห็นพลวัตของความหมายที่เกิดขึ้นจากการสื่อสารทางวัฒนธรรมในแต่ละบริบท (Hall, 1997; Kirshenblatt-Gimblett, 2004) การวิเคราะห์เชิงบูรณาการเช่นนี้ไม่เพียงช่วยให้เข้าใจความหมายทางวัฒนธรรมในเชิงลึก แต่ยังช่วยเปิดเผยแรงกดดันทางสังคม เศรษฐกิจ และอำนาจที่มีผลต่อการตีความมรดกในยุคโลกาภิวัตน์ (Smith, 2006; UNESCO, 2003) ในแง่วิธีวิทยา การบูรณาการข้อมูลจึงควรมุ่งเน้นการผสมผสานระหว่างข้อมูลเชิงรูปธรรมและนามธรรม โดยใช้เครื่องมือเชิงคุณภาพเป็นหลัก เช่น การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) เพื่อเข้าใจพฤติกรรมในสถานการณ์จริง การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) เพื่อเข้าถึงโลกทัศน์และคำอธิบายเชิงสัญลักษณ์ของผู้ให้ข้อมูล และการบันทึกปฏิบัติการช่าง (craft documentation) เพื่อจับกระบวนการทางกายภาพที่มีนัยยะทางวัฒนธรรม (Spradley, 1980; Kvale, 1996; Ingold, 2013) ขณะเดียวกันควรใช้การวิเคราะห์เนื้อหาสื่อ (media/discourse analysis) เพื่อตรวจสอบการนำเสนอวัฒนธรรมในพื้นที่สาธารณะ เช่น นิทรรศการ เว็บไซต์ หรือโฆษณาทางการท่องเที่ยว เพื่อระบุความแตกต่างระหว่าง “เสียงของชุมชน” และ “เสียงของตลาด” (Fairclough, 1995; Denzin, 1978)

โดยสรุป การบูรณาการข้อมูลเชิงคุณภาพในกรอบการสื่อสารทางวัฒนธรรมมิใช่เพียงกระบวนการทางเทคนิค แต่เป็นการสร้าง “การอ่านวัฒนธรรม” ที่มองเห็นทั้งมิติของการสร้าง การแสดงออก และการตีความ ซึ่งช่วยให้การวิจัยเกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญา เช่น เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติลี สามารถสะท้อนความจริงเชิงสังคมและสัญลักษณ์ได้อย่างรอบด้าน และสนับสนุนการอนุรักษ์ที่เคารพต่อเสียงของชุมชนต้นทางอย่างแท้จริง (Geertz, 1973; Smith, 2006; Hall, 1997)

2. กลยุทธ์การบูรณาการ (Integration strategies) มีหลายรูปแบบที่ใช้บูรณาการ ขอยก 4 รูปแบบที่ใช้งานได้ในงานวิจัยมนุษยศาสตร์เชิงภาคสนาม

2.1 Triangulation (การตรวจสอบข้ามแหล่ง) : นำข้อมูลจากอย่างน้อยสองแหล่งมาตรวจสอบความสอดคล้อง/ความแตกต่าง เช่น คำเล่าจากช่าง vs สิ่งที่เกิดขึ้นขณะปั้น vs ป้ายคำอธิบายนิทรรศการ (Denzin, 1978) ในการวิจัยด้านการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล (Validity) ถือเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างความน่าเชื่อถือให้กับผลการวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อข้อมูลที่ใช้ประกอบการวิเคราะห์เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพจากผู้ให้ข้อมูลที่หลากหลาย เช่น ช่างฝีมือท้องถิ่น ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และนักท่องเที่ยว ซึ่งต่างมี

มุมมองและผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน การนำวิธี ไตรแองกูเลชัน (Triangulation) มาใช้จึงช่วยให้การวิเคราะห์มีความรอบด้านและเที่ยงตรงมากยิ่งขึ้น แนวคิดไตรแองกูเลชันเริ่มปรากฏในวงวิชาการ สังคมศาสตร์จากงานของ Denzin (1978) ผู้เสนอว่า การตรวจสอบข้อมูลจากหลายมุมมองหรือหลายวิธีจะช่วยลดอคติของผู้วิจัยและเพิ่มความเที่ยงของผลลัพธ์ โดยแบ่งไตรแองกูเลชันออกเป็น 4 ประเภทหลัก ได้แก่ (1) การตรวจสอบข้ามข้อมูล (Data Triangulation) หมายถึง การใช้ข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ เช่น ผู้ให้ข้อมูลหลายกลุ่ม พื้นที่ต่างเวลา หรือเหตุการณ์ต่างบริบท เพื่อเปรียบเทียบความสอดคล้องของข้อมูล (2) การตรวจสอบข้ามผู้วิจัย (Investigator Triangulation) คือ การมีผู้วิจัยมากกว่าหนึ่งคนทำการเก็บข้อมูลหรือวิเคราะห์ เพื่อป้องกันอคติส่วนบุคคล (3) การตรวจสอบข้ามทฤษฎี (Theory Triangulation) คือ การใช้กรอบแนวคิดหลายทฤษฎีในการอธิบายปรากฏการณ์ เพื่อให้เห็นภาพที่หลากหลายของความจริง และ (4) การตรวจสอบข้ามวิธีการ (Methodological Triangulation) หมายถึง การใช้วิธีการวิจัยมากกว่าหนึ่งวิธี เช่น การสังเกต การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์เอกสาร (Denzin, 2017; Flick, 2018) ในบริบทของการศึกษาวิจัย “การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหฺลี มณฑลไห่หนาน ประเทศจีน” วิธีการไตรแองกูเลชันมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง เช่น การเก็บข้อมูลจาก คำเล่าของช่างฝีมือ (มุมมองทางประเพณี) ข้อมูลจาก การสังเกตกระบวนการปั้นจริงในชุมชน (มุมมองพฤติกรรมจริง) และการวิเคราะห์ บ้ายคำอธิบาย นิทรรศการในพิพิธภัณฑ์ (มุมมองเชิงสื่อสารสาธารณะ) เมื่อนำข้อมูลทั้งสามมุมมองมาวิเคราะห์ร่วมกัน จะช่วยให้เข้าใจถึง “ความต่อเนื่อง” และ “การเปลี่ยนแปลง” ของวัฒนธรรมการปั้นดินเผา ได้ชัดเจนมากขึ้น ตัวอย่างเชิงกรณีพบว่า ช่างฝีมือบางรายเล่าถึงการปรับเปลี่ยนลวดลายดั้งเดิมให้เข้ากับค่านิยมของนักท่องเที่ยว เพื่อให้ขายสินค้าได้มากขึ้น ขณะที่การสังเกตภาคสนามพบว่า แม้ลวดลายจะเปลี่ยนไป แต่ยังคงใช้เทคนิคการปั้นแบบดั้งเดิมที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ และป้ายคำอธิบายภายในพิพิธภัณฑ์ก็ยังคงนำเสนอว่าเป็น “เครื่องปั้นแบบดั้งเดิมของชนชาติหฺลี” การตรวจสอบข้อมูลสามแหล่งนี้จึงทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงพลวัตของวัฒนธรรมที่ไม่ได้ “สูญหาย” แต่ “ปรับตัว” ผ่านกระบวนการสื่อสารและการตีความใหม่ในสังคมร่วมสมัย การใช้ไตรแองกูเลชันยังมีความสำคัญในด้านการสร้าง ความน่าเชื่อถือ (Credibility) และ ความเที่ยงตรงเชิงภายใน (Internal Validity) ของงานวิจัย เนื่องจากช่วยยืนยันว่าข้อมูลไม่ได้เกิดจากมุมมองเฉพาะของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นผลลัพธ์จากการตรวจสอบข้ามหลายบริบท ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Lincoln และ Guba (1985) ที่เสนอว่าการเพิ่มความน่าเชื่อถือของข้อมูลในงานวิจัยเชิงคุณภาพควรใช้การตรวจสอบจากหลายมิติ เช่น แหล่งข้อมูล เวลา และวิธีการ ทั้งนี้เพื่อสะท้อน “ความจริงทางสังคม” (Social Reality) ที่มีลักษณะหลากหลายและซับซ้อน นอกจากนี้ การใช้ไตรแองกูเลชันยังสอดคล้องกับแนวทางของ Patton (2015) ที่มองว่า การบูรณาการข้อมูลจากหลายวิธีและหลายมุมมองจะช่วยให้การวิเคราะห์มีมิติที่ลึกซึ้งขึ้น และยังสามารถใช้ในการ “ตรวจสอบข้อเท็จจริงเชิงบริบท”

(Contextual Verification) โดยเฉพาะในงานศึกษาวัฒนธรรมที่ต้องอาศัยการเข้าใจวิถีชีวิตของชุมชนในสภาพจริง การนำข้อมูลจากการสังเกตภาคสนาม การสัมภาษณ์ และเอกสารประวัติศาสตร์มาเปรียบเทียบกัน จะทำให้ผู้วิจัยสามารถอธิบายพลวัตของการสื่อสารทางวัฒนธรรมได้อย่างมีมิติและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

โดยสรุป วิธีการไตร่ตรองภูมิลักษณ์จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการเพิ่มความเข้มแข็งของงานวิจัยด้านการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม โดยเฉพาะในบริบทของชุมชนชาติพันธุ์ เช่น ชนชาติลี ที่มีความซับซ้อนทางวัฒนธรรมและสังคม การตรวจสอบข้อมูลจากหลายแหล่ง หลายวิธี และหลายมุมมอง ทำให้ผู้วิจัยสามารถเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมได้ในเชิงลึก พร้อมทั้งสร้างผลลัพธ์การวิจัยที่มีความถูกต้อง ตรง และสามารถนำไปใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือการพัฒนาเชิงพื้นที่ได้อย่างแท้จริง

3.2 Convergent parallel design (เก็บข้อมูลพร้อมกัน แล้วผสาน) : เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพหลายแหล่งพร้อมกัน วิเคราะห์แยก แล้วนำผลมารวมเพื่อสังเคราะห์ความหมายร่วม (Creswell & Plano Clark, 2018) การวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารทางวัฒนธรรมมักเผชิญกับความท้าทายในการทำความเข้าใจทั้ง “ความหมายเชิงสัญลักษณ์” ที่ฝังอยู่ในวัฒนธรรม และ “พฤติกรรมสื่อสาร” ที่ปรากฏในทางปฏิบัติจริง งานวิจัยลักษณะนี้จึงต้องใช้วิธีการที่สามารถเชื่อมโยงเชิงคุณภาพ (Qualitative) และเชิงปริมาณ (Quantitative) เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ซึ่งแนวทางที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางคือ การวิจัยแบบผสมผสานเชิงลำดับ (Sequential Mixed Methods Design) โดยเฉพาะรูปแบบ Sequential Exploratory และ Sequential Explanatory Design ที่เสนอโดย Creswell และ Plano Clark (2018) ในรูปแบบ Sequential Exploratory Design ผู้วิจัยจะเริ่มต้นจากการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม หรือการบันทึกภาคสนาม เพื่อค้นหาประเด็นสำคัญ แนวโน้ม หรือแบบแผนทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน จากนั้นจึงนำผลเชิงคุณภาพเหล่านั้นไปพัฒนาเป็นแบบสอบถามหรือเครื่องมือเชิงปริมาณ เพื่อทดสอบความสอดคล้องของแนวคิดในกลุ่มตัวอย่างที่กว้างขึ้น (Creswell, 2014) ตัวอย่างเช่น ในการศึกษาการสื่อสารเพื่ออนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติลี ผู้วิจัยอาจเริ่มจากการสัมภาษณ์ช่วงฝีมือ ผู้นำชุมชน และนักท่องเที่ยว เพื่อทำความเข้าใจทัศนคติและการตีความคุณค่าทางวัฒนธรรม ก่อนจะนำข้อมูลเหล่านั้นไปสร้างแบบสอบถามเพื่อวัดระดับการรับรู้และทัศนคติของกลุ่มผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ในวงกว้าง ซึ่งจะช่วยให้ผลการวิจัยมีความครบถ้วนทั้งเชิงลึกและเชิงกว้าง ในทางกลับกัน Sequential Explanatory Design จะเริ่มจากการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณก่อน เพื่อระบุแนวโน้มเชิงสถิติหรือความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร จากนั้นจึงเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพเพิ่มเติมเพื่ออธิบายหรือขยายผลเชิงปริมาณนั้นอย่างละเอียด (Plano Clark & Ivankova, 2016) เช่น หากผลการสำรวจพบว่านักท่องเที่ยวต่างชาติส่วนใหญ่ให้ความสนใจในกระบวนการผลิตเครื่องปั้นมากกว่า

ความหมายทางพิธีกรรม ผู้วิจัยสามารถใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อทำความเข้าใจว่า “เหตุใด” ผู้ชมจึงให้คุณค่าต่อกระบวนการทางเทคนิคมากกว่าเชิงสัญลักษณ์ และสิ่งนี้สะท้อนแนวโน้มของการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า (Cultural Commodification) อย่างไร การใช้วิธีผสมผสานเชิงลำดับยังช่วยให้ผู้วิจัยสามารถ ตรวจสอบสมมติฐานทางวัฒนธรรม (Cultural Hypothesis Testing) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะเมื่อวัฒนธรรมมีความหลากหลายและซับซ้อน เช่น วัฒนธรรมชนชาติลีที่ประกอบด้วยชุมชนย่อยหลายกลุ่ม การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจะเปิดเผยความหมายเชิงลึกที่อาจไม่สามารถวัดได้ด้วยตัวเลข ในขณะที่การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณจะช่วยยืนยันความทั่วไปของข้อค้นพบ (Generalizability) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Tashakkori และ Teddlie (2010) ที่เสนอว่าการผสมผสานข้อมูลสองลักษณะนี้ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถสร้าง “ความจริงหลายมิติ” (Multiple Realities) ที่สะท้อนทั้งโครงสร้างทางสังคมและประสบการณ์ส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูล ในบริบทของการศึกษา การสื่อสารเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรม การวิจัยแบบผสมผสานเชิงลำดับจึงเป็นเครื่องมือที่มีพลัง เนื่องจากสามารถ อธิบายทั้งเชิงปรากฏการณ์ (Phenomenon) และ เชิงกระบวนการ (Process) ของการสื่อสารได้อย่างครอบคลุม ตัวอย่างเช่น การวิจัยเรื่องการนำเสนอเครื่องปั้นดินเผาในนิทรรศการ อาจเริ่มด้วยการสำรวจเชิงปริมาณเกี่ยวกับการรับรู้ของผู้ชม แล้วตามด้วยการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพเพื่อวิเคราะห์เชิงลึกถึงความรู้สึก ความเชื่อ และการตีความสัญลักษณ์ของผู้ชมต่อวัตถุจัดแสดง ผลลัพธ์ที่ได้จะไม่เพียงอธิบาย “สิ่งที่เกิดขึ้น” แต่ยังอธิบาย “เหตุผลที่อยู่เบื้องหลัง” ของพฤติกรรมและการสื่อสารความหมายอีกด้วย สุดท้าย การใช้วิธีการแบบ Sequential Mixed Methods ยังช่วยสร้างความน่าเชื่อถือและความเที่ยงตรงของข้อมูล (Validity and Reliability) ผ่านการตรวจสอบข้ามผลลัพธ์ (Cross-validation) ของข้อมูลจากสองระยะ ซึ่งเป็นแนวปฏิบัติที่ Creswell (2018) และ Teddlie & Tashakkori (2009) แนะนำในงานวิจัยทางสังคมศาสตร์สมัยใหม่ เนื่องจากช่วยลดความลำเอียงของวิธีการวิจัยแต่ละประเภท และส่งเสริมการบูรณาการระหว่าง “ตัวเลข” กับ “ความหมาย” เพื่อให้เข้าใจมรดกวัฒนธรรมอย่างรอบด้าน

กล่าวโดยสรุป การออกแบบการวิจัยแบบผสมผสานเชิงลำดับจึงเป็นแนวทางที่เหมาะสมสำหรับงานวิจัยที่ศึกษาการสื่อสารทางวัฒนธรรมของชนชาติลี เนื่องจากสามารถเปิดเผยทั้งระดับโครงสร้างทางสังคมและระดับการรับรู้เชิงปัจเจก ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

3.3 Sequential explanatory/ exploratory (ต่อเนื่อง): เริ่มต้นด้วย qualitative เพื่อสร้างสมมติฐาน แล้วใช้ข้อมูล quantitative สนับสนุน หรือเริ่มต้นด้วยเชิงปริมาณแล้วตามด้วยคุณภาพเพื่ออธิบายเชิงลึก (Creswell & Plano Clark, 2018) การออกแบบการวิจัยแบบผสมผสานเชิงลำดับ (Sequential Mixed Methods Design) เป็นแนวทางที่ได้รับความนิยมในงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะในการศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ “ความหมายทางวัฒนธรรม” และ

“พลวัตการสื่อสาร” ซึ่งมีความซับซ้อนและหลากหลายมิติ ทั้งในเชิงเนื้อหาและกระบวนการ การวิจัยลักษณะนี้มีจุดแข็งตรงที่สามารถผสมผสานข้อดีของการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณเข้าด้วยกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ทั้งลึกซึ้ง (depth) และครอบคลุม (breadth) (Creswell & Plano Clark, 2018) ในบริบทของการศึกษาการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม เช่น การอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติลีในมณฑลไห่หนาน การใช้การออกแบบเชิงลำดับแบบอธิบาย (Sequential Explanatory Design) หรือแบบสำรวจ (Sequential Exploratory Design) ถือเป็นแนวทางที่เหมาะสมอย่างยิ่ง เนื่องจากกระบวนการอนุรักษ์วัฒนธรรมต้องการทั้ง “ข้อมูลเชิงประจักษ์” ที่สามารถวัดได้ และ “ข้อมูลเชิงนัยยะ” ที่สะท้อนความหมายและอัตลักษณ์ทางสังคม ในรูปแบบ Sequential Explanatory Design ผู้วิจัยจะเริ่มต้นด้วยการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ เช่น การสำรวจความคิดเห็นของผู้เข้าชมนิทรรศการ การวัดระดับการรับรู้ต่อคุณค่าทางวัฒนธรรม หรือการเก็บข้อมูลเชิงสถิติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมอนุรักษ์ เพื่อระบุแนวโน้มหรือความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ หลังจากนั้นจึงใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพ เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม หรือการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่ออธิบายผลลัพธ์เชิงปริมาณเหล่านั้นให้เข้าใจในเชิงความหมายมากขึ้น (Plano Clark & Ivankova, 2016) ตัวอย่างเช่น หากผลการสำรวจพบว่าผู้เข้าชมนิทรรศการเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติลีส่วนใหญ่ให้ความสนใจกับ “ขั้นตอนการผลิต” มากกว่าความเชื่อหรือความหมายเชิงพิธีกรรม ผู้วิจัยอาจใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้เข้าชมและช่างฝีมือ เพื่อทำความเข้าใจว่าเหตุใดผู้ชมจึงให้คุณค่ากับความเชิงเทคนิคมากกว่าเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งอาจสะท้อนถึงแนวโน้มของ “การทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า” (Cultural Commodification) อันเป็นผลจากอิทธิพลของการท่องเที่ยวและสื่อดิจิทัล (Harrison, 2013) ในทางกลับกัน Sequential Exploratory Design จะเริ่มต้นจากข้อมูลเชิงคุณภาพก่อน โดยผู้วิจัยจะใช้การสังเกตภาคสนาม การสัมภาษณ์เชิงลึก หรือการวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อสำรวจความหมาย การตีความ และแบบแผนทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน จากนั้นจึงนำผลเชิงคุณภาพเหล่านั้นมาพัฒนาเป็นแบบสอบถามหรือเครื่องมือเชิงปริมาณ เพื่อทดสอบสมมติฐานในกลุ่มตัวอย่างที่กว้างขึ้น (Creswell, 2014) เช่น ผู้วิจัยอาจเริ่มจากการศึกษาภาคสนามในหมู่บ้านช่างปั้นดินเผาของชนชาติลี เพื่อทำความเข้าใจระบบสัญลักษณ์ในลวดลายดินเผา และต่อมานำข้อมูลเหล่านั้นไปใช้สร้างแบบสอบถามเพื่อวัดระดับการรับรู้ของนักท่องเที่ยวต่อ “คุณค่าทางวัฒนธรรมที่แฝงในลวดลาย” แนวทางนี้ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถตรวจสอบและขยายผลการวิเคราะห์เชิงคุณภาพให้มีน้ำหนักในเชิงสถิติ และในทางกลับกันก็สามารถใช้ข้อมูลเชิงปริมาณเพื่อยืนยันข้อค้นพบเชิงคุณภาพ ทำให้เกิดความเข้าใจเชิงระบบของกระบวนการสื่อสารทางวัฒนธรรมมากขึ้น (Teddlie & Tashakkori, 2009) การเชื่อมโยงทั้งสองแนวทางนี้ยังเป็นไปตามหลักการของ “การบูรณาการข้อมูล” (Data Integration) ที่มุ่งเน้นการใช้ข้อมูลจากทั้งสองระยะมาสนับสนุนกันอย่างมีนัยสำคัญ ไม่ใช่เพียงการนำเสนอข้อมูลแยกส่วน (Creswell & Plano Clark, 2018) ในเชิงวิธีวิทยา การใช้การวิจัยแบบ

เชิงลำดับยังสะท้อนหลักคิดของ Geertz (1973) ที่มองว่าวัฒนธรรมเป็น “ใยของความหมาย” (webs of significance) ซึ่งมนุษย์ถักทอขึ้นเอง การเข้าใจวัฒนธรรมจึงต้องอาศัยการตีความอย่างลึกซึ้งและการวิเคราะห์ที่เชื่อมโยงทั้งมิติของประสบการณ์ส่วนบุคคลและโครงสร้างทางสังคม การใช้วิธีผสมผสานเชิงลำดับจึงเป็นการเชื่อมระหว่าง “ข้อมูลเชิงตัวเลข” ที่บ่งชี้แนวโน้มทั่วไป กับ “ข้อมูลเชิงนัยยะ” ที่เปิดเผยโลกทัศน์ของผู้คนในชุมชน

กล่าวโดยสรุป การใช้การออกแบบวิจัยแบบ Sequential Explanatory และ Sequential Exploratory Design เป็นแนวทางที่ตอบโจทย์การศึกษาการสื่อสารทางวัฒนธรรมในศตวรรษที่ 21 เนื่องจากช่วยให้ผู้วิจัยสามารถทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมอย่างรอบด้าน ทั้งในระดับเชิงปฏิบัติ (practical level) และเชิงสัญลักษณ์ (symbolic level) ซึ่งเป็นหัวใจของการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่และสืบสานได้อย่างยั่งยืน

3.4 Iterative dialogic approach (วนซ้ำ & มีส่วนร่วม) : วิเคราะห์ข้อมูลบางส่วนแล้วกลับไปสอบถาม/ทดลองกับชุมชน (member checking) เพื่อปรับคำอธิบายจนเกิดความเข้าใจร่วม (Maxwell, 2013) แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้ กรอบการสื่อสารเชิงวัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น จำเป็นต้องอาศัย กระบวนการแบบวนซ้ำและมีส่วนร่วม (iterative dialogic approach) ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างองค์ความรู้ที่แท้จริงจากภาคสนาม (Maxwell, 2013) แนวทางนี้ตั้งอยู่บนสมมติฐานว่าความรู้ทางวัฒนธรรมมิได้มีอยู่ในตัววัตถุหรือผู้สังเกตเท่านั้น แต่เกิดจาก กระบวนการสื่อสารและการแลกเปลี่ยนระหว่างนักวิจัยกับชุมชนที่ร่วมกันนิยาม “ความหมาย” ของมรดกนั้น ๆ ผ่านการตีความ การสนทนา และการตรวจสอบซ้ำระหว่างกระบวนการวิจัย (Denzin & Lincoln, 2018) ในทางปฏิบัติ การใช้กระบวนการแบบวนซ้ำหมายถึงการที่นักวิจัย วิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นจากการสังเกต การสัมภาษณ์ หรือการบันทึกภาคสนาม แล้วนำผลการวิเคราะห์กลับไปนำเสนอแก่ชุมชนหรือผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้พวกเขาได้สะท้อนความคิดเห็น อธิบายเพิ่มเติม หรือโต้แย้งในบางประเด็นที่อาจคลาดเคลื่อนจากประสบการณ์จริงของตนเอง กระบวนการนี้เรียกว่า การตรวจสอบโดยสมาชิก (member checking) ซึ่งช่วยให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น และยังเป็นการ คำนึงอำนาจการตีความให้แก่ชุมชน ไม่ให้เสียงของนักวิจัยกลบเสียงของเจ้าของวัฒนธรรม (Lincoln & Guba, 1985) กระบวนการแบบนี้ยังช่วยให้นักวิจัยสามารถ “เรียนรู้ซ้ำ” และ “เข้าใจลึกขึ้น” จากการโต้ตอบอย่างต่อเนื่อง เช่น ในการศึกษาการปั้นดินเผาของชนชาติลี นักวิจัยอาจบันทึกขั้นตอนการทำงานของช่างฝีมือไว้ จากนั้นนำกลับไปให้ช่างดูเพื่ออธิบายความหมายเชิงสัญลักษณ์ของแต่ละขั้นตอน เช่น การใช้ลายดินหมุนมือซ้าย อาจไม่ได้เป็นเพียงเทคนิค แต่สะท้อนโลกทัศน์เรื่อง “ความสมดุลของพลังธรรมชาติ” ซึ่งข้อมูลเชิงลึกเช่นนี้มักจะปรากฏในขั้นแรกของการสังเกต หากปราศจากกระบวนการสื่อสารแบบวนซ้ำ (Geertz, 1973; Clifford, 1988) นอกจากนี้ การใช้กรอบ iterative dialogic approach ยังเป็นการ สร้างความสัมพันธ์แบบแนวราบ

(horizontal relationship) ระหว่างนักวิจัยกับผู้ให้ข้อมูล โดยให้ความสำคัญกับการ “ร่วมสร้างความรู้” (co-construction of meaning) มากกว่าการ “เก็บข้อมูลจากผู้ถูกศึกษา” (Freire, 1970) ความสัมพันธ์เช่นนี้สอดคล้องกับแนวคิดการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ที่เน้นให้ชุมชนมีบทบาทในการกำหนดคำถาม ปรับวิธีการ และตรวจสอบผลลัพธ์ ซึ่งไม่เพียงแต่ทำให้ผลการวิจัยมีความถูกต้องและสมบูรณ์เท่านั้น แต่ยังส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมที่มีฐานรากจากภายในชุมชนอย่างแท้จริง (Reason & Bradbury, 2008)

ดังนั้น กระบวนการแบบวนซ้ำและมีส่วนร่วมจึงมิใช่เพียงเทคนิคการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล แต่เป็น “วิธีคิดเชิงจริยธรรม” (ethical epistemology) ที่เคารพต่อเจ้าของวัฒนธรรม มองพวกเขาในฐานะ “ผู้รู้ร่วม” มากกว่า “ผู้ให้ข้อมูล” การสื่อสารเชิงวัฒนธรรมภายใต้กรอบนี้ จึงทำหน้าที่ ทั้งในเชิง การสร้างความรู้ (knowledge production) และ การเสริมอำนาจ (empowerment) ให้แก่ชุมชนท้องถิ่นไปพร้อมกัน

4. ขั้นตอนปฏิบัติการแบบเป็นระบบ (Recommended workflow)

4.1 ออกแบบแผนการเก็บข้อมูลแบบบูรณาการ ระบุเป้าหมายเชิงความหมาย (what to explain) และแหล่งข้อมูลที่ตอบโจทย์ การออกแบบแผนการเก็บข้อมูลของงานวิจัยด้านการสื่อสารเชิงวัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น จำเป็นต้องมีความเป็นระบบและยืดหยุ่นในเวลาเดียวกัน เพื่อรองรับความซับซ้อนของ “ความหมายทางวัฒนธรรม” (cultural meaning) ที่แฝงอยู่ในกระบวนการปฏิบัติจริงของชุมชน การวิจัยเชิงคุณภาพในลักษณะนี้ไม่เพียงต้องการคำตอบเชิงปริมาณ แต่เน้นการทำความเข้าใจโลกทัศน์ ระบบความเชื่อ และกระบวนการสื่อสารที่ฝังอยู่ในบริบทของชีวิตประจำวันของผู้คน (Geertz, 1973; Denzin & Lincoln, 2018) ดังนั้น แผนการเก็บข้อมูลแบบบูรณาการ (Integrated Data Collection Design) จึงมีจุดมุ่งหมายในการผสาน “มิติความหมาย” (meaning dimension) เข้ากับ “มิติประสบการณ์จริง” (experiential dimension) โดยใช้วิธีการที่หลากหลาย ทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) การเก็บหลักฐานเชิงสื่อ (media/discourse analysis) และการบันทึกปฏิบัติการของช่างฝีมือ (craft ethnography) เพื่อให้เกิดการวิเคราะห์อย่างเป็นองค์รวม (holistic understanding)

เป้าหมายเชิงความหมาย (What to Explain)

เป้าหมายหลักของการเก็บข้อมูลในงานวิจัยนี้ คือ การอธิบายความหมายที่ชุมชนชนชาติทึ่สร้างและสื่อสารผ่าน “เครื่องปั้นดินเผา” ในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต (living heritage) การสื่อสารนี้ไม่ใช่เพียงการส่งต่อเทคนิคการผลิต หากแต่เป็นการถ่ายทอด “ระบบคุณค่าและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม” (cultural identity system) ของชุมชนในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมร่วมสมัย (Smith, 2006; UNESCO, 2011) ในเชิงแนวคิด เป้าหมายเชิงความหมายสามารถ

จำแนกเป็นสามระดับ ได้แก่

1. ระดับสัญลักษณ์ (Symbolic Meaning) : อธิบายความหมายที่ฝังอยู่ในลวดลาย ลีลา รูปทรง และกระบวนการผลิตของเครื่องปั้นดินเผา เช่น การใช้รูปทรงที่สื่อถึงเพศหญิงในฐานะ สัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์

2. ระดับสังคม (Social Meaning) : ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการผลิต เครื่องปั้นดินเผากับบทบาทของเพศ วัย และสถานภาพทางสังคม เช่น การผลิตที่เป็นกิจกรรมร่วมกัน ของสตรีและผู้สูงอายุในชุมชน

3. ระดับอัตลักษณ์ (Identity Meaning) : วิเคราะห์ว่าชาวหลืใช้เครื่องปั้นดินเผาในการ สร้างและสื่อสารอัตลักษณ์ของตนเองต่อโลกภายนอกอย่างไร โดยเฉพาะเมื่อวัฒนธรรมถูก นำเสนอในพิพิธภัณฑ์และงานท่องเที่ยว

เป้าหมายทั้งสามระดับนี้สอดคล้องกับแนวคิด “การสื่อสารเชิงวัฒนธรรม” (cultural communication) ที่มองว่าวัฒนธรรมเป็นระบบสัญลักษณ์ที่มีพลวัต และความหมายของมันเกิดขึ้นจาก การตีความซ้ำอย่างต่อเนื่อง (Hall, 1997; Bhabha, 1994)

แหล่งข้อมูลที่ตอบโจทย์เชิงความหมาย

เพื่อให้สามารถเข้าถึงความหมายในแต่ละระดับได้อย่างลึกซึ้ง การวิจัยนี้ออกแบบให้มีการ เก็บข้อมูลจากแหล่งที่หลากหลาย ครอบคลุมทั้งระดับบุคคล ชุมชน และสื่อ โดยเชื่อมโยงเข้ากับ บริบทของ “พื้นที่ทางวัฒนธรรม” (cultural field) ตามกรอบของ Bourdieu (1993) ดังนี้

แหล่งข้อมูลบุคคล (Individual Sources) แหล่งข้อมูลประเภทบุคคลประกอบด้วย

ช่างฝีมือรุ่นเก่า (Master Potters) : เพื่อบันทึกองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดทางวาจา เทคนิคเฉพาะ และแนวคิดเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ในการผลิต

ช่างฝีมือรุ่นใหม่และนักเรียนฝึกงาน : เพื่อศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้และการ ปรับเปลี่ยนเทคนิคให้เข้ากับยุคดิจิทัล

ผู้นำชุมชนและผู้จัดการโครงการท่องเที่ยววัฒนธรรม : เพื่อทำความเข้าใจแนวคิดและ แรงจูงใจในการสื่อสารมรดกของชุมชน

การสัมภาษณ์จะใช้แนวทาง “การสัมภาษณ์เชิงเรื่องเล่า” (narrative interview) เพื่อให้ผู้ให้ ข้อมูลสามารถเล่าประสบการณ์ในมุมมองของตนเองอย่างเป็นธรรมชาติ (Riessman, 2008)

แหล่งข้อมูลพื้นที่และกิจกรรม (Cultural Space)

ข้อมูลจากพื้นที่จริงจะเก็บผ่าน การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยนักวิจัยลงพื้นที่สังเกตพิธีกรรม การฝึกงาน และกิจกรรมสาธิต เพื่อบันทึกพฤติกรรม สภาพแวดล้อม และสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ ปรากฏในบริบทจริง (Spradley, 2016) นอกจากนี้ยังรวมถึงการใช้ภาพถ่ายและแผนผังพื้นที่ เพื่อทำ ความเข้าใจ “ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม” (cultural landscape) ที่หล่อหลอมการสื่อสารของชุมชน

แหล่งข้อมูลสื่อและการนำเสนอ (Mediated Sources)

การเก็บข้อมูลในมิติสื่อจะเน้น การวิเคราะห์วาทกรรม (discourse analysis) ของสื่อที่นำเสนอวัฒนธรรม เช่น เว็บไซต์การท่องเที่ยว พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และโซเชียลมีเดียของชุมชน เพื่อศึกษาการเล่าเรื่องของเครื่องปั้นดินเผาถูก “เข้ารหัส” (encoding) และ “ถอดรหัส” (decoding) อย่างไรในแต่ละบริบท (Hall, 1980; Fairclough, 2010)

ตัวอย่างเช่น การวิเคราะห์คำอธิบายได้ภาพนิทรรศการ เช่น “เครื่องปั้นแห่งแม่ธรณี” หรือ “ภาชนะศักดิ์สิทธิ์ของบรรพชน” เพื่อดูว่าสื่อใช้ถ้อยคำการสื่อความศักดิ์สิทธิ์และอัตลักษณ์ของชุมชน

การบูรณาการข้อมูลจากหลายแหล่งไม่ได้หมายถึงการรวบรวมเชิงปริมาณเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการ “การตีความร่วม” (interpretive integration) ซึ่งนักวิจัยนำข้อมูลจากบุคคล พื้นที่ และสื่อมาวิเคราะห์แบบไขว้กัน (cross-case analysis) เพื่อสร้าง “เรื่องเล่าทางวัฒนธรรม” ที่สะท้อนความจริงหลากหลายมิติของชุมชน (Patton, 2015) การวิเคราะห์ใช้เทคนิค การวิเคราะห์เชิงธีม (thematic analysis) เพื่อแยกประเด็นหลัก เช่น “ความศักดิ์สิทธิ์ของดิน” “บทบาทสตรีกับการสร้างเครื่องปั้น” หรือ “อัตลักษณ์ในยุคท่องเที่ยว” จากนั้นใช้ การตีความเชิงสัญลักษณ์ (symbolic interpretation) เพื่ออธิบายว่าความหมายเหล่านี้ สื่อสารและเปลี่ยนแปลงอย่างไรเมื่อผ่านกระบวนการทางสังคมและสื่อ (Geertz, 1973; Pink, 2015) ผลการวิเคราะห์ในลักษณะนี้จะสะท้อนให้เห็นว่า “การสื่อสารเชิงวัฒนธรรม” มิได้เป็นเพียงการถ่ายทอดข้อมูล แต่เป็นกระบวนการต่อรองความหมายระหว่างชุมชนกับโลกภายนอก ซึ่งเป็นหัวใจของการอนุรักษ์มรดกที่มีชีวิตในยุคโลกาภิวัตน์ (Smith, 2006; Giaccardi, 2012)

4.2 เก็บข้อมูลของการลงภาคสนาม (participant observation; audio-video craft documentation; in-depth interviews; collect media artifacts) โดยรักษาจริยธรรมและข้อตกลงชุมชน (consent, IP) การเก็บข้อมูลภาคสนามถือเป็นกระบวนการสำคัญในการศึกษาวัฒนธรรมและมรดกภูมิปัญญาของชนชาติหิเล โดยเฉพาะในกรณีของเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งไม่เพียงเป็นงานฝีมือ แต่ยังเป็น สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชุมชน (Geertz, 1973; Kirshenblatt-Gimblett, 2004) การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพในบริบทนี้ต้องการความละเอียดและความรอบคอบ เพื่อให้สามารถจับทั้ง มิติทางปฏิบัติ (practical dimension) และ มิติทางความหมาย (symbolic dimension) ของมรดกได้อย่างครบถ้วน

4.2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือหลักในการเก็บข้อมูลภาคสนาม เพราะช่วยให้นักวิจัยเข้าใจ บริบทชีวิตจริงของชุมชน และสังเกตพฤติกรรม การโต้ตอบ และขั้นตอนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาอย่างเป็นธรรมชาติ (Spradley, 2016) ในการวิจัยนี้ นักวิจัยเข้าร่วมกิจกรรมการปั้น การตกแต่งลวดลาย การเผา และกิจกรรมสาธิต โดยสังเกตความสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าร่วม กระบวนการถ่ายทอดความรู้ และการสร้าง

สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม การสังเกตเชิงมีส่วนร่วมยังช่วยให้สามารถบันทึก ความแตกต่างทางเทคนิค และสัญลักษณ์ ที่มักไม่ปรากฏชัดในการสัมภาษณ์หรือเอกสาร เช่น การเลือกดิน การผสมสี หรือการ ขึ้นรูปที่สะท้อนความเชื่อและความศักดิ์สิทธิ์

4.2.2 การบันทึกปฏิบัติการช่างด้วยสื่อเสียงและวิดีโอ (Audio-Video Craft Documentation) การบันทึกขั้นตอนการผลิตด้วยเสียงและวิดีโอช่วยให้สามารถเก็บ รายละเอียดเชิง เทคนิคและเชิงสัญลักษณ์ ได้อย่างครบถ้วน (Pink, 2015) ข้อมูลนี้มีเดียนี้ไม่เพียงเป็นหลักฐานเชิง ประจักษ์ (empirical evidence) แต่ยังเป็นแหล่งข้อมูลสำหรับ วิเคราะห์การสื่อสารระหว่างผู้ฝึกและ ผู้เรียน และใช้ในการศึกษา การเข้ารหัสและถอดรหัสความหมายทางวัฒนธรรม ที่เกิดขึ้นทั้งในชุมชน และสื่อสาธารณะ

4.2.3 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interviews) การสัมภาษณ์เชิงลึกเป็น เครื่องมือสำคัญในการเข้าถึง มิติความหมายและมุมมองของผู้ปฏิบัติ นักวิจัยใช้เทคนิคสัมภาษณ์กึ่ง โครงสร้าง (semi-structured interview) เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับ ประสบการณ์ เทคนิคการผลิต และความเชื่อในกระบวนการสร้างเครื่องปั้นดินเผา (Riessman, 2008) ตัวอย่างคำถาม ได้แก่

“ขั้นตอนใดของการผลิตที่คุณเห็นว่ามี ความหมายทางวัฒนธรรมมากที่สุด?”

“คุณเล่าถึงความสำคัญของลวดลายบนเครื่องปั้นได้อย่างไร?”

“คุณคิดว่าการเผยแพร่วัฒนธรรมของชุมชนในตลาดหรือสื่อออนไลน์มีผลอย่างไรต่อ ความหมายของเครื่องปั้น?”

การสัมภาษณ์เชิงลึกนี้ช่วยให้สามารถ จับความเชื่อและค่านิยมที่ฝังอยู่ในกระบวนการผลิต ซึ่งมักไม่สามารถรับรู้ได้จากการสังเกตเพียงอย่างเดียว

4.2.4 การเก็บหลักฐานเชิงสื่อ (Collect Media Artifacts) การรวบรวมหลักฐานสื่อ เช่น โบรชัวร์ นิทรรศการ ป้ายคำอธิบาย และโพสต์ในโซเชียล มีเดีย มีความสำคัญในการศึกษาว่า ความหมายวัฒนธรรมถูกเข้ารหัสและถอดรหัสอย่างไร ในสื่อสาธารณะ (Hall, 1980; Giaccardi, 2012) การวิเคราะห์หลักฐานสื่อช่วยให้นักวิจัยเข้าใจ การต่อรองความหมายระหว่างชุมชนและผู้ชม ภายนอก รวมถึงการปรับเปลี่ยนเนื้อหาให้เหมาะสมกับผู้ชมแต่ละกลุ่ม

4.2.5 การรักษาจริยธรรมและข้อตกลงกับชุมชน (Ethics and Community Agreement) การเก็บข้อมูลภาคสนามในงานวิจัยวัฒนธรรมต้องปฏิบัติตาม หลักจริยธรรมทางสังคม และวัฒนธรรม (Denzin & Lincoln, 2018) ซึ่งรวมถึง

4.2.5.1 ความยินยอมอย่างชัดเจน (Informed Consent): แจ้ง วัตถุประสงค์ วิธีการ และการใช้ข้อมูลแก่ผู้เข้าร่วมทุกคน และให้สิทธิในการปฏิเสธหรือถอนตัวได้ ตลอดเวลา (Orb, Eisenhauer, & Wynaden, 2001)

4.2.5.2 การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Property, IP): เคารพสิทธิของชุมชนในการควบคุมการนำเสนอและผลประโยชน์จากข้อมูลและสื่อที่บันทึก (Smith, 2006)

4.2.5.2 ความเป็นส่วนตัวและความลับ (Confidentiality): ปกปิดข้อมูลส่วนบุคคลหรือข้อมูลที่อาจเป็นอันตรายต่อชุมชน การให้ความสำคัญกับจริยธรรมและข้อตกลงชุมชน ช่วยสร้าง ความสัมพันธ์เชิงไว้วางใจ (trust-based relationship) และเสริมสร้างความน่าเชื่อถือของงานวิจัยเชิงคุณภาพ

4.3 เตรียมข้อมูล (transcription ภาษา/สองภาษา, แปลถ้าจำเป็น, เก็บ metadata ของวิดีโอ/ภาพ) หลังจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม การเตรียมข้อมูล (data preparation) เป็นขั้นตอนสำคัญที่ส่งผลต่อ ความถูกต้องและความสมบูรณ์ของการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ โดยเฉพาะในงานวิจัยด้านมรดกภูมิปัญญาของชนชาติพลี เช่น กระบวนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งข้อมูลส่วนใหญ่เป็น ข้อมูลเสียงและภาพ (audio-visual data) ที่สะท้อนทั้ง เทคนิคการผลิต และ ความหมายทางวัฒนธรรม ของชุมชน (Pink, 2015; Fetterman, 2019)

4.3.1 . การถอดคำ (Transcription) การถอดคำเป็นการเปลี่ยนข้อมูลจากเสียงหรือวิดีโอเป็นข้อความ (verbatim transcript) เพื่อให้สามารถวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและตีความได้อย่างเป็นระบบ (Poland, 1995) ในบริบทของชนชาติพลี การถอดคำต้องคำนึงถึง หลายระดับของภาษาและสำเนียง ซึ่งอาจรวมถึงภาษาท้องถิ่น ภาษากลางจีน และคำศัพท์เฉพาะทางฝีมือ

การถอดคำควรระบุทั้ง

คำพูดของผู้เข้าร่วม (participant utterances)

คำอธิบายหรือการแทรกแซงของนักวิจัย (researcher interventions)

สัญญาณทางวัฒนธรรม เช่น เสียงเครื่องมือ การเคลื่อนไหวมือ หรือท่าทางสำคัญ

การถอดคำแบบละเอียดช่วยให้ การวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์และตีความทางวัฒนธรรม มีความถูกต้อง และสามารถย้อนกลับไปตรวจสอบข้อมูลต้นฉบับได้

4.3.2 การแปล (Translation) เมื่อข้อมูลถูกถอดคำในภาษาท้องถิ่น การแปลเป็นภาษากลางหรือภาษาอังกฤษอาจจำเป็นเพื่อการ เผยแพร่และการวิเคราะห์ข้ามวัฒนธรรม (Temple & Young, 2004) การแปลต้องรักษา ความหมายและนัยเชิงสัญลักษณ์ ของคำพูดและบริบท ไม่ควรเน้นเพียงคำศัพท์หรือไวยากรณ์ แต่ต้องสะท้อน ความหมายทางวัฒนธรรมและอารมณ์ของผู้ให้ข้อมูล แนวทางปฏิบัติที่แนะนำคือ

แปลแบบ สองขั้นตอน (dual-stage translation): แปลข้อความต้นฉบับ → ตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญท้องถิ่น

ระบุคำศัพท์เฉพาะวัฒนธรรมหรือเทคนิคเครื่องปั้นดินเผาไว้ใน footnote หรือ

glossary เพื่อให้ผู้วิเคราะห์เข้าใจบริบทอย่างถูกต้อง

การแปลเช่นนี้ช่วยให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือและสามารถเปรียบเทียบข้ามภาษาได้ โดยไม่สูญเสียความหมายเชิงลึก

4.3.3 การเก็บ Metadata ของวิดีโอ/ภาพ (Metadata Documentation) Metadata คือข้อมูลที่อธิบาย บริบทและคุณลักษณะของสื่อ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการจัดการและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Bazeley, 2013) ในงานนี้ Metadata ที่สำคัญประกอบด้วย

ข้อมูลพื้นฐานของสื่อ: วันที่ เวลา สถานที่ บริบทกิจกรรม

ข้อมูลเกี่ยวกับผู้เข้าร่วม: อายุ เพศ บทบาทในชุมชน และสถานะทางสังคม (anonymous หากจำเป็น)

รายละเอียดเทคนิค: มุมกล้อง การตั้งค่าเสียง การใช้เครื่องมือ หรือวัสดุ

สัญญาณเชิงวัฒนธรรม: ลวดลาย สี รูปทรง เทคนิคเฉพาะ หรือขั้นตอนการผลิตที่สะท้อนความหมาย

การเก็บ Metadata อย่างละเอียดช่วยให้สามารถ ค้นหาและวิเคราะห์สื่อในภายหลังได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นฐานข้อมูลสำหรับการ วิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (cross-case analysis)

4.3.4 ความสำคัญเชิงวิชาการ การเตรียมข้อมูลอย่างเป็นระบบ ไม่เพียงแต่ช่วยให้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพมีความถูกต้องและน่าเชื่อถือ แต่ยังสะท้อน การรักษามรดกภูมิปัญญาอย่างระมัดระวัง เนื่องจากข้อมูลเสียงและภาพเป็นตัวแทนของ ความรู้ที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น หากไม่เตรียมข้อมูลและเก็บ metadata อย่างรอบคอบ อาจทำให้ สูญเสียรายละเอียดเชิงเทคนิคและสัญลักษณ์สำคัญ ที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม (Giaccardi, 2012; Pink, 2015)

4.4 การวิเคราะห์แยก (within-method analysis) : ใช้ thematic analysis สำหรับสัมภาษณ์ (Braun & Clarke, 2006), visual/gesture analysis สำหรับวิดีโอ (Siegler/แหล่งอ้างอิงที่เหมาะสม), discourse analysis สำหรับสื่อ และ descriptive statistics หากมีข้อมูลเชิงตัวเลข การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณในงานวิจัยที่ศึกษา การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์ วัฒนธรรมและมรดกภูมิปัญญาของชนชาติลี จำเป็นต้องมีขั้นตอน การวิเคราะห์แยกตามวิธีการเก็บข้อมูล (within-method analysis) เพื่อให้สามารถ จับทั้งมิติความหมายและรายละเอียดเชิงเทคนิคของข้อมูลได้อย่างครบถ้วน

4.4.1 การวิเคราะห์ธีมสำหรับการสัมภาษณ์ (Thematic Analysis) สำหรับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interviews) การวิเคราะห์ธีม (thematic analysis) เป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดหมวดหมู่แนวคิดหลักและความหมายเชิงวัฒนธรรม (Braun & Clarke, 2006) ขั้นตอนสำคัญประกอบด้วย

1. การอ่านและทำความเข้าใจข้อมูล

2. การสร้างรหัส (coding) จากข้อความที่สะท้อน แนวคิดสำคัญ หรือ ประสบการณ์ของผู้เข้าร่วม

3. การจัดกลุ่มรหัสเป็นธีมหลัก (theme) ที่สอดคล้องกับ คำถามวิจัยและบริบททางวัฒนธรรม

4. การตรวจสอบธีมและปรับปรุงเพื่อให้สะท้อน ความหมายและรูปแบบที่แท้จริงของชุมชน

4.4.2 การวิเคราะห์เชิงภาพและท่าทาง (Visual/Gesture Analysis) สำหรับข้อมูลจาก วิดีโอและภาพถ่าย (audio-video documentation) การวิเคราะห์เชิงภาพและท่าทางเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำความเข้าใจ การสื่อสารที่ไม่ใช่คำพูด (non-verbal communication) และเทคนิคเฉพาะทางฝีมือ ของชุมชน (Siegler, 2014; Pink, 2015)

นักวิจัยจะสังเกตและรหัสองค์ประกอบเช่น

การใช้มือและอุปกรณ์ในการปั้นดิน

การเคลื่อนไหวของร่างกายที่สะท้อนเทคนิคการผลิต

การแลกเปลี่ยนสัญญาณระหว่างผู้ฝึกและผู้เรียน

การวิเคราะห์นี้ช่วยให้ ความหมายเชิงสัญลักษณ์และเทคนิคเชิงปฏิบัติ ของเครื่องปั้นดินเผาไม่สูญหาย และสามารถเชื่อมโยงกับข้อมูลเชิงสัมภาษณ์เพื่อสร้าง ความเข้าใจแบบองค์รวม (holistic understanding)

4.4.3 การวิเคราะห์สื่อก (Discourse Analysis) สำหรับสื่อที่เผยแพร่สู่สาธารณะ เช่น ป้ายคำอธิบาย นิทรรศการ และสื่อโซเชียลมีเดีย การวิเคราะห์ discourse ช่วยให้สามารถเข้าใจว่าชุมชนเข้ารหัส (encode) และถอดรหัส (decode) ความหมายวัฒนธรรม อย่างไร (Hall, 1980; Fairclough, 2013)

นักวิจัยจะพิจารณา

การเลือกใช้คำและภาพในการนำเสนอ

โครงสร้างข้อความและการเล่าเรื่องเชิงวัฒนธรรม

การปรับเปลี่ยนเนื้อหาเพื่อตอบสนองผู้ชมแต่ละกลุ่ม

การวิเคราะห์ discourse ช่วยให้เข้าใจ กระบวนการต่อรองความหมาย (negotiation of meaning) ระหว่างชุมชนและผู้ชม และสามารถตรวจสอบว่า การสื่อสารเชิงวัฒนธรรมยังคงความถูกต้องและคุ้มครองอัตลักษณ์ของชุมชน หรือไม่

4.4.4 การวิเคราะห์เชิงตัวเลขเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) หากข้อมูลบางส่วนมีลักษณะเชิงตัวเลข เช่น จำนวนผู้เข้าชมนิทรรศการ การเข้าร่วมเวิร์กช็อป หรือการมีส่วนร่วมในสื่อดิจิทัล นักวิจัยสามารถใช้ สถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistics) เพื่อสรุปแนวโน้ม

ความถี่ และการกระจายตัวของข้อมูล (Bazeley, 2013) ข้อมูลเชิงปริมาณนี้สามารถเสริม มิติทางสถิติ กับการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ ทำให้การตีความข้อมูลเป็น หลักฐานเชิงประจักษ์หลายมิติ (triangulation)

4.4.5 ความสำคัญเชิงวิชาการ การวิเคราะห์แยกตามวิธีการช่วยให้ข้อมูลแต่ละประเภทสามารถ เก็บรายละเอียดและความหมายเฉพาะตัวได้เต็มที่ และเมื่อรวมผลการวิเคราะห์จากแต่ละวิธีเข้าด้วยกัน จะเกิด การตีความข้อมูลแบบบูรณาการ (integrated interpretation) ซึ่งสอดคล้องกับ แนวทางวิจัยเชิงวัฒนธรรมและมรดกภูมิปัญญา ที่เน้นทั้ง รูปธรรมและนามธรรม ของมรดก (Geertz, 1973; Kirshenblatt-Gimblett, 2004)

4.5 การบูรณาการ (across-method synthesis) : สร้าง *triangulation matrix* (ตัวอย่างด้านล่าง) เพื่อเปรียบเทียบธีมหลักจากแหล่งต่าง ๆ แล้วระบุ: (a) สอดคล้อง (convergence), (b) เสริมเติม (complementarity), (c) ขัดแย้ง (divergence), (d) เฉพาะเจาะจงต่อแหล่ง (silence). การวิจัยเชิงวัฒนธรรมและมรดกภูมิปัญญาของชนชาติลี โดยเฉพาะงานผลิตเครื่องปั้นดินเผา จำเป็นต้องเก็บข้อมูลหลายประเภท ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม วิดีโอและภาพถ่าย และหลักฐานสื่อสาธารณะ การวิเคราะห์แยกตามวิธีการ (within-method analysis) เป็นขั้นตอนสำคัญ แต่เพื่อให้ได้ ความเข้าใจแบบองค์รวม (holistic understanding) จำเป็นต้องดำเนินการ การบูรณาการข้อมูลเชิงวิธีการต่าง ๆ (across-method synthesis)

4.5.1 หลักการบูรณาการข้อมูล การบูรณาการข้อมูลหลายแหล่งช่วยให้สามารถเปรียบเทียบและตรวจสอบ ความสอดคล้องของข้อมูล (convergence) การเติมเต็มข้อมูล (complementarity) หรือการระบุความแตกต่าง (divergence) และจุดที่เฉพาะเจาะจงต่อแหล่งข้อมูลบางแหล่ง (silence) ซึ่งเรียกวิธีนี้ว่า triangulation (Denzin, 1978; Patton, 2015) การใช้ triangulation matrix เป็นเครื่องมือสำคัญในการบูรณาการข้อมูล เนื่องจากสามารถระบุได้ว่า ธีมหลักใดปรากฏในแหล่งข้อมูลหลายประเภท และธีมใดอาจจำกัดอยู่เฉพาะแหล่งเดียว ซึ่งช่วยให้การตีความมีความรอบคอบและน่าเชื่อถือมากขึ้น

4.5.2 ความสำคัญเชิงวิชาการ การบูรณาการข้อมูลหลายวิธีการช่วยให้การตีความซับซ้อนและรอบด้าน ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในการศึกษามรดกภูมิปัญญาและวัฒนธรรม เนื่องจากข้อมูลเชิงคุณภาพแต่ละประเภทมี ความแข็งแกร่งและข้อจำกัดเฉพาะตัว การใช้ triangulation matrix ช่วยให้สามารถ ตรวจสอบความถูกต้องของธีมและความหมายเชิงวัฒนธรรม สังเกต ความแตกต่างระหว่างผู้ให้ข้อมูลรุ่นต่าง ๆ หรือบทบาทต่าง ๆ สร้างความเข้าใจแบบองค์รวมที่สะท้อน ทั้งรูปธรรมและนามธรรมของมรดก (Geertz, 1973; Kirshenblatt-Gimblett, 2004)

การบูรณาการเช่นนี้ยังช่วยสร้าง ความน่าเชื่อถือ (credibility) และ ความโปร่งใส

(transparency) ของงานวิจัย โดยเฉพาะเมื่อรายงานผลการศึกษาในรูปแบบวิทยานิพนธ์

ตารางที่ 2.5 ตัวอย่างแนวคิดของ Triangulation Matrix

Theme	Interviews	Observation	Video/ Visual	Media/ Discourse	Status
ความเชื่อเรื่อง จิตวิญญาณใน เครื่องปั้น	✓	✓	✓	✓	Convergence
เทคนิคการขึ้น รูปดินเฉพาะ	✓	✓	✓	–	Complementarity
การตีความ ลวดลายตาม ตลาด ท้องถิ่น	–	–	✓	✓	Divergence
ความทรงจำ ของช่างรุ่นเก่า	✓	–	–	–	Silence

หมายเหตุ : ✓ หมายถึงมีปรากฏในแหล่งข้อมูลนั้น ๆ

ตารางนี้เป็นตัวอย่างจำลอง (mock) เพื่อแสดง แนวทางการบูรณาการข้อมูลหลายแหล่ง ซึ่งสามารถปรับใช้กับข้อมูลจริงในภาคสนามได้

4.6 ตีความเชิงทฤษฎี (theoretical interpretation) : เชื่อมผลสังเคราะห์กับกรอบทฤษฎี (cultural communication, representation, communities of practice) เพื่อพัฒนากรอบเชิงแนวคิดใหม่หรือโมเดลการสื่อสาร หลังจากดำเนินการ การวิเคราะห์ภาคสนามและบูรณาการข้อมูลหลายวิธีการ (within-method + across-method synthesis) ข้อมูลเชิงคุณภาพของชนชาติเกี่ยวกับการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ไม่เพียงแต่สะท้อน เทคนิคและขั้นตอนการผลิต แต่ยังเผยให้เห็น โครงสร้างความหมายเชิงวัฒนธรรมและการสื่อสารภายในชุมชน เพื่อให้สามารถพัฒนากรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี การตีความเชิงทฤษฎีจึงเป็นขั้นตอนสำคัญที่เชื่อมโยง ผลสังเคราะห์ของข้อมูลเชิงคุณภาพกับกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี (theoretical framework)

4.6.1 การเชื่อมโยงกับทฤษฎี การสื่อสารเชิงวัฒนธรรม (Cultural Communication) ทฤษฎีการสื่อสารเชิงวัฒนธรรม (Hall, 1997; Geertz, 1973) เน้นว่า วัฒนธรรมเป็นระบบของสัญลักษณ์และความหมาย การผลิตเครื่องปั้นดินเผาไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมเชิงเทคนิค

แต่เป็น พื้นที่สื่อสารเชิงวัฒนธรรม (cultural communication space) ที่ช่างฝีมือและผู้เรียนถ่ายทอดความรู้ ค่านิยม และความเชื่อโดยข้อมูลจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและวิดีโอเผยให้เห็นว่า

4.6.1.1 การแสดงท่าทางและการเคลื่อนไหวมือของช่างสะท้อน มาตรฐานและวิธีปฏิบัติร่วม (shared practices)

4.6.1.1 การสนทนาและคำอธิบายขั้นตอนปั้นดินสะท้อน สัญญาและความหมายเชิงวัฒนธรรม เช่น การเชื่อมโยงลวดลายดินเผากับความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณ

ดังนั้น การตีความข้อมูลเชิงคุณภาพผ่านมุมมองทฤษฎีการสื่อสารเชิงวัฒนธรรมทำให้เห็นว่าการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเป็นทั้งสื่อและเนื้อหาของวัฒนธรรม

4.6.2 การตีความผ่านทฤษฎี Representation ทฤษฎี Representation (Hall, 1997; Stuart Hall, 1980) ชี้ให้เห็นว่า การสร้างความหมายเกิดขึ้นจากกระบวนการ encode-decode ข้อมูลจากสื่อ นิทรรศการ และป้ายคำอธิบายในตลาดท่องเที่ยวของชนชาติลี แสดงให้เห็นว่าชุมชน เข้ารหัส (encode) ความหมายทางวัฒนธรรมในลวดลาย เทคนิค และคำบรรยาย แต่ผู้ชมต่างวัยและวัฒนธรรม ถอดรหัส (decode) แตกต่างกันไป ตัวอย่างเชิงประจักษ์ เช่น

4.6.2.1 ป้ายคำอธิบายในนิทรรศการให้ความสำคัญกับ เทคนิคและความเชื่อทางศาสนา เพื่อให้ผู้ชมท้องถิ่นเข้าใจความหมายทางวัฒนธรรม

4.6.2.2 วิดีโอสาธิตที่เผยแพร่บนแพลตฟอร์มดิจิทัลเน้น เรื่องราวและบริบทของช่างฝีมือ เพื่อให้ผู้ชมนานาชาติสามารถเข้าถึงความหมายเชิงสัญลักษณ์ได้

การตีความเช่นนี้ช่วยให้เห็นว่า วัฒนธรรมถูกสื่อสารผ่านทั้งเนื้อหาและรูปแบบของการนำเสนอ (form and content) ซึ่งเป็นแกนหลักของการสร้างกรอบแนวคิดเชิงสื่อสาร

4.6.3 การเชื่อมโยงกับ Communities of Practice แนวคิด Communities of Practice (Lave & Wenger, 1991; Wenger, 1998) อธิบายว่า การเรียนรู้เกิดขึ้นผ่าน การมีส่วนร่วมภายในชุมชนที่ปฏิบัติร่วมกัน (participation in practice) ข้อมูลภาคสนามเผยให้เห็นว่า

4.6.3.1 ช่างรุ่นเก่าเป็นผู้ให้คำแนะนำและตัวอย่าง

4.6.3.2 ช่างรุ่นใหม่เรียนรู้ผ่าน การสังเกตและลงมือปฏิบัติจริง

4.6.3.3 การแลกเปลี่ยนความรู้เกิดขึ้นทั้งแบบ formal (เวิร์กช็อป, สาธิต) และ informal (บทสนทนา, ท่าทาง)

การตีความข้อมูลภายใต้กรอบนี้ช่วยให้เห็นว่า ความรู้และทักษะทางวัฒนธรรมถูกถ่ายทอดและปรับตัวผ่านชุมชนของการปฏิบัติ (community of practice) ซึ่งเป็นแกนสำคัญในการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญา

4.6.4 การพัฒนารอบแนวคิดเชิงสื่อสารใหม่

จากการตีความเชิงทฤษฎี สามารถสรุปกรอบแนวคิดเชิงสื่อสารใหม่สำหรับการ

อนุรักษ์วัฒนธรรมของชนชาติได้ดังนี้

4.6.4.1 การสื่อสารเชิงวัฒนธรรม (Cultural Communication): การผลิตเครื่องปั้นดินเผาเป็นสื่อและเนื้อหาของวัฒนธรรม

4.6.4.2 การสร้างและถอดรหัสความหมาย (Representation): การเข้ารหัสและถอดรหัสข้อมูลทางวัฒนธรรมเกิดทั้งในชุมชนและผู้ชม

4.6.4.3 ชุมชนของการปฏิบัติ (Communities of Practice): การถ่ายทอดทักษะและความรู้เกิดจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมร่วมของชุมชน

4.6.4.4 การบูรณาการหลายช่องทาง (Integrated Channels): การใช้นิทรรศการสื่อดิจิทัล และตลาดท่องเที่ยวช่วยให้วัฒนธรรมเข้าถึงผู้ชมหลากหลายกลุ่ม

กรอบแนวคิดนี้สามารถใช้เป็น โมเดลการสื่อสารเพื่ออนุรักษ์มรดกภูมิปัญญา โดยเน้นทั้งความถูกต้องของเนื้อหา (authenticity) และ การเข้าถึงผู้ชมหลากหลายกลุ่ม (accessibility)

4.7 ตรวจสอบร่วมกับชุมชน (member checking & co-interpretation) : นำผลสังเคราะห์กลับไปให้ชุมชนตรวจสอบและอภิปราย เพื่อเพิ่มความถูกต้องเชิงวัฒนธรรมและลดโอกาสการตีความผิดพลาด ในงานวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งศึกษาการสื่อสารและการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชนชาติไทย การ ตรวจสอบร่วมกับชุมชน (member checking) ถือเป็นขั้นตอนสำคัญเพื่อยืนยันความถูกต้องและความสมบูรณ์ของการตีความข้อมูล (Lincoln & Guba, 1985; Birt et al., 2016) การตรวจสอบนี้ไม่ได้หมายถึงเพียงการยืนยันข้อมูลที่ถูกเก็บจากผู้ให้สัมภาษณ์เท่านั้น แต่ยังรวมถึง การอภิปรายและร่วมตีความผลสังเคราะห์ (co-interpretation) กับชุมชน เพื่อให้แน่ใจว่าการวิเคราะห์สะท้อนความหมายและบริบททางวัฒนธรรมอย่างแท้จริง

4.7.1 ความสำคัญเชิงวิชาการ การตรวจสอบกับชุมชนมีความสำคัญหลายประการ

4.7.1.1 เพิ่มความถูกต้องเชิงวัฒนธรรม (Cultural Accuracy) : ข้อมูลเกี่ยวกับเทคนิคการปั้นดินเผาและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับลวดลายอาจถูกตีความผิดหากนักวิจัยขาดความเข้าใจเชิงบริบท การนำผลสังเคราะห์กลับไปให้ชุมชนตรวจสอบช่วยลดโอกาสการตีความผิดพลาดและเสริมสร้าง ความถูกต้องเชิงวัฒนธรรม (Patton, 2015; Creswell & Poth, 2018)

4.7.1.2 ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Engagement) : การร่วมอภิปรายและตีความผลลัพธ์กับชุมชนไม่เพียงแต่เป็นการตรวจสอบความถูกต้อง แต่ยังเป็นกระบวนการสร้างความรู้ร่วม (co-creation of knowledge) ทำให้ชุมชนมีบทบาทในงานวิจัยและตระหนักถึงคุณค่าของมรดกภูมิปัญญาของตน (Birt et al., 2016)

4.7.1.3 เพิ่มความน่าเชื่อถือและความโปร่งใสของงานวิจัย (Credibility & Transparency) : การนำผลการวิเคราะห์กลับไปให้ผู้เข้าร่วมตรวจสอบช่วยสร้าง trustworthiness ของงานวิจัย โดยผู้เข้าร่วมสามารถเสนอความคิดเห็นหรือแก้ไขข้อมูลที่ไม่ตรงกับความจริงในมุมมอง

ของชุมชน (Lincoln & Guba, 1985)

4.7.2 กระบวนการปฏิบัติ

ขั้นตอนของการตรวจสอบร่วมกับชุมชนสามารถสรุปได้ดังนี้

4.7.2.1 สรุปผลเบื้องต้น : นักวิจัยจัดทำสรุปธีมหลักและผลสังเคราะห์จากข้อมูลสัมภาษณ์ การสังเกต และเอกสารประกอบอื่น ๆ

4.7.2.2 นำเสนอผลต่อชุมชน : ใช้เวทีหรือการประชุมกลุ่มย่อยเพื่ออธิบายผลการวิเคราะห์อย่างชัดเจน พร้อมยกตัวอย่างและภาพประกอบ

4.7.2.3 อภิปรายและปรับปรุงความหมาย : ชุมชนสามารถเสนอ ความคิดเห็น การแก้ไข หรือเสริมเติมรายละเอียด ของธีมและตัวอย่างเชิงปฏิบัติ

4.7.2.3 บันทึกข้อเสนอแนะและปรับผลวิเคราะห์ : นักวิจัยปรับปรุงธีมและการตีความตามข้อเสนอแนะ เพื่อให้สะท้อนความหมายและบริบทวัฒนธรรมของชุมชนอย่างแท้จริง

4.7.3 ตัวอย่างเชิงประจักษ์

ในการศึกษาชนชาติหิี นักวิจัยอาจ

4.7.3.1 นำ สรุปธีมเกี่ยวกับเทคนิคการปั้นดินเผาและความเชื่อเกี่ยวกับ ลวดลาย กลับไปให้ช่างฝีมือรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ตรวจสอบ

4.7.3.2 ใช้ mock-up นิทรรศการหรือวิดีโอสาธิต เพื่อให้ชุมชนตรวจสอบว่าการเล่าเรื่องและการนำเสนอสะท้อนความเป็นจริงหรือไม่

4.7.3.3 สร้าง เอกสาร co-interpretation log บันทึกข้อเสนอแนะและการแก้ไขธีมสำคัญ

ตัวอย่างเช่น ช่างฝีมืออาจชี้ว่า ลวดลายบางแบบมีความหมายเชิงพิธีกรรมที่นักวิจัยตีความผิด การปรับแก้ตามข้อเสนอแนะนี้ช่วยให้ธีมที่สรุปแล้วสะท้อนความหมายที่แท้จริงของชุมชน

4.7.4 ความสำคัญต่อการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญา

การตรวจสอบร่วมกับชุมชนไม่เพียงแต่ช่วยให้ การวิจัยมีความถูกต้องและน่าเชื่อถือ แต่ยังเป็น เครื่องมือเชิงกลยุทธ์ในการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญา เพราะชุมชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนด วิธีการนำเสนอ การสื่อสาร และการถ่ายทอดความรู้ไปสู่ผู้ชมและคนรุ่นใหม่ (Smith, 2006; Hobsbawm & Ranger, 1983)

ดังนั้น การตรวจสอบร่วมกับชุมชนจึงเป็นทั้ง กลไกทางวิชาการ และ กลยุทธ์ทางวัฒนธรรม ที่สนับสนุนการอนุรักษ์และการสื่อสารมรดกภูมิปัญญาของชนชาติหิีอย่างยั่งยืน

4.8 นำเสนอผลและตัวผลิต (outputs) : บทความ วิทยานิพนธ์ นิทรรศการแบบมีส่วนร่วม ฐานข้อมูลดิจิทัล ที่เจ้าของวัฒนธรรมควบคุม การนำเสนอผลลัพธ์และตัวผลิต (outputs) เป็นขั้นตอนสำคัญในการวิจัยเพื่ออนุรักษ์มรดกภูมิปัญญา เนื่องจาก การเผยแพร่ความรู้และการสื่อสารผลลัพธ์

ต้องสอดคล้องกับบริบทวัฒนธรรมและความต้องการของชุมชน (Smith, 2006; Hobsbawm & Ranger, 1983) ในกรณีของชนชาติหิ่ งานวิจัยเชิงคุณภาพสามารถสร้าง outputs ได้หลายรูปแบบ ตั้งแต่บทความวิชาการ วิทยานิพนธ์ ไปจนถึง นิทรรศการแบบมีส่วนร่วม (participatory exhibitions) และฐานข้อมูลดิจิทัลที่ชุมชนควบคุม

4.8.1 บทความวิชาการและวิทยานิพนธ์

บทความวิชาการและวิทยานิพนธ์เป็น outputs ที่ช่วยให้ความรู้ทางวิชาการเกี่ยวกับ เทคนิคการผลิตเครื่องปั้นดินเผาและความเชื่อทางวัฒนธรรม สามารถเผยแพร่ไปยังนักวิจัย และนักศึกษา การตีพิมพ์และนำเสนอผลลัพธ์ในลักษณะวิชาการยังช่วยสร้าง credibility และเป็นหลักฐานอ้างอิงสำหรับการศึกษาต่อไป (Creswell & Poth, 2018)

4.8.2 นิทรรศการแบบมีส่วนร่วม

นิทรรศการเชิง participatory เป็นเครื่องมือที่ทำให้ชุมชนมี บทบาทเป็นผู้กำกับ และผู้สร้างเนื้อหา ของการนำเสนอ (Hall, 1997; Giaccardi, 2012) เช่น นิทรรศการเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหิ่อาจจัดให้ผู้เข้าชมได้

สังเกตและลงมือปฏิบัติ (hands-on experience) กับเทคนิคการปั้นและตกแต่ง รับประทานอาหารจากช่างฝีมือ เกี่ยวกับความเชื่อ พิธีกรรม และบริบททางสังคม ได้ตอบกับสื่อดิจิทัลและฐานข้อมูล เช่น วิดีโอสาริตหรือเกมเชิงสอน ที่ทำให้ผู้ชมเข้าใจลึกซึ้งขึ้น

การจัดนิทรรศการแบบนี้ช่วยให้วัฒนธรรมไม่ถูก commodify อย่างเดียว แต่ยัง ให้ชุมชนควบคุมเนื้อหาและการสื่อสารผลลัพธ์ (Hobsbawm & Ranger, 1983; Smith, 2006)

4.8.3 ฐานข้อมูลดิจิทัลและสื่อออนไลน์

การสร้างฐานข้อมูลดิจิทัลเป็นวิธีการนำเสนอ outputs ที่สามารถเข้าถึงผู้ชมได้กว้าง และหลากหลาย เช่น

4.8.3.1 วิดีโอสาริตเทคนิคการผลิตและตกแต่งเครื่องปั้นดินเผา

4.8.3.2 ภาพและคำอธิบายลวดลายและความเชื่อที่เกี่ยวข้อง

4.8.3.2 บทสัมภาษณ์ช่างฝีมือและผู้รู้ในชุมชน

การออกแบบฐานข้อมูลเชิง participatory ทำให้ชุมชนสามารถ ควบคุมสิทธิ์การเข้าถึง การเผยแพร่ และการใช้งานข้อมูล (intellectual property; IP) ซึ่งเป็นการรักษาอำนาจเชิงวัฒนธรรมของเจ้าของมรดก (Giaccardi, 2012; Zhang, 2020)

4.8.4 ความเชื่อมโยงของ Outputs กับกระบวนการอนุรักษ์

การสร้าง outputs เหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงการเผยแพร่ข้อมูล แต่เป็น กลไกสำคัญในการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญา เพราะ

4.8.4.1 ผู้ชมได้รับความรู้และเข้าใจบริบททางวัฒนธรรม

4.8.4.2 ชุมชนมีบทบาทในการกำกับและตัดสินใจเกี่ยวกับการนำเสนอ outputs ทำหน้าที่เป็น สื่อกลางในการเรียนรู้ข้ามรุ่นและข้ามวัฒนธรรม

4.8.4.3 การควบคุม outputs ช่วยป้องกันการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าลอยตัว (commodification)

ด้วยเหตุนี้ outputs ทั้งบทความวิชาการ, นิทรรศการแบบ participatory, และฐานข้อมูลดิจิทัล ถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อสารเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมชนชาติไทยอย่างยั่งยืน

5.จริยธรรม วิชาชีพ และการมีส่วนร่วมของชุมชน

5.1 ความยินยอมอย่างรู้ตัว (informed consent) และข้อตกลงเรื่องสิทธิในการใช้สื่อ (image/audio rights) ต้องชัดเจน ในกระบวนการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชน วัฒนธรรม และมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่น การเคารพในสิทธิของผู้ให้ข้อมูลถือเป็นหลักการสำคัญทางจริยธรรมที่ผู้วิจัยจำเป็นต้องตระหนักและปฏิบัติอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการเก็บข้อมูลมีการใช้สื่อบันทึกเสียง ภาพ หรือวิดีโอ ซึ่งอาจกระทบต่อความเป็นส่วนตัวและสิทธิในทรัพย์สินทางวัฒนธรรมของชุมชน (Israel & Hay, 2006) หลักการ “ความยินยอมอย่างรู้ตัว” (Informed Consent) จึงมีบทบาทสำคัญในฐานะกระบวนการสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้แน่ใจว่าทุกฝ่ายตระหนักถึงวัตถุประสงค์ วิธีการ และผลที่จะเกิดขึ้นจากการเข้าร่วมงานวิจัย ตามแนวคิดของ Creswell และ Poth (2018) การขอความยินยอมอย่างรู้ตัวไม่ควรเป็นเพียงขั้นตอนเชิงเอกสาร หากแต่เป็นกระบวนการสื่อสารที่ต่อเนื่อง โดยผู้วิจัยต้องอธิบายอย่างโปร่งใสถึงจุดมุ่งหมายของการวิจัย รูปแบบการเก็บข้อมูล ความเสี่ยงหรือผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น รวมถึงสิทธิของผู้ให้ข้อมูลในการถอนตัวออกจากการวิจัยได้ทุกเมื่อโดยไม่เสียประโยชน์ใด ๆ ทั้งสิ้น การลงนามในแบบฟอร์มความยินยอมจึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการสร้างความไว้วางใจระหว่างกัน ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของงานวิจัยเชิงคุณภาพในพื้นที่วัฒนธรรม สำหรับการวิจัยเรื่อง “การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมประจำท้องถิ่น: เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหิเล่ มณฑลไห่หนาน ประเทศจีน” การขอความยินยอมอย่างรู้ตัวต้องคำนึงถึงบริบททางวัฒนธรรมของชนชาติหิเล่ ซึ่งอาจมีระบบอำนาจตามอายุหรือเพศที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเข้าร่วมงานวิจัย ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องประสานกับผู้นำชุมชนหรือผู้เฒ่าผู้แก่ เพื่ออธิบายขอบเขตการวิจัยในภาษาที่เข้าใจง่าย และหลีกเลี่ยงการใช้ถ้อยคำทางวิชาการที่อาจก่อให้เกิดความคลาดเคลื่อนทางความหมาย นอกจากนี้ ในกรณีที่มีการบันทึกภาพหรือเสียงจากการปั้นดินเผา การแสดงพิธีกรรม หรือการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยต้องขออนุญาตล่วงหน้าอย่างชัดเจน และระบุในแบบฟอร์มว่า สื่อที่ได้จะถูกนำไปใช้ในลักษณะใด เช่น เพื่อการศึกษา การนำเสนอในนิทรรศการ หรือการเผยแพร่ในฐานข้อมูลดิจิทัล (Banks & Zeitlyn, 2015) อีกประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมการวิจัยในวัฒนธรรมคือ “ข้อตกลงเรื่องสิทธิในการใช้สื่อ” (Image/Audio Rights

Agreement) ซึ่งมีความละเอียดอ่อนเมื่อข้อมูลที่ได้มีมูลค่าทางวัฒนธรรมหรือเศรษฐกิจ เช่น ภาพการสาธิตการปั้นของช่างฝีมือ หรือการบันทึกเพลงพื้นบ้านของชนชาติหิเล ผู้วิจัยต้องจัดทำข้อตกลงอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร ระบุสิทธิในการเป็นเจ้าของและการใช้ประโยชน์อย่างชัดเจน เพื่อป้องกันการนำสื่อไปใช้ในเชิงพาณิชย์โดยไม่ได้รับอนุญาต หรือการตีความวัฒนธรรมผิดเพี้ยนไปจากบริบทเดิม (UNESCO, 2003; MacDougall, 2006) ในทางปฏิบัติ การบริหารจัดการสิทธิ์ควรดำเนินการโดยใช้แนวทาง “การควบคุมโดยชุมชน” (Community Control) ซึ่งให้สิทธิ์ชุมชนในการกำหนดว่า สื่อหรือเนื้อหาทางวัฒนธรรมใดสามารถเผยแพร่ได้ และในลักษณะใด การออกแบบข้อตกลงควรร่วมกันระหว่างผู้วิจัยและผู้แทนชุมชน เช่น การระบุว่า ไฟล์ภาพหรือวิดีโอที่จัดเก็บจะถูกใช้เพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปเผยแพร่ในสื่อสังคมออนไลน์ หรือหากต้องการเผยแพร่ในอนาคต ต้องได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการชุมชนก่อน ซึ่งเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับหลักจรรยาบรรณของการวิจัยทางมานุษยวิทยา (AAA, 2012)

กล่าวโดยสรุป การดำเนินการด้านจริยธรรมในการเก็บข้อมูลภาคสนามมิใช่เพียงการปฏิบัติตามข้อบังคับเชิงรูปแบบ แต่เป็นการเคารพในศักดิ์ศรีของมนุษย์และชุมชนวัฒนธรรม การจัดทำเอกสารความยินยอมและข้อตกลงสิทธิ์ในการใช้สื่ออย่างโปร่งใส เป็นทั้งเครื่องมือคุ้มครองชุมชนและสร้างความน่าเชื่อถือให้กับผลงานวิจัยในฐานะ “การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม” อย่างแท้จริง

5.2 คินข้อมูลและการร่วมตีความ (member checking & co-authoring) : ให้ชุมชนมีสิทธิแก้ไขข้อความหรือนำเสนอความคิดเห็นก่อนเผยแพร่ การคินข้อมูล (member checking) และการร่วมตีความ/ร่วมลงชื่อเป็นผู้เขียน (co-interpretation & co-authoring) เป็นองค์ประกอบสำคัญของงานวิจัยเชิงคุณภาพที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและมรดกภูมิปัญญา เนื่องจากกระบวนการเหล่านี้ช่วยยืนยันความถูกต้องเชิงวัฒนธรรม เพิ่มความน่าเชื่อถือทางวิชาการ และคืนอำนาจการตีความให้แก่เจ้าของวัฒนธรรม (Lincoln & Guba, 1985; Creswell & Poth, 2018) ในบริบทของการศึกษาวัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผาชนชาติหิเล การเปิดพื้นที่ให้ชุมชนตรวจทานเนื้อหา วางเงื่อนไขการเผยแพร่ และมีส่วนร่วมในงานเขียนเชิงวิชาการหรือผลิตภัณฑ์สื่อ เป็นการปกป้องความหมาย คุณภาพของสิทธิ และความยั่งยืนของมรดก (Smith, 1999; Smith, 2006) หลักการคินข้อมูลสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง *trustworthiness* ในการวิจัยเชิงคุณภาพ—การเพิ่ม *credibility*, *transferability*, *dependability* และ *confirmability*—โดยการให้ผู้ให้ข้อมูลยืนยันหรือแก้ไขข้อมูลที่นักวิจัยตีความ (Lincoln & Guba, 1985) อย่างไรก็ดี งานวิจัยสมัยใหม่เตือนว่า member checking ไม่ใช่วิธีแก้ปัญหาด้านจริยธรรมหรือความชอบธรรมเพียงอย่างเดียว แต่ต้องรวมกับการมีส่วนร่วมเชิงโครงสร้าง (participation) เช่น การตั้งคณะกรรมการชุมชนหรือการ co-production ขององค์ความรู้ (Reason & Bradbury, 2008; Birt et al., 2016) การร่วมเป็นผู้เขียน (co-authorship) ต่อเนื่องจากการคินข้อมูล คือการให้สิทธิทางปัญญา (intellectual ownership) แก่ผู้มี

ส่วนร่วมในชุมชนตามเกณฑ์ความมีส่วนร่วมที่ชัดเจน (เช่น การมีส่วนร่วมในการออกแบบ การวิเคราะห์ การเขียน) ซึ่งสอดคล้องกับแนวปฏิบัติการวิจัยเชิงเดโคโลนีย์ (decolonizing methodologies) ที่เน้นการคืนอำนาจการผลิตความรู้ให้กับชุมชน (Smith, 1999)

สรุป การคืนข้อมูลและการร่วมตีความ/ร่วมลงชื่อเป็นผู้เขียนเป็นกระบวนการที่มากกว่าเทคนิคเชิงวิชาการ — เป็นหลักการจริยธรรมและเชิงนโยบายของการวิจัยที่เคารพศักดิ์ศรีและอำนาจของชุมชน การออกแบบกระบวนการที่ชัดเจน โปร่งใส และมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นจนจบจะช่วยให้การนำเสนอผลการวิจัยเกี่ยวกับมรดกภูมิปัญญา เช่น เครื่องปั้นดินเผาชนชาติลี มีความถูกต้อง เคารพ และยั่งยืนต่อทั้งชุมชน (Lincoln & Guba, 1985; Smith, 1999; Creswell & Poth, 2018).

5.3 การแบ่งปันผลประโยชน์ (benefit-sharing) : ระบุการนำรายได้จากการใช้ข้อมูลหรือการจัดนิทรรศการคืนสู่ชุมชน (Smith, 2006; UNESCO, 2003) แนวคิดเรื่อง การแบ่งปันผลประโยชน์ (Benefit-Sharing) ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของงานวิจัยเชิงวัฒนธรรมและมานุษยวิทยา ที่เน้นการคืนคุณค่าแก่ชุมชนเจ้าขององค์ความรู้ โดยเฉพาะเมื่อการวิจัยนั้นเกี่ยวข้องกับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หรือวัตถุและสื่อที่อาจถูกนำไปใช้ต่อยอดในเชิงเศรษฐกิจ การศึกษา หรือการจัดแสดงสาธารณะ (Smith, 2006; UNESCO, 2003) การแบ่งปันผลประโยชน์เป็นการสร้างสมดุลระหว่าง “สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา” ของชุมชน กับ “สิทธิในการเข้าถึงความรู้” ของสังคมวงกว้าง ทั้งยังสะท้อนหลักจริยธรรมพื้นฐานของการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (participatory research ethics) ที่ยึดมั่นในความยุติธรรม ความโปร่งใส และความเคารพต่อศักดิ์ศรีของผู้ให้ข้อมูล (Israel & Hay, 2006; Lincoln & Guba, 1985) ในงานวิจัยเกี่ยวกับ การอนุรักษ์วัฒนธรรมเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติลี มณฑลไห่หนาน ประเทศจีน การแบ่งปันผลประโยชน์ไม่เพียงเป็นเรื่องของทรัพย์สินทางเศรษฐกิจ หากยังหมายรวมถึงการคืนคุณค่าเชิงวัฒนธรรม เช่น การสร้างพื้นที่เรียนรู้ในชุมชน การอบรมเยาวชนท้องถิ่น การจัดนิทรรศการร่วมกับชุมชน หรือการเผยแพร่ข้อมูลโดยให้ชุมชนเป็นเจ้าของร่วมในสื่อหรือผลงานนั้น (Giaccardi, 2012; Smith, 1999) แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับเจตนารมณ์ ของอนุสัญญา Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage ขององค์การยูเนสโก (UNESCO, 2003) ที่ระบุให้การอนุรักษ์ภูมิปัญญาควรมุ่งสู่การสร้าง ความยั่งยืนแก่ผู้สืบทอดทางวัฒนธรรมโดยตรง

สรุป การแบ่งปันผลประโยชน์ (Benefit-Sharing) เป็นหัวใจของการวิจัยเชิงวัฒนธรรมที่ยึดหลัก “การคืนอำนาจแก่ชุมชน” ทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม การกำหนดกลไกและข้อตกลงที่โปร่งใส ชัดเจน และมีส่วนร่วม จะช่วยให้ชุมชนได้รับประโยชน์อย่างยั่งยืน และช่วยให้นักวิจัยสร้างองค์ความรู้ที่มีจริยธรรม เคารพ และเป็นธรรม การนำแนวคิดนี้ไปใช้ในงานอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาชนชาติลีจึงเป็นตัวอย่างที่ดีของการบูรณาการระหว่าง “คุณค่าทางวัฒนธรรม” และ “คุณค่าทางจริยธรรมของการวิจัย” (UNESCO, 2003; Smith, 2006; Lincoln & Guba, 1985)

5.4 ความระมัดระวังเรื่อง commodification : ระบุกรอบการสื่อสารที่ชุมชนควบคุม เพื่อป้องกันการลดทอนความหมาย (Hobsbawm & Ranger, 1983) การทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า (cultural commodification) เป็นประเด็นสำคัญในงานศึกษาวัฒนธรรมร่วมสมัย โดยเฉพาะในบริบทของการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่นต่อสาธารณะ การสื่อสารที่มีจุดมุ่งหมายในการถ่ายทอดองค์ความรู้และคุณค่าทางวัฒนธรรมจำเป็นต้องดำเนินไปภายใต้กรอบจริยธรรมที่ชัดเจน เพื่อไม่ให้เกิดการ “ลดทอนความหมาย” ของวัฒนธรรมให้กลายเป็นเพียง “สินค้า” หรือ “ภาพแทนเพื่อการบริโภค” (Hobsbawm & Ranger, 1983) Hobsbawm และ Ranger (1983) ได้เสนอแนวคิดเรื่อง “การประดิษฐ์ประเพณี” (The Invention of Tradition) ซึ่งอธิบายว่าประเพณีหรือวัฒนธรรมบางอย่างที่ถูกเผยแพร่ในเชิงสาธารณะมักผ่านกระบวนการเลือก ตัดต่อ และตีความใหม่โดยกลุ่มอำนาจหรือผู้ผลิตสื่อ เพื่อให้เหมาะสมกับบริบทเชิงเศรษฐกิจหรือการตลาด แนวคิดนี้สะท้อนให้เห็นถึงอันตรายของการสื่อสารวัฒนธรรมที่ปราศจากการมีส่วนร่วมของชุมชนต้นกำเนิด เพราะอาจทำให้วัฒนธรรมถูกบิดเบือนหรือกลายเป็น “สัญลักษณ์ที่แยกขาดจากรากทางสังคม” ของมันเอง ดังนั้น ในการดำเนินงานวิจัยหรือโครงการสื่อสารวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับชุมชน จึงควรออกแบบ “กรอบการสื่อสารที่ชุมชนควบคุม” (community-controlled communication framework) เพื่อสร้างกลไกให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดวิธีการนำเสนอ ความหมาย และขอบเขตของการใช้สื่อเกี่ยวกับวัฒนธรรมของตน กรอบดังกล่าวมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอนของการสื่อสาร ตั้งแต่การกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ การออกแบบสื่อ การตรวจสอบเนื้อหา ไปจนถึงการเผยแพร่ เพื่อให้แน่ใจว่าความหมายทางวัฒนธรรมที่นำเสนอเป็นไปตามเจตนารมณ์ของผู้ถือครองวัฒนธรรม (Smith, 2006)
2. การเคารพสิทธิในความหมายทางสัญลักษณ์ของชุมชน โดยต้องยอมรับว่าความหมายทางวัฒนธรรมไม่สามารถตีความหรือเปลี่ยนแปลงได้โดยปราศจากการยินยอมจากผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง เช่น ผู้นำชุมชน ผู้สืบทอดภูมิปัญญา หรือกลุ่มศิลปินท้องถิ่น (UNESCO, 2003)
3. การป้องกันการใช้วัฒนธรรมเพื่อผลประโยชน์เชิงพาณิชย์โดยไม่คืนประโยชน์ให้แก่ชุมชน เช่น การจำหน่ายของที่ระลึก หรือการใช้ภาพลักษณ์ทางวัฒนธรรมในการตลาด ควรมีข้อตกลงที่ชัดเจนเกี่ยวกับการแบ่งปันรายได้หรือผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการใช้สื่อนั้น (Harrison, 2013)

กรอบแนวคิดนี้ยังสัมพันธ์กับแนวทางขององค์การยูเนสโก (UNESCO, 2003) ที่เน้น “การคุ้มครองความหลากหลายทางวัฒนธรรม” โดยให้สิทธิแก่ชุมชนในการควบคุมวิธีการเผยแพร่วัฒนธรรมของตนเอง เพื่อป้องกันการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าหรือถูกใช้ในลักษณะที่ไม่เคารพต่อบริบททางสังคมดั้งเดิม นอกจากนี้ Smith (2006) ยังเสนอว่า การสื่อสารวัฒนธรรมควรเป็น “การตีความร่วมกัน” มากกว่าการนำเสนอฝ่ายเดียว โดยเปิดพื้นที่ให้เกิด “การเจรจาความหมาย” ระหว่างชุมชนและผู้ผลิตสื่อ

กล่าวโดยสรุป การระมัดระวังเรื่องการทำให้อัตลักษณ์กลายเป็นสินค้าไม่เพียงเป็นประเด็นทางจริยธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการอ้างคุณค่าทางสังคมและอัตลักษณ์ของชุมชน การพัฒนาแนวทางการสื่อสารที่ชุมชนควบคุมจึงถือเป็นแนวทางที่ยั่งยืนในการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม เพราะไม่เพียงแต่ป้องกันการลดทอนความหมาย แต่ยังส่งเสริมให้ชุมชนมีอำนาจในการกำหนดอนาคตทางวัฒนธรรมของตนเอง

6. ตัวอย่างเชิงประจักษ์ (mock synthesis) — การอ่านเชิงลึกของ “ลวดลายกันหม้อ A”

ลวดลายกันหม้อ A เป็นลวดลายประจำตระกูลหนึ่งที่พบในเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติลี (Li) ในมณฑลไห่หนาน วัสดุและเทคนิคการสร้างลวดลายดังกล่าวถูกเชื่อมโยงทั้งกับกระบวนการช่างและเครือข่ายความเชื่อชุมชน การศึกษาลวดลายนี้จึงไม่ใช่เพียงการบันทึกรูปทรงหรือเทคนิค แต่เป็นการอ่านความหมายเชิงสัญลักษณ์ กระบวนการถ่ายทอด และพลวัตการสื่อสารที่เกิดขึ้นเมื่อวัตถุถูกนำไปจัดแสดงหรือจำหน่าย (Geertz, 1973; Hall, 1997) บทความนี้นำเสนอ mock synthesis — การรวมข้อมูลจำลองจากแหล่งภาคสนามหลายรูปแบบ — เพื่อสาธิตกระบวนการตีความเชิงลึกของลวดลายกันหม้อ A พร้อมวิเคราะห์ผลกระทบเชิงสื่อสารต่อการอนุรักษ์ Mock synthesis นี้ชี้ให้เห็นความสำคัญของการใช้วิธีผสมผสาน (multimodal fieldwork) เพื่ออ่านวัตถุทางวัฒนธรรมอย่างครบมิติ: การสังเกต การบันทึกวิดีโอ การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์การนำเสนอสื่อ ทั้งนี้การปกป้องความหมายของลวดลายกันหม้อ A จำเป็นต้องอาศัยการออกแบบการสื่อสารที่ให้ชุมชนมีบทบาทควบคุม การสร้างฐานข้อมูลมัลติมีเดียสำหรับการสืบทอด และนโยบายทางจริยธรรมที่ชัดเจนเพื่อป้องกันการลดทอนความหมาย commodification (Hobsbawm & Ranger, 1983; Smith, 2006).

6.1 Observation : ช่างวางลายกันหม้อก่อนพิธีเผา → ทำด้วยท่าทางเคลื่อนไหวช้า มีบทสวดสั้น ๆ การสังเกตภาคสนามที่ช่างวางลวดลายกันหม้อก่อนพิธีเผา โดยใช้ท่าทางการเคลื่อนไหวช้าและประกอบด้วยบทสวดสั้น ๆ ให้ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สำคัญทั้งในมิติเทคนิค (technique) มิติความหมายเชิงสัญลักษณ์ (symbolic meaning) และมิติการสื่อสารทางวัฒนธรรม (cultural communication) ข้อสังเกตเหล่านี้เปิดทางให้ทำ thick description ซึ่งช่วยให้เข้าใจการกระทำจากมุมมองของผู้ปฏิบัติ (emic perspective) และเชื่อมโยงกับทฤษฎีเกี่ยวกับการสาธิตเชิงกาย (embodiment), ความรู้เชิงนัย (tacit knowledge), และพิธีกรรม (ritual) (Geertz, 1973; Csordas, 1990; Polanyi, 1966; Turner, 1969) การสังเกตครั้งนี้เกิดขึ้นในสถานการณ์ภาคสนาม (หมู่บ้านช่างเครื่องปั้น) ขณะที่ช่างใหญ่ (ผู้เฒ่า) กำลังเตรียมงานสำหรับการเผาชุดภาชนะหนึ่ง บันทึก (field note) และการบันทึกวิดีโอเผยให้เห็นรายละเอียดต่อไปนี้

1. ลำดับกิจกรรม: ก่อนนำภาชนะเข้าสู่เตา เซชดินที่กันหม้อจะถูกตกแต่งด้วยลายเฉพาะ — ช่างขึ้นนิ้วตะดิน วาดเส้นโค้งเล็ก ๆ ด้วยนิ้วชี้ แล้วใช้นิ้วโป้งไล่แรงกดแบบเป็นจังหวะ สลับกับการหมุนแป้นช้า ๆ เป็นจำนวนรอบที่คงที่

2. ลักษณะการเคลื่อนไหว: ท่าทางซ้ำและมั่นคง — ไม่ใช่การปั่นระดับที่เร่งรีบ แต่เป็นจังหวะมีระเบียบ (measured rhythm) ซึ่งแสดงถึงการควบคุมแรงและการรู้สัมผัสของวัสดุ (tactile sensibility)

3. องค์ประกอบเสียง: ฆะวาลายมีบทสวด/คำอธิษฐานสั้น ๆ พิมพ์ ซึ่งถูกออกเสียงเป็นจังหวะสอดคล้องกับการเคลื่อนไหว — เสียงไม่ได้มีความยืดยาว แต่เป็น “สัญญาณ” ทางภาษา-พิธีกรรมที่เชื่อมโยงการกระทำกับบริบทเหนือประสบการณ์เชิงกาย

4. บริบทสังคม: ผู้ร่วมงานรอบเตามีท่าที่เคารพ มักหยุดทำกิจกรรมขณะช่างทาลวดลาย และบางคนเข้าร่วมด้วยการพนมมือหรือการให้สัญญาณยืนยัน (affirmation)

5. วัตถุประกอบพิธี: นอกจากภาชนะ ยังมีองค์ประกอบเช่นผ้าขาว ดอกไม้ หรือข้าวสารวางไว้ใกล้เตา — ทำให้ชัดว่าการปั่นมีมิติพิธีกรรมมากกว่าแค่การผลิตวัตถุใช้งาน

สรุป การสังเกตว่าช่างทาลวดลายก่อนพิธีเผาด้วยท่าทางซ้ำและบทสวดสั้น ๆ ให้ข้อมูลสำคัญทั้งในเชิงเทคนิคและความหมายเชิงสัญลักษณ์ เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นตัวอย่างชัดเจนของการที่ร่างกาย วัสดุ และภาษา ร่วมกันสร้างและสื่อสารความหมายทางวัฒนธรรม (embodied cultural communication) การตีความเชิงทฤษฎีและการปฏิบัติที่เสนอในที่นี้ชี้ว่าการบันทึกที่ละเอียดและการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นเงื่อนไขสำคัญของการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาที่เคารพต่อความหมายดั้งเดิม และป้องกันการลดทอนความหมายผ่านการนำเสนอภายนอก

6.2 Interview (ช่าง) : “ลายนี้เรียกว่า ‘เถาแม่’ ใช้เรียกขวัญให้ลูกหลาน” จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับช่างปั่นหญิงอาวุโสประจำหมู่บ้าน (บันทึกภาคสนาม, 2024) ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า “ลายนี้เรียกว่า เถาแม่ ใช้เรียกขวัญให้ลูกหลาน” คำอธิบายดังกล่าวมิได้เพียงแสดงถึงชื่อของลวดลาย แต่เปิดเผยถึงระบบความคิดเชิงสัญลักษณ์ (symbolic system) ที่เชื่อมโยงการผลิตงานหัตถกรรมเข้ากับมิติทางจิตวิญญาณของชุมชน ช่างไม่ได้มองลวดลายในฐานะองค์ประกอบตกแต่ง (ornamental element) เท่านั้น แต่ในฐานะ “ภาษาของพิธีกรรม” ที่สื่อสารกับพลังเหนือธรรมชาติ และโครงสร้างสายสัมพันธ์ทางเครือญาติ (kinship structure) ภายในสังคมหลั ตามแนวคิดของ Clifford Geertz (1973) วัฒนธรรมคือ “ใยแห่งความหมายที่มนุษย์ถักทอขึ้นเอง” (webs of significance) การปั่นลาย “เถาแม่” จึงเป็นการแสดงออกของ thick description — การกระทำที่อ้อมด้วยความหมายซ้อนชั้นทั้งในเชิงศิลปะและศาสนาคติ ขณะที่การสวดบทสั้น ๆ ระหว่างการวางลายกันหม้อ (ดู Observation) ทำหน้าที่ “เข้ารหัส” (encoding) ความเชื่อเรื่องการคุ้มครองชีวิตและความต่อเนื่องของสายเลือดผ่านการเคลื่อนไหวและเสียง ลวดลายดังกล่าวยังสะท้อนสิ่งที่ Hall (1997) อธิบายว่าเป็น “cultural representation” หรือการสร้างความหมายทางสังคมผ่านสัญญาณ (signifying practices) การที่ช่างเรียกชื่อ “เถาแม่” แทนที่จะใช้คำเรียกทางเทคนิค แสดงให้เห็นกระบวนการ re-signification ที่มอบคุณค่าความเป็นแม่ในฐานะผู้คุ้มครอง (maternal protector)

ให้กลายเป็นเครื่องหมายทางสัญญาณของความอุดมสมบูรณ์และความต่อเนื่องของชุมชน ในมิติของ ทฤษฎีสัญวิทยา (semiotics) Barthes (1967) อธิบายว่าสัญญาณทางวัฒนธรรมจะดำรงอยู่ได้ต่อเมื่อมี “รหัสร่วม” (shared code) ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ซึ่งในกรณีนี้คือระหว่างช่าง ผู้ร่วมพิธี และ ผู้บริโภครทางวัฒนธรรม เช่น นักท่องเที่ยวหรือนักวิจัยที่รับรู้คุณค่าของลวดลาย “เถาแม่” ผ่าน กระบวนการถอดรหัส (decoding) ที่อิงกับบริบททางวัฒนธรรมหลัก การถ่ายทอดเรื่องราวเชิงสัญญาณ เช่นนี้จึงเป็นหัวใจของ “การสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม” (cultural communication for preservation) ที่ไม่ลดทอนมรดกให้เหลือเพียงวัตถุ แต่เชื่อมโยงกับเรื่องเล่าที่ชุมชนต้องการถ่ายทอด นอกจากนี้ การที่ช่างเน้นว่า “ใช้เรียกขวัญให้ลูกหลาน” ยังสะท้อนการคงอยู่ของ “พิธีกรรมในชีวิตประจำวัน” (ritual in everyday life) ตามแนวคิดของ Kirshenblatt-Gimblett (2004) ที่ชี้ให้เห็นว่ามรดกวัฒนธรรมมิใช่เพียงสิ่งที่อนุรักษ์ในพิพิธภัณฑ์ แต่เป็นการปฏิบัติซ้ำ (re-enactment) ที่ทำให้วัฒนธรรมยังคงมีชีวิต (living heritage) ดังนั้น ลวดลาย “เถาแม่” จึงเป็นสื่อกลางที่ทำให้ ผู้หญิงในชุมชนสามารถถ่ายทอดบทบาทของตนในฐานะผู้ให้กำเนิด ผู้คุ้มครอง และผู้รักษาความทรงจำทางวัฒนธรรม ผ่านสัญลักษณ์ที่สลักอยู่บนผืนหม้อดินเผา

กล่าวได้ว่าการสังเกตเชิงชาติพันธุ์ร่วมกับข้อมูลเชิงสัมภาษณ์นี้ เปิดให้เห็น “ระบบการสื่อสารเชิงวัฒนธรรม” (cultural communication system) ที่ซับซ้อนของชนชาติหลัก ซึ่งผสมผสานมิติทาง ศิลปะ จิตวิญญาณ และอัตลักษณ์ทางเพศเข้าไว้ด้วยกัน โดยมีลวดลายกันหม้อเป็นพื้นที่กลางของการ เข้ารหัสและถอดรหัสความหมายร่วมของชุมชน

6.3 Video doc. : เสียงผู้สูงอายุอธิบายขณะสาธิต ปรากฏการสัมผัสดินกับมือด้วย พิธีกรรม จากการบันทึกวิดีโอภาคสนาม (Field Video Documentation, 2024) พบว่าในระหว่างการสาธิตการปั้นหม้อดินเผา ผู้สูงอายุชาวหลี่ได้กล่าวถ้อยคำเชิงสวด (chant-like utterance) พร้อมกับใช้มือสัมผัสดินอย่างช้าและอ่อนโยน ขณะนั้นช่างไม่ได้เพียงปั้นหม้อ หากแต่กำลังประกอบ พิธีกรรมเล็ก ๆ ที่สื่อถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “มนุษย์-ดิน-จิตวิญญาณ” (human-earth-spirit continuum) การสัมผัสจึงมิใช่เพียงกระบวนการเชิงเทคนิค แต่เป็นการกระทำเชิงสัญลักษณ์ที่ สะท้อนระบบความเชื่อและความทรงจำทางพิธีกรรมของชุมชน ตามแนวคิดของ Merleau-Ponty (1962) ว่าด้วย phenomenology of perception การรับรู้ของมนุษย์เกิดขึ้นผ่านร่างกาย (embodied cognition) และสัมผัสเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความหมาย วิดีโอการสาธิตนี้จึง แสดงให้เห็นถึงการที่ “ร่างกายของช่าง” ทำหน้าที่เป็นภาษาชนิดหนึ่ง (bodily language) ที่สื่อสาร ความเชื่อและคุณค่าทางวัฒนธรรมผ่านการเคลื่อนไหวของมือและการสัมผัสดิน การที่ผู้สูงอายุเอ่ยคำ สวดสั้น ๆ เช่น “แม่ดินจงอวยพรลูกหลาน” (คำบอกเล่าผู้ให้ข้อมูล, 2024) เป็นการ encode ความ เชื่อในรูปแบบของเสียงและจังหวะ ขณะผู้ชม—ทั้งคนในชุมชนและคนนอก—ต้อง “ถอดรหัส” (decode) ผ่านประสบการณ์รับรู้ทางประสาทสัมผัส ในเชิงสื่อสารวัฒนธรรม Hall (1997) เสนอ

กรอบการ “เข้ารหัส-ถอดรหัส” (encoding/decoding model) ว่าความหมายมิได้ถูกรับตรงจากผู้ส่งไปยังผู้รับ แต่ผ่านการตีความที่อิงกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม การสาธิตของผู้สูงอายุจึงทำหน้าที่เป็นพื้นที่ของ “การสื่อสารแบบการแสดง” (performative communication) ซึ่งเปิดให้ผู้สังเกตการณ์ได้เรียนรู้โครงสร้างความหมายโดยไม่ต้องผ่านคำอธิบายเชิงวิชาการ กล่าวอีกนัยหนึ่ง การกระทำเชิงพิธีกรรมนี้ทำให้ “วัฒนธรรมกลายเป็นการแสดงสด” (culture as performance) ตามแนวคิดของ Kirshenblatt-Gimblett (1998) ซึ่งชี้ว่าวิธีการแสดงออกของมรดกทางวัฒนธรรมจับต้องได้ (tangible heritage) มักสัมพันธ์แนบแน่นกับมรดกที่จับต้องไม่ได้ (intangible heritage) เช่น ความเชื่อ บทสวด และท่าทางของช่าง นอกจากนี้ การสัมผัสดินด้วยมือเปล่าในระหว่างสาธิตยังสะท้อน “ความทรงจำทางสัมผัส” (haptic memory) ของชุมชน ซึ่งส่งผ่านจากรุ่นสู่รุ่นโดยไม่ต้องผ่านภาษาเขียน (Howes, 2005) ช่างรุ่นอาวุโสใช้ผิวสัมผัสของมือเป็นเครื่องมือบันทึกและถ่ายทอดทักษะ (embodied knowledge) เช่นเดียวกับที่ Ingold (2013) อธิบายว่า “การทำงานหัตถกรรมคือการเรียนรู้ผ่านการสัมผัสและการเคลื่อนไหว” (knowing from the hand). ดังนั้น ภาพและเสียงในวิดีโอจึงเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่แสดงให้เห็นการดำรงอยู่ของ “ความรู้ในร่างกาย” (knowledge in the body) ซึ่งไม่สามารถสืบทอดได้หากขาดการลงมือปฏิบัติ วิดีโอการสาธิตดังกล่าวจึงมีคุณค่าทั้งในฐานะเอกสารภาคสนามและในฐานะสื่อการสื่อสารวัฒนธรรม การบันทึกเสียง บทสวด เสียงสัมผัสดิน และจังหวะของการหมุนหม้อ ทำให้สามารถ “อ่าน” การผลิตเชิงพิธีกรรมในมิติใหม่ที่ผสานระหว่างศิลปะ สัญลักษณ์ และจิตวิญญาณ ทั้งยังสอดคล้องกับหลักจริยธรรมการเก็บข้อมูลทางมานุษยวิทยาที่ต้องรักษา informed consent และสิทธิการใช้ภาพ-เสียงของผู้ให้ข้อมูล (AAA, 2012)

กล่าวโดยสรุป การสังเกตวิดีโอสาธิต “สัมผัสดินด้วยพิธีกรรม” เปิดเผยการดำรงอยู่ของระบบสื่อสารภายในชุมชนหลัที่อาศัยร่างกาย เสียง และวัตถุเป็นสื่อกลางในการคงไว้ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมอย่างมีชีวิต และยืนยันว่าการอนุรักษ์วัฒนธรรมจำเป็นต้องเข้าใจผ่าน “การฟัง การดู และการรู้สึก” ไม่ใช่เพียง “การอ่านและการเขียน”

ข้อจำกัดและการวิพากษ์

ทฤษฎีการสื่อสารเชิงวัฒนธรรมช่วยให้เราเห็นความสำคัญของความหมายและการตีความ แต่ก็มีข้อควรระวัง เช่น การตีความจากภายนอกอาจครอบงำความหมายดั้งเดิม (representation politics) หรือการใช้สื่อเพื่อขับเคลื่อนมรดกเชิงพาณิชย์อาจนำไปสู่การลดทอนความหมายเชิงลึก (Smith, 2006; Kirshenblatt-Gimblett, 2004) จึงจำเป็นต้องออกแบบกระบวนการสื่อสารที่คำนึงถึงอำนาจการเป็นตัวแทนและการมีส่วนร่วมของเจ้าของวัฒนธรรมอย่างแท้จริง

บทสรุปเชิงนโยบายสำหรับกรณีเครื่องปั้นดินเผาชนชาติหลั

ทฤษฎีการสื่อสารเชิงวัฒนธรรมชี้ว่า การอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลัต้องคำนึงทั้ง

มิติการรักษาวัตถุและมิติการรักษาความหมาย (representation) การใช้ storytelling, การฝึกปฏิบัติ, และการจัดนิทรรศการเชิงมีส่วนร่วมจะช่วยให้ภูมิปัญญาถูกถ่ายทอดอย่างครบมิติ ขณะเดียวกันการใช้สื่อร่วมสมัยต้องทำควบคู่กับมาตรการคุ้มครองสิทธิการเป็นเจ้าของทางวัฒนธรรม เพื่อให้การสื่อสารไม่กลายเป็นการแปรเปลี่ยนความหมายโดยมิชอบ ทั้งหมดนี้เป็นแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนสำหรับบทความวิจัยและยุทธศาสตร์อนุรักษ์ในวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้

2.2.1.4.2. ทฤษฎีการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Communication for Development : C4D) เน้นการใช้การสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน และกระตุ้นการตระหนักรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงเชิงบวก (Servaes, 2008) เมื่อนำมาใช้ในการอนุรักษ์วัฒนธรรม จะช่วยให้ชุมชนมีบทบาทในการปกป้องและสืบทอดภูมิปัญญาของตนเอง การสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Communication for Development: C4D) เป็นทฤษฎีและกรอบแนวคิดที่เน้นการใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน กระตุ้นให้เกิดความตระหนักรู้ และส่งเสริมพฤติกรรมเชิงบวกในกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ โดย Servaes (2008) ระบุว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนาไม่ใช่เพียงการถ่ายทอดข้อมูลหรือการให้ความรู้เท่านั้น แต่ยังเน้นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของชุมชน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนทั้งในระดับปัจเจก บุคคล และสังคม หลักการสำคัญของ C4D คือ การมีส่วนร่วม (participation) ซึ่งหมายถึงการที่ชุมชนมีบทบาทอย่างเต็มที่ในการระบุปัญหา วางแผน และกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาที่สอดคล้องกับบริบทและวัฒนธรรมของตนเอง การสื่อสารแบบสองทาง (two-way communication) จึงเป็นหัวใจสำคัญ เพราะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การสะท้อนปัญหา และการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้เชี่ยวชาญและชุมชน (UNICEF, 2017) เมื่อนำแนวคิด C4D มาใช้กับการอนุรักษ์วัฒนธรรม ผลที่เกิดขึ้นจะมีความหลากหลายและเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของชุมชนที่มีภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมเฉพาะตัว การสื่อสารเพื่อการพัฒนาสามารถช่วยให้ชุมชนรับรู้คุณค่าและความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม รวมทั้งกระตุ้นให้เกิดการปกป้องและสืบทอดองค์ความรู้ดังกล่าวต่อรุ่นหลัง เช่น การจัดเวทีชุมชน การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ การผลิตสื่อวีดิโอและสื่อมัลติมีเดียที่สะท้อนวิถีชีวิตและประเพณีดั้งเดิม หรือการสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ด้านวัฒนธรรม นอกจากนี้ การใช้ C4D ยังช่วยสร้าง ความรู้สึกเป็นเจ้าของ (ownership) ให้กับชุมชน โดยทำให้ผู้คนเข้าใจว่า การอนุรักษ์วัฒนธรรมไม่ได้เป็นเพียงความรับผิดชอบของรัฐหรือองค์กรภายนอกเท่านั้น แต่เป็นหน้าที่ร่วมกันของทุกคนในชุมชน การมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องและเชิงรุกนี้ ส่งผลให้เกิดความต่อเนื่องในการถ่ายทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม และประเพณีที่มีคุณค่าให้คงอยู่ในสังคมปัจจุบันและอนาคต (Servaes, 2008; Fraser, 2014) อีกทั้ง การสื่อสารเพื่อพัฒนายังสนับสนุนการปรับตัวของวัฒนธรรมให้เข้ากับบริบทสมัยใหม่ โดยไม่ทำให้คุณค่าดั้งเดิมสูญหาย ตัวอย่างเช่น การนำภูมิปัญญาชุมชนมาแปลงเป็นสื่อการเรียนรู้สำหรับเยาวชน หรือการสร้างกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่

ชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบและบริหารจัดการเอง สิ่งเหล่านี้ไม่เพียงช่วยให้วัฒนธรรมอยู่รอด แต่ยังเพิ่มมูลค่าเชิงเศรษฐกิจและสังคมให้กับชุมชน (UNESCO, 2018)

ดังนั้น การประยุกต์ใช้ทฤษฎี Communication for Development กับ การอนุรักษ์วัฒนธรรมจึงไม่ได้หมายถึงเพียงการสื่อสารข้อมูลหรือองค์ความรู้ แต่เป็นกระบวนการที่มุ่งสร้าง การมีส่วนร่วม การตระหนักรู้ และความรับผิดชอบร่วมกันของชุมชนต่อมรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง การใช้ C4D ในลักษณะนี้จึงถือเป็นกลไกสำคัญในการรักษาและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ ยั่งยืน (Servaes, 2008; Fraser, 2014; UNICEF, 2017; UNESCO, 2018)

2.2.1.4.3. ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation Theory): การอนุรักษ์ที่ยั่งยืนต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ตั้งแต่การเก็บข้อมูล การถ่ายทอด ไปจนถึงการนำเสนอวัฒนธรรมสู่สาธารณะ (Pretty, 1995) การอนุรักษ์วัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความร่วมมือของหลายฝ่าย ไม่เพียงแต่หน่วยงานรัฐหรือองค์กรภายนอกเท่านั้น แต่ความ ยั่งยืนของการอนุรักษ์วัฒนธรรมขึ้นอยู่กับ การมีส่วนร่วมของชุมชน (community participation) อย่างแท้จริง (Pretty, 1995) ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเน้นให้สมาชิกชุมชนเป็นผู้มีบทบาท สำคัญในการจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรม การถ่ายทอดภูมิปัญญา และการนำเสนอวัฒนธรรมต่อ สาธารณะ การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นกระบวนการเชิงพฤติกรรมและสังคมที่สนับสนุนการตัดสินใจ ร่วมกัน การวางแผนกิจกรรม การจัดการทรัพยากร และการติดตามผลอย่างต่อเนื่อง สมาชิกชุมชน ไม่ได้เป็นเพียงผู้รับผลประโยชน์เท่านั้น แต่เป็น ผู้ร่วมคิด ผู้ร่วมปฏิบัติ และผู้ร่วมตัดสินใจ (Chambers, 1994; Pretty, 1995) ซึ่งแนวคิดนี้สอดคล้องกับปรัชญาของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (participatory development) ที่เน้นความเสมอภาค การเคารพภูมิปัญญา และความรับผิดชอบ ร่วมกัน

การมีส่วนร่วมของชุมชนในบริบทการอนุรักษ์วัฒนธรรม

การอนุรักษ์วัฒนธรรมไม่สามารถทำได้ด้วยกระบวนการจากบนลงล่างเพียงอย่างเดียว การ มีส่วนร่วมของชุมชนช่วยสร้าง ความต่อเนื่องและความยั่งยืน ของภูมิปัญญาและประเพณีดั้งเดิม ตัวอย่างกระบวนการมีส่วนร่วม ได้แก่

1. การเก็บข้อมูลทางวัฒนธรรม (cultural documentation) สมาชิกชุมชนมีบทบาทใน การบันทึกประเพณี ดนตรี ศิลปะการแสดง และภูมิปัญญาท้องถิ่น การให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่ ขั้นตอนการสำรวจและเก็บข้อมูล ทำให้ข้อมูลมีความถูกต้อง สอดคล้องกับบริบท และสะท้อนมุมมอง ของชุมชนอย่างแท้จริง (Pretty, 1995; Chambers, 1994)

2. การถ่ายทอดภูมิปัญญาและทักษะ (knowledge transmission) การเรียนรู้และ ถ่ายทอดภูมิปัญญาระหว่างรุ่นสมาชิกในชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการรักษาวัฒนธรรม เช่น การสอน การทำเครื่องปั้นดินเผา การร้องเพลงพื้นบ้าน หรือการจัดพิธีกรรมประเพณี ชุมชนที่มีส่วนร่วมในการ

ถ่ายทอดความรู้จะสร้างความตระหนักรู้และความภาคภูมิใจในมรดกของตนเอง

3. การนำเสนอวัฒนธรรมสู่สาธารณะ (cultural presentation) การจัดกิจกรรม นิทรรศการ หรือเทศกาลวัฒนธรรม โดยมีสมาชิกชุมชนเป็นผู้ร่วมจัดทำและนำเสนอ จะช่วยให้ สาธารณชนรับรู้คุณค่าของวัฒนธรรมและส่งเสริมการรักษาวัฒนธรรมให้อยู่รอดในสังคมสมัยใหม่ การมีส่วนร่วมของชุมชนในขั้นตอนนี้ยังช่วยสร้างเครือข่าย การแลกเปลี่ยนความรู้ และความร่วมมือ ระหว่างชุมชนต่าง ๆ (UNESCO, 2018)

ความสำคัญของการมีส่วนร่วมต่อความยั่งยืน

การมีส่วนร่วมของชุมชนไม่เพียงแต่ทำให้วัฒนธรรมถูกอนุรักษ์ แต่ยังสร้าง ความรู้สึกเป็น เจ้าของ (ownership) และความรับผิดชอบร่วมกันของชุมชนต่อมรดกทางวัฒนธรรม ความร่วมมือ อย่างต่อเนื่องช่วยให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถปรับตัวต่อบริบทสมัยใหม่ โดยยังคงคุณค่าเดิม เช่น การปรับปรุงรูปแบบการแสดงเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว การสร้างสื่อมัลติมีเดียเพื่อถ่ายทอดประเพณี หรือการจัดกิจกรรมเรียนรู้สำหรับเยาวชนในชุมชน ดังนั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็น กลไก เชิงกลยุทธ์ ที่สำคัญสำหรับการอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ยั่งยืน เนื่องจากช่วยสร้างการบูรณาการระหว่าง ความรู้ท้องถิ่นและทรัพยากรภายนอก และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน (Pretty, 1995; Chambers, 1994; Fraser, 2014)

ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชนเน้นการที่ชุมชนเป็น ผู้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ในทุกขั้นตอน ของการอนุรักษ์วัฒนธรรม การมีส่วนร่วมนี้ไม่เพียงสร้างความตระหนักรู้และความภาคภูมิใจในมรดก ทางวัฒนธรรม แต่ยังช่วยให้การอนุรักษ์มีความยั่งยืนและสามารถปรับตัวเข้ากับบริบทปัจจุบันได้ การ ประยุกต์ใช้แนวคิดนี้กับการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ การบันทึกภูมิปัญญา และการจัดเทศกาลวัฒนธรรม จะช่วยให้ชุมชนสามารถรักษาและสืบสานวัฒนธรรมของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง

2.2.1.5 กรอบแนวคิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมผ่านการสื่อสาร จากการทบทวนแนวคิด และทฤษฎีดังกล่าว สามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดว่า การอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี จะต้องอาศัย การสื่อสารเชิงวัฒนธรรม เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้, การสื่อสารเพื่อการพัฒนา เพื่อสร้าง การตระหนักรู้และการมีส่วนร่วม และ การมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้การอนุรักษ์เกิดความยั่งยืนทั้ง ในด้านรูปธรรมและนามธรรม การอนุรักษ์วัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและต้องอาศัยการบูร ณาการของหลายองค์ประกอบ ไม่เพียงแค่การเก็บรักษาสิ่งของหรือพิธีกรรมทางวัฒนธรรม แต่ยัง รวมถึงการถ่ายทอดองค์ความรู้ ความเข้าใจ และคุณค่าของวัฒนธรรมให้คงอยู่ในสังคมร่วมสมัย การศึกษาทฤษฎีและแนวคิดการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมชี้ให้เห็นว่า การสื่อสารมีบทบาท สำคัญในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่และสืบทอดไปสู่รุ่นต่อไป สำหรับ เครื่องปั้นดินเผา ของชนชาติหลี ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะท้อนวิถีชีวิตและเอกลักษณ์วัฒนธรรม การอนุรักษ์ต้อง อาศัยการสื่อสารในหลายระดับ ทั้งเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านทักษะและเทคนิคการผลิต การสร้าง

การตระหนักรู้ในคุณค่าของมรดก และการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืน

การสื่อสารเชิงวัฒนธรรม (Cultural Communication) การสื่อสารเชิงวัฒนธรรมเป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความเชื่อ และค่านิยมทางวัฒนธรรมระหว่างบุคคลหรือกลุ่มสังคม (Hall, 1997) ในบริบทของการอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี การสื่อสารเชิงวัฒนธรรมช่วยให้เกิด การถ่ายทอดองค์ความรู้ (knowledge transmission) เช่น เทคนิคการปั้น การเผา การตกแต่งลวดลาย และความหมายเชิงสัญลักษณ์ของแต่ละลวดลาย การสื่อสารในลักษณะนี้สามารถทำได้ผ่านเวิร์กช็อป การสาธิต การจัดนิทรรศการ หรือการสร้างสื่อมัลติมีเดียที่สะท้อนภูมิปัญญาและวิถีชีวิตดั้งเดิม (Hall, 1997; Fraser, 2014) การสื่อสารเชิงวัฒนธรรมไม่เพียงช่วยรักษา ทักษะทางเทคนิค แต่ยังช่วยสร้างความเข้าใจในคุณค่าและบริบททางสังคม ของวัฒนธรรม ทำให้ผู้เรียนและสมาชิกชุมชนเกิดความตระหนักรู้และความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง

การสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Communication for Development: C4D) ทฤษฎี C4D เน้นการใช้การสื่อสารเพื่อสร้าง การตระหนักรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยการสื่อสารเป็นทั้งเครื่องมือและกลไกในการกระตุ้นพฤติกรรมเชิงบวกและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Servaes, 2008; UNICEF, 2017) การนำ C4D มาใช้ในบริบทของการอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี มีบทบาทสำคัญในการ

1. สร้างความตระหนักรู้ (awareness raising) ให้กับสมาชิกชุมชนและสาธารณชน เกี่ยวกับคุณค่าและความสำคัญของเครื่องปั้นดินเผา
2. กระตุ้นการมีส่วนร่วม (participation promotion) ผ่านกิจกรรมเวิร์กช็อป การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ หรือการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ชุมชนมีส่วนร่วม
3. เชื่อมโยงความรู้กับการปฏิบัติ (knowledge-to-action) โดยทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกถ่ายทอดและปรับใช้ในกิจกรรมที่สร้างรายได้หรือเสริมสร้างอัตลักษณ์ชุมชน

C4D จึงเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้การอนุรักษ์ไม่ใช่เพียงการเก็บรักษาเทคนิคหรือผลิตภัณฑ์เท่านั้น แต่ยังรวมถึง การสร้างแรงจูงใจ ความตระหนักรู้ และการมีส่วนร่วม ของชุมชน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของความยั่งยืน

การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation) ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชนชี้ให้เห็นว่า การอนุรักษ์ที่ยั่งยืนต้องอาศัยบทบาทของสมาชิกในชุมชน ตั้งแต่การเก็บข้อมูล การถ่ายทอดองค์ความรู้ จนถึงการนำเสนอวัฒนธรรมสู่สาธารณะ (Pretty, 1995; Chambers, 1994) ในกรณีของชนชาติหลี การมีส่วนร่วมของชุมชนสามารถเกิดขึ้นได้หลายรูปแบบ เช่น

1. การบันทึกภูมิปัญญาและขั้นตอนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา โดยให้ช่างฝีมือท้องถิ่นเป็นผู้บันทึกและอธิบายขั้นตอน
2. การสอนเทคนิคการผลิตให้กับเยาวชนและสมาชิกใหม่ เพื่อให้ภูมิปัญญาถูก

ถ่ายทอดต่อเนื่อง

3. การจัดกิจกรรมแสดงหรือจำหน่ายเครื่องปั้นดินเผา โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนและจัดการ

สรุป การอนุรักษ์วัฒนธรรมโดยเฉพาะเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหิเล จำเป็นต้องอาศัย การสื่อสารในหลายมิติ การสื่อสารเชิงวัฒนธรรมช่วยถ่ายทอดองค์ความรู้และทักษะการผลิต การสื่อสารเพื่อการพัฒนาช่วยสร้างความตระหนักรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน และการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความยั่งยืน ทั้งนี้ การบูรณาการแนวคิดทั้งสามมิติจะทำให้การอนุรักษ์เกิดประสิทธิภาพและสามารถปรับตัวเข้ากับบริบทสังคมสมัยใหม่ได้

2.3 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนาและการอนุรักษ์

การสื่อสารถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การพัฒนา และการส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน การสื่อสารมิได้เป็นเพียงกระบวนการถ่ายทอดข้อมูลจากผู้ส่งไปยังผู้รับเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การสร้างความเข้าใจร่วม และการมีส่วนร่วมระหว่างผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย (Servaes, 2008) กล่าวคือ การสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Communication for Development: C4D) เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน สร้างการตระหนักรู้ และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในระดับบุคคลและสังคม ในมุมมองของ Servaes (1999; 2008) การสื่อสารเพื่อการพัฒนาเป็นกระบวนการแบบมีส่วนร่วม (participatory process) ที่เน้นให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ไม่ใช่เพียงผู้รับสารหรือผู้บริโภคข้อมูลเท่านั้น แต่เป็นผู้มีส่วนร่วมในการกำหนดปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ และการดำเนินการพัฒนา การสื่อสารในลักษณะนี้จึงเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเน้นให้ผู้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และสร้างพลังในการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง ในมุมมองของ Servaes (1999; 2008) การสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Communication for Development: C4D) เป็นกระบวนการที่มีลักษณะ “มีส่วนร่วม” (participatory process) โดยเน้นให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลง มิใช่เพียงผู้รับสารหรือผู้บริโภคข้อมูล แต่เป็นผู้มีบทบาทเชิงรุกในการกำหนดปัญหา วางแผน ตัดสินใจ และดำเนินการพัฒนาด้วยตนเอง แนวคิดนี้มุ่งสร้าง “การสื่อสารแบบสองทาง” (two-way communication) ที่เปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความรู้ และประสบการณ์ระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในทุกระดับ ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดการสื่อสารเชิงเส้น (linear communication) แบบดั้งเดิมที่มักเน้นการส่งสารจากผู้ส่งไปยังผู้รับโดยไม่มีการโต้ตอบหรือมีส่วนร่วมของชุมชน ในกระบวนการนี้ การสื่อสารจึงมิได้เป็นเพียงเครื่องมือในการเผยแพร่ข้อมูล แต่เป็น “พื้นที่ทางสังคม” ที่เอื้อต่อการสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน การเจรจา และการพัฒนาแนวคิดใหม่ที่

เหมาะสมกับบริบทของชุมชนเอง Servaes (2008) ชี้ให้เห็นว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่แท้จริงต้องเกิดจากความเข้าใจวัฒนธรรม ค่านิยม และโครงสร้างทางสังคมของชุมชน เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นรากฐานที่กำหนดรูปแบบการรับรู้และพฤติกรรมของผู้คน ดังนั้น การสื่อสารจึงควรปรับให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและภาษาเชิงวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน เพื่อให้เกิดความเชื่อถือและความยอมรับ นอกจากนี้ Melkote และ Steeves (2001) ได้อธิบายว่าการสื่อสารเพื่อการพัฒนาเป็นแนวทางที่ช่วย “ปลดปล่อย” ผู้คนจากการพึ่งพิงอำนาจภายนอก โดยให้พวกเขาได้มีอำนาจในการตัดสินใจ (empowerment) และสามารถกำหนดอนาคตของตนเองได้ ผ่านการสื่อสารที่เปิดโอกาสให้เสียงของชุมชนได้รับการรับฟังและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอย่างแท้จริง เมื่อเชื่อมโยงกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม การสื่อสารเพื่อการพัฒนาเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความตระหนักรู้ (awareness raising) และความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของชุมชน การเปิดพื้นที่ให้สมาชิกชุมชนร่วมบอกเล่าเรื่องราว ถ่ายทอดภูมิปัญญา และกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ด้วยตนเอง จะนำไปสู่การพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่นและยั่งยืนในระยะยาว ดังที่ Servaes (2008) ย้ำว่า “การสื่อสารที่แท้จริงเพื่อการพัฒนา คือการสื่อสารที่ทำให้ผู้คนตระหนักถึงพลังของตนเองและร่วมกันเปลี่ยนแปลงสังคมของตน” องค์การยูนิเซฟ (UNICEF, 2017) ได้ให้คำจำกัดความของ “การสื่อสารเพื่อการพัฒนา” (Communication for Development: C4D) ไว้อย่างชัดเจนว่าเป็น “กระบวนการทางยุทธศาสตร์ที่ใช้หลักการของการสื่อสารเพื่อส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและพฤติกรรมในเชิงบวก โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกระดับ” แนวคิดนี้มุ่งเน้นให้การสื่อสารเป็นกลไกสำคัญในการเสริมพลัง (empowerment) ให้กับบุคคลและชุมชน เพื่อให้พวกเขาสามารถตัดสินใจกำหนดทิศทางการพัฒนา และมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาทางสังคมอย่างยั่งยืน การสื่อสารในมุมมองของยูนิเซฟจึงไม่ได้เป็นเพียงการ “เผยแพร่ข้อมูล” (information dissemination) หรือการ “รณรงค์” (campaign) เท่านั้น แต่เป็น “กระบวนการมีส่วนร่วม” (participatory process) ที่เปิดโอกาสให้ผู้คนได้สื่อสาร แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสร้างการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง จากแนวคิดนี้ การสื่อสารเพื่อการพัฒนาได้รับการยอมรับว่าเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะเป็นเครื่องมือในการสร้างความตระหนักรู้ ความเข้าใจร่วม และความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคประชาชน และภาคเอกชน (Servaes, 2008) การสื่อสารที่ดีจะช่วยให้เกิด “การเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมและค่านิยม” (behavioral and attitudinal change) ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาในระยะยาว ตัวอย่างเช่น การสื่อสารที่ส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น จะช่วยให้เกิดการตระหนักรู้ร่วมกันถึงคุณค่าของสิ่งเหล่านั้น และกระตุ้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการปกป้อง รักษา และสืบทอดให้คงอยู่ต่อไป นอกจากนี้ Melkote และ Steeves (2001) ยังอธิบายว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนาเป็น “การสื่อสารเพื่อการปลดปล่อย” (communication for liberation) ซึ่งมุ่งสร้างอำนาจให้ประชาชน โดยเฉพาะ

กลุ่มชายขอบ ให้สามารถลุกขึ้นมาแสดงความคิดเห็นและกำหนดแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับบริบทของตนเอง การสื่อสารในลักษณะนี้จึงมีความหมายมากกว่าเพียงการส่งข้อมูลจากบนลงล่าง (top-down communication) แต่เป็นการสื่อสารแบบสองทาง (two-way communication) ที่เปิดโอกาสให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้มีอำนาจกับประชาชนในพื้นที่ ซึ่งแนวทางนี้ถือเป็นหัวใจของการพัฒนาแบบยั่งยืนในเชิงสังคมและวัฒนธรรม เมื่อประยุกต์ใช้ในบริบทของ “การอนุรักษ์วัฒนธรรม” การสื่อสารเพื่อการพัฒนาจึงทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างอดีตกับปัจจุบัน ผ่านกระบวนการสื่อสารที่เปิดพื้นที่ให้คนในชุมชนได้เป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา ความเชื่อ และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอง เช่น การใช้สื่อชุมชน การจัดนิทรรศการวัฒนธรรม การผลิตสารคดีท้องถิ่น หรือแม้แต่การสร้างเนื้อหาในสื่อดิจิทัลที่นำเสนอเรื่องราวของชุมชนในมุมมองของคนในพื้นที่เอง (UNESCO, 2018) การสื่อสารเหล่านี้ช่วยให้วัฒนธรรมไม่ได้ถูกมองว่าเป็นสิ่งโบราณที่หยุดนิ่ง แต่เป็นสิ่งมีชีวิตที่สามารถปรับตัวและดำรงอยู่ได้ในสังคมสมัยใหม่

กล่าวโดยสรุป การสื่อสารเพื่อการพัฒนาในมุมมองของ UNICEF, Servaes และนักวิชาการร่วมสมัยอื่น ๆ ไม่เพียงเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ข้อมูลเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม แต่เป็น “กระบวนการทางสังคม” ที่เน้นการสร้างความเข้าใจร่วม การมีส่วนร่วม และการเสริมพลังของชุมชน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนในทุกมิติ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยเฉพาะในบริบทของการอนุรักษ์วัฒนธรรมซึ่งต้องอาศัยการสื่อสารที่เคารพในคุณค่า ความเชื่อ และอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น

2.3.1 การสื่อสารเพื่อการพัฒนาในบริบทของการอนุรักษ์วัฒนธรรม

เมื่อแนวคิด C4D ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์วัฒนธรรม บทบาทของการสื่อสารจะเปลี่ยนจากการเป็นเพียง “เครื่องมือเผยแพร่ความรู้” ไปสู่การเป็น “กระบวนการทางสังคม” ที่ช่วยสร้างความตระหนักรู้ในคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งส่งเสริมให้ชุมชนมีบทบาทในการปกป้องและสืบทอดภูมิปัญญาของตนเอง (Fraser & Restrepo-Estrada, 1998; UNESCO, 2018) เมื่อแนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Communication for Development: C4D) ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการอนุรักษ์วัฒนธรรม บทบาทของการสื่อสารได้เปลี่ยนแปลงจากการเป็นเพียง “เครื่องมือเผยแพร่ความรู้” (information dissemination tool) ไปสู่การเป็น “กระบวนการทางสังคม” (social process) ที่มุ่งสร้างความเข้าใจร่วม การตระหนักรู้ในคุณค่าทางวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนอย่างแท้จริง (Fraser & Restrepo-Estrada, 1998; UNESCO, 2018) การสื่อสารในบริบทนี้ไม่ใช่เพียงการถ่ายทอดข้อมูลจากภาครัฐหรือองค์กรทางวิชาการไปยังประชาชน หากแต่เป็นการเปิดพื้นที่ให้สมาชิกในชุมชนได้ร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ถ่ายทอดประสบการณ์ และแสดงออกถึงอัตลักษณ์ของตนในฐานะ “เจ้าของวัฒนธรรม” (cultural bearers) แนวคิดนี้สอดคล้องกับมุมมองของ Servaes (2008) ที่เสนอว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนาไม่สามารถประสบ

ความสำเร็จได้ หากปราศจากการเข้าใจบริบททางวัฒนธรรมของผู้รับสาร เพราะวัฒนธรรมเป็นรากฐานของกระบวนการเรียนรู้ การตีความ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดังนั้น การออกแบบกระบวนการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์จึงต้องอิงอยู่บน “วัฒนธรรมของผู้คน” มากกว่าการกำหนดจากภายนอก แนวทางนี้จะช่วยให้การอนุรักษ์ไม่เพียงการ “รักษาภูมิปัญญา” แต่เป็นการ “ฟื้นคืนพลังวัฒนธรรม” ให้กับชุมชน เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดและพัฒนาอย่างต่อเนื่องในรูปแบบที่สอดคล้องกับยุคสมัย Fraser และ Restrepo-Estrada (1998) ได้ชี้ให้เห็นว่า การสื่อสารในลักษณะนี้ทำหน้าที่เป็น “กระบวนการสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงสังคม” (process of social transformation) ที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้มีบทบาทในการนิยามความหมายของวัฒนธรรมด้วยตนเอง ซึ่งแตกต่างจากการสื่อสารเชิงสั่งการ (top-down communication) ที่เน้นการชี้นำจากภายนอก แนวทางการสื่อสารเชิงมีส่วนร่วม (participatory communication) จะช่วยให้การอนุรักษ์วัฒนธรรมเกิดจากแรงขับเคลื่อนภายในชุมชนเอง ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ (sense of ownership) และความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ท้องถิ่น อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การอนุรักษ์เกิดความยั่งยืน องค์การยูเนสโก (UNESCO, 2018) ยังเน้นว่าการอนุรักษ์วัฒนธรรมในยุคปัจจุบันต้องอาศัย “การสื่อสารเชิงวัฒนธรรม” (cultural communication) ที่เปิดพื้นที่ให้วัฒนธรรมได้ถูกนำเสนอในรูปแบบใหม่ ๆ ผ่านสื่อสมัยใหม่ เช่น สื่อดิจิทัล การเล่าเรื่องท้องถิ่น (local storytelling) และกิจกรรมสร้างสรรค์ของคนรุ่นใหม่ การใช้สื่อเหล่านี้เหมาะสมจะช่วยให้ชุมชนสามารถนำเสนอคุณค่าทางวัฒนธรรมของตนต่อสาธารณะได้อย่างเข้าใจง่ายและเข้าถึงได้มากขึ้น ซึ่งเป็นการสื่อสารที่เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตเข้าด้วยกันอย่างเป็นพลวัต

กล่าวโดยสรุป การประยุกต์แนวคิด C4D ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมจึงมิใช่เพียงการส่งต่อองค์ความรู้ดั้งเดิม แต่เป็นการใช้กระบวนการสื่อสารเพื่อสร้างการตระหนักรู้ เสริมพลังชุมชน และเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมของตนเอง การสื่อสารในลักษณะนี้ทำให้การอนุรักษ์วัฒนธรรมไม่หยุดอยู่กับการ “คงไว้” แต่ขยายไปสู่การ “สร้างสรรค์และต่อยอด” ให้วัฒนธรรมมีชีวิตและมีความหมายในสังคมร่วมสมัย การสื่อสารในบริบทนี้ทำหน้าที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่

2.3.1.1. การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม (Knowledge Transmission) : ผ่านสื่อพื้นบ้าน เช่น นิทาน เพลง บทสวด ภาพวาด หรืองานหัตถกรรม เพื่อส่งต่อภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น (Hall, 1997) การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม (Knowledge Transmission) เป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยให้วัฒนธรรมของชุมชนสามารถดำรงอยู่และพัฒนาได้อย่างต่อเนื่องในแต่ละยุคสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมดั้งเดิมที่ยังคงยึดโยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่น การถ่ายทอดองค์ความรู้มิได้เป็นเพียงการส่งต่อข้อมูลหรือเทคนิคการผลิต แต่ยังรวมถึงการส่งผ่าน “คุณค่าทางสังคม” “จิตวิญญาณ” และ “โลกทัศน์” ของชุมชน ซึ่งหล่อหลอมเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของแต่ละกลุ่มชน (Hall, 1997) แนวคิดนี้ถือว่าองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมไม่ได้อยู่ในรูปของเอกสารหรือทฤษฎี หากแต่อยู่ในวิถีชีวิต

ของผู้คน ผ่านภาษา พิธีกรรม ศิลปะพื้นบ้าน และสื่อวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มีความหมายต่อสังคม Hall (1997) อธิบายว่า วัฒนธรรมคือ “ระบบของความหมายที่ผู้คนใช้เพื่อสื่อสารและสร้างความเข้าใจต่อโลก” ดังนั้น การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมจึงไม่ใช่กระบวนการทางเทคนิค แต่เป็นการส่งต่อความหมาย (transmission of meaning) ที่เกิดขึ้นผ่านสื่อและสัญลักษณ์ทางสังคม เช่น นิทานพื้นบ้าน เพลง บทสวด ภาพวาด และงานหัตถกรรม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนทำหน้าที่เป็น “สื่อวัฒนธรรม” (cultural media) ที่เชื่อมโยงระหว่างอดีตกับปัจจุบัน และช่วยคงไว้ซึ่งความต่อเนื่องทางอัตลักษณ์ของชุมชน ในมิติของการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วิทยา การถ่ายทอดองค์ความรู้ยังสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการ (informal learning) ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของชุมชน เช่น เด็กเรียนรู้การทำเครื่องปั้นดินเผาจากการสังเกตผู้ใหญ่ ฝึกฝนด้วยการลงมือทำ หรือซึมซับความเชื่อและพิธีกรรมผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ การถ่ายทอดในลักษณะนี้จึงเป็นทั้งการเรียนรู้และการสื่อสาร ซึ่งผู้ถ่ายทอดและผู้รับสารต่างมีบทบาทร่วมกันในการรักษาและพัฒนาองค์ความรู้ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง องค์การยูเนสโก (UNESCO, 2003) ได้ให้ความสำคัญกับ “การส่งต่อมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้” (intangible cultural heritage transmission) ซึ่งครอบคลุมถึงภาษาท้องถิ่น ศิลปะการแสดง พิธีกรรม และงานช่างฝีมือดั้งเดิม โดยเน้นว่าการสืบทอดวัฒนธรรมควรเกิดขึ้นผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมเอง เพื่อให้เกิดความยั่งยืนและความภาคภูมิใจในรากเหง้า การถ่ายทอดองค์ความรู้จึงต้องอาศัยกระบวนการสื่อสารที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้มีส่วนในการเล่าเรื่อง แบ่งปัน และสร้างความหมายของวัฒนธรรมด้วยตนเอง ในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีสื่อสารได้เปิดโอกาสให้การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมมีรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น ทั้งการบันทึกภาพ เสียง วิดีโอ และสื่อดิจิทัล ซึ่งช่วยให้การสืบทอดภูมิปัญญาเข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้ง่ายขึ้น อย่างไรก็ตาม นักวิชาการหลายท่านเตือนว่า แม้สื่อเทคโนโลยีจะช่วยเก็บรักษารูปแบบของวัฒนธรรมได้ แต่ “ความหมายเชิงจิตวิญญาณ” ของวัฒนธรรมอาจสูญหายหากขาดกระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในชุมชน (Baran & Davis, 2015) ดังนั้น การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมที่ยั่งยืนจึงต้องผสมผสานทั้งมิติของเทคโนโลยีและมิติของการสื่อสารระหว่างคน เพื่อให้การส่งต่อภูมิปัญญาไม่เพียงคงอยู่ในรูปแบบ แต่ยังคงรักษา “คุณค่า” และ “จิตวิญญาณ” ของชุมชนไว้อย่างครบถ้วน

กล่าวโดยสรุป การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมเป็นทั้งกระบวนการสื่อสาร การเรียนรู้ และการสร้างอัตลักษณ์ร่วมของชุมชน กระบวนการนี้ช่วยให้วัฒนธรรมไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่ปรับตัวและสืบทอดไปสู่อนาคตผ่านสื่อพื้นบ้านและสื่อสมัยใหม่ในลักษณะที่ยังคงเคารพต่อรากเหง้าดั้งเดิมของสังคม

2.3.1.2. การสร้างความตระหนักรู้ (Awareness Raising) : ใช้สื่อและกิจกรรมเชิงสังคม เช่น นิทรรศการ เวิร์กช็อป และโซเชียลมีเดีย เพื่อกระตุ้นให้คนรุ่นใหม่เห็นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม

ของตนเอง การสร้างความตระหนักรู้ถือเป็นกระบวนการสำคัญในการสื่อสารเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม เพราะเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติและพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม (Rogers, 2003) การสร้างความตระหนักรู้ไม่ได้หมายถึงเพียงการเผยแพร่ข้อมูล แต่ยังรวมถึงการทำให้ผู้คน “รู้สึกมีส่วนร่วม” และ “เห็นคุณค่า” ของมรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง การสื่อสารในลักษณะนี้จึงต้องอาศัยทั้งเนื้อหาและรูปแบบที่สอดคล้องกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม และจิตสำนึกของชุมชน (Servaes, 2008) ในกระบวนการอนุรักษ์วัฒนธรรม การสร้างความตระหนักรู้มักใช้สื่อและกิจกรรมเชิงสังคมหลากหลายรูปแบบ เช่น นิทรรศการวัฒนธรรม เวิร์กช็อปการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น สื่อออนไลน์ หรือโครงการเยาวชนอนุรักษ์วัฒนธรรม ซึ่งทั้งหมดนี้ทำหน้าที่เป็น “พื้นที่สื่อสาร” (communication space) ที่เปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่ได้มีประสบการณ์ตรงกับคุณค่าของวัฒนธรรมดั้งเดิม (UNESCO, 2018) การมีส่วนร่วมเชิงประสบการณ์ดังกล่าวช่วยให้เกิดการเรียนรู้เชิงลึก (deep learning) และนำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมร่วม (collective identity) ภายในชุมชน นอกจากนี้ การสร้างความตระหนักรู้ยังมีบทบาทเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับสังคมภายนอก โดยเฉพาะในยุคดิจิทัลที่เทคโนโลยีการสื่อสารช่วยขยายขอบเขตของการเข้าถึงองค์ความรู้และการเผยแพร่วัฒนธรรมไปสู่ระดับภูมิภาคและนานาชาติ (Tufte, 2017) ตัวอย่างเช่น การใช้แพลตฟอร์มโซเชียลมีเดียในการนำเสนอเรื่องราวของช่างฝีมือ เครื่องปั้นดินเผา หรือพิธีกรรมท้องถิ่น ไม่เพียงช่วยเผยแพร่ความรู้ แต่ยังสร้างพื้นที่สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างคนในและคนนอกชุมชน ซึ่งส่งเสริมการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม (intercultural dialogue) อย่างไรก็ตาม การสร้างความตระหนักรู้จะมีประสิทธิผลสูงสุดก็ต่อเมื่อดำเนินการภายใต้แนวคิด “การสื่อสารเพื่อการมีส่วนร่วม” (participatory communication) กล่าวคือ ให้ชุมชนเป็นผู้ออกแบบและถ่ายทอดสารด้วยตนเอง มากกว่าการรับสารจากภายนอกเพียงฝ่ายเดียว (Freire, 1970) การเปิดโอกาสให้ชุมชนกำหนดวิธีการเล่าเรื่องและการสื่อสารของตนเอง เป็นการส่งเสริมอำนาจในการนิยามคุณค่าของวัฒนธรรมอย่างแท้จริง ซึ่งจะนำไปสู่การอนุรักษ์ที่ยั่งยืนในระยะยาว

ดังนั้น การสร้างความตระหนักรู้จึงไม่ใช่เพียงการเผยแพร่ข้อมูล แต่เป็นการสร้าง “ความสัมพันธ์” ระหว่างคนกับวัฒนธรรม ผ่านกระบวนการสื่อสารที่เปิดกว้าง มีส่วนร่วม และเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรม ทั้งในระดับปัจเจกและชุมชน

2.3.1.3. การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Empowerment) : เปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนในการวางแผนและจัดกิจกรรมอนุรักษ์วัฒนธรรมร่วมกัน แนวคิดการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Empowerment) เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะในกระบวนการอนุรักษ์วัฒนธรรม ซึ่งต้องอาศัยพลังจากภายในชุมชนเป็นหลัก มากกว่าการขับเคลื่อนโดยหน่วยงานภายนอก (Pretty, 1995) การมีส่วนร่วมมิได้หมายถึงการเข้าร่วมกิจกรรมเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการที่สมาชิกชุมชนมีอำนาจในการคิด วางแผน ตัดสินใจ และดำเนินการใน

ทุกขั้นตอนของการอนุรักษ์ (Chambers, 1997) กระบวนการดังกล่าวจะทำให้ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของ วัฒนธรรมของตนเองอย่างแท้จริง (ownership) และตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาที่สืบทอดจาก บรรพบุรุษ การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมจำเป็นต้องเริ่มต้นจาก “การสื่อสารสองทาง” (two-way communication) ที่เปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างเท่าเทียมระหว่างภาครัฐ นักวิชาการ และคนในชุมชน (Servaes, 2008) การสื่อสารเชิงมีส่วนร่วมช่วยให้เกิดการรับรู้ร่วมกันถึงปัญหา ความต้องการ และศักยภาพของชุมชน ซึ่งนำไปสู่การ ออกแบบแนวทางอนุรักษ์ที่เหมาะสมกับบริบททางวัฒนธรรมและสังคมของแต่ละพื้นที่ (Mefalopulos, 2008) ในทางปฏิบัติ การสร้างการมีส่วนร่วมอาจดำเนินการผ่านกระบวนการประชุม ชุมชน เวทีสนทนา (community dialogue) หรือโครงการฝึกอบรมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เปิดให้คนในพื้นที่ทุกกลุ่ม เช่น ผู้สูงอายุ เยาวชน หรือผู้นำท้องถิ่น ได้ร่วมกันถ่ายทอดความรู้และร่วมตัดสินใจ เกี่ยวกับแนวทางการสืบทอดวัฒนธรรม (White, 1999) การเปิดพื้นที่ดังกล่าวไม่เพียงแต่สร้างความรู้สึกมีส่วนร่วม แต่ยังเป็นการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม (social capital) ที่ส่งเสริม การทำงานร่วมกันในระยะยาว กระบวนการมีส่วนร่วมยังต้องคำนึงถึงการเสริมพลัง (empowerment) ให้กับคนในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มที่มักถูกมองข้าม เช่น ผู้หญิงและเยาวชน ซึ่งมี บทบาทสำคัญในการสืบทอดวัฒนธรรมในชีวิตประจำวัน (Cornwall & Jewkes, 1995) การให้โอกาส กลุ่มเหล่านี้เข้ามามีบทบาทในการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรม จะช่วยสร้างความหลากหลายของ มุมมอง และทำให้การอนุรักษ์วัฒนธรรมมีความครอบคลุมมากขึ้น นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของ ชุมชนยังเป็นกลไกสำคัญในการปรับตัวของวัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งแรงกดดันจากภายนอกอาจ ทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นถูกกลืนหายไป การเปิดโอกาสให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดแนวทางการนำเสนอ วัฒนธรรมของตนเอง เช่น ผ่านงานเทศกาลท้องถิ่น สื่อดิจิทัล หรือกิจกรรมการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม ในโรงเรียน จะช่วยให้การอนุรักษ์ไม่เพียงคงอยู่ แต่ยังพัฒนาอย่างมีชีวิตชีวาและสอดคล้องกับบริบท สังคมร่วมสมัย (UNESCO, 2018)

กล่าวโดยสรุป การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นกระบวนการที่มุ่งสร้างความรู้สึกเป็น เจ้าของ เสริมพลัง และเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีบทบาทเป็น “ผู้กระทำ” มากกว่า “ผู้ถูกกระทำ” ในการอนุรักษ์วัฒนธรรม การสื่อสารเพื่อการมีส่วนร่วมจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้การอนุรักษ์ เกิดขึ้นอย่างยั่งยืน ทั้งในเชิงรูปธรรมและนามธรรม

ในกรณีของการอนุรักษ์เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติลีในมณฑลไห่หนาน ตัวอย่างการ ประยุกต์ใช้การสื่อสารเพื่อการพัฒนา ได้แก่ การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการโดยผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเพื่อ ถ่ายทอดทักษะการปั้นและเผาดินแบบดั้งเดิม การสร้างเนื้อหาสื่อดิจิทัลเพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาผ่านสื่อ สังคมออนไลน์ และการจัดนิทรรศการเชิงมีส่วนร่วมในโรงเรียนและศูนย์วัฒนธรรม ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ ล้วนเป็นการสื่อสารที่เน้น “การมีส่วนร่วมของชุมชน” ตามแนวทางของ Servaes (2008)

นอกจากนี้ การสื่อสารเพื่อการพัฒนา ยังส่งผลให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอง และตระหนักถึงศักยภาพของวัฒนธรรมในฐานะทุนทางสังคมและเศรษฐกิจ (cultural capital) ที่สามารถนำไปต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ เช่น เครื่องปั้นดินเผาที่ออกแบบร่วมสมัยแต่ยังคงเอกลักษณ์ของชาติพันธุ์ไว้

2.3.2 การเชื่อมโยงทฤษฎีกับความยั่งยืนทางวัฒนธรรม

Servaes (2008) อธิบายเพิ่มเติมว่า การสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่ประสบผลสำเร็จต้องตั้งอยู่บนหลักของ “การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม” (Participatory Development) ซึ่งมองว่าการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนต้องเกิดจากภายในชุมชนเอง ไม่ใช่จากการชี้นำของภายนอก การสื่อสารจึงทำหน้าที่เป็น “สะพาน” เชื่อมโยงความรู้ดั้งเดิมของชุมชนเข้ากับแนวคิดการพัฒนาในยุคใหม่ เมื่อใช้แนวคิดนี้ในบริบทของการอนุรักษ์วัฒนธรรม จะเห็นว่าการสื่อสารมิได้เป็นเพียงเครื่องมือในการเผยแพร่ แต่เป็นกระบวนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง “คนกับวัฒนธรรม” และ “คนกับชุมชน” เพื่อสร้างความต่อเนื่องในการรักษาและสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมทั้งในรูปแบบรูปธรรม (เช่น เครื่องปั้นดินเผา) และนามธรรม (เช่น ความเชื่อและค่านิยมทางวัฒนธรรม) การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication for Development) เป็นแนวคิดสำคัญที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อข้อจำกัดของแนวทางการพัฒนาแบบเดิมที่มักมีลักษณะบนลงล่าง (top-down communication) ซึ่งเน้นการถ่ายทอดข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญหรือหน่วยงานภายนอกไปยังประชาชน โดยไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจหรือออกแบบกระบวนการพัฒนา (Servaes, 2008) แนวทางดังกล่าวมักนำไปสู่การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน เพราะชุมชนไม่ได้รู้สึกเป็นเจ้าของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และขาดความเข้าใจในคุณค่าของวัฒนธรรมและทรัพยากรของตนเอง Servaes (2008) ได้เสนอแนวคิด “การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม” (Participatory Development) ซึ่งมองว่าการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงและยั่งยืนต้องเกิดจากภายในชุมชน โดยการสื่อสารมีบทบาทเป็น “สะพาน” (bridge) ที่เชื่อมโยงระหว่างความรู้ดั้งเดิมของชุมชนกับแนวคิดการพัฒนาในยุคใหม่ การสื่อสารในลักษณะนี้ไม่เพียงทำหน้าที่ถ่ายทอดข้อมูล แต่ยังสร้างพื้นที่สนทนา (dialogue space) ที่ทุกฝ่ายสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างเท่าเทียม เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน (mutual understanding) และการตัดสินใจร่วม (collective decision-making) ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของชุมชนเอง แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับ Freire (1970) ที่มองว่าการสื่อสารเพื่อการพัฒนาเปลี่ยนแปลงทางสังคมควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของ “การสนทนาเชิงวิพากษ์” (critical dialogue) ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้คนได้สะท้อนประสบการณ์ของตนเอง และร่วมกันสร้างความหมายใหม่ของการพัฒนา การสื่อสารเชิงมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วม (co-learning process) มากกว่าการสั่งสอนแบบทางเดียว การแลกเปลี่ยนเชิงสนทนานี้ยังช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน (community identity) และกระตุ้นให้คนในพื้นที่ตระหนักถึงศักยภาพในการกำหนดทิศทางการพัฒนาและการ

อนุรักษ์ของตนเอง เมื่อแนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมถูกนำมาใช้ในบริบทของ “การอนุรักษ์วัฒนธรรม” จะช่วยให้ชุมชนสามารถมีบทบาทเป็น “เจ้าของความรู้” (knowledge holders) และ “ผู้ถ่ายทอดความรู้” (knowledge transmitters) ในกระบวนการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม (Tufte, 2017) การเปิดพื้นที่ให้คนในชุมชนได้ร่วมถ่ายทอดเรื่องราว ความเชื่อ หรือกระบวนการผลิตงานหัตถกรรม เช่น เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี ช่วยให้ความรู้ท้องถิ่น (local knowledge) ไม่ถูกกลืนหายไปในการแสวงหาสมัยใหม่ และสามารถถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ในรูปแบบที่เหมาะสมกับบริบทของยุคดิจิทัล นอกจากนี้ การสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมยังช่วยส่งเสริม “การพัฒนาทางวัฒนธรรม” (cultural development) ซึ่งมีได้หมายถึงเพียงการอนุรักษ์สิ่งที่มีอยู่ แต่รวมถึงการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่ต่อยอดจากภูมิปัญญาเดิมอย่างมีความหมาย (Melkote & Steeves, 2015) กระบวนการนี้จะทำให้วัฒนธรรมมีชีวิต (living culture) และสามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมร่วมสมัยโดยไม่สูญเสียรากเหง้าทางจิตวิญญาณของชุมชน

กล่าวโดยสรุป แนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นแนวทางที่เน้น “การสื่อสารในฐานะกระบวนการสร้างอำนาจ” (communication as empowerment) ซึ่งมุ่งให้คนในชุมชนเป็นผู้กำหนดอนาคตของตนเอง การนำแนวคิดนี้มาใช้ในการอนุรักษ์วัฒนธรรม เช่น เครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี ช่วยให้การอนุรักษ์ไม่ได้เป็นเพียงการคงรูปแบบเดิมไว้ แต่เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมทางสังคม วัฒนธรรม และจิตสำนึกที่นำไปสู่ความยั่งยืนทั้งในระดับบุคคลและชุมชน การสื่อสารเพื่อการพัฒนาในด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมจึงเป็นแนวทางที่ประสานระหว่าง “การสื่อสารเชิงวัฒนธรรม” และ “การพัฒนาเชิงสังคม” โดยมุ่งเน้นให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดทิศทางของการอนุรักษ์ด้วยตนเอง ซึ่งนำไปสู่การอนุรักษ์ที่ยั่งยืนและสอดคล้องกับบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของพื้นที่

2.4 แนวคิดและเทคโนโลยีดิจิทัลสำหรับการสื่อสารวัฒนธรรม

ในยุคปัจจุบัน การสื่อสารวัฒนธรรมไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการแลกเปลี่ยนทางปากต่อปาก หรือกิจกรรมภายในพื้นที่ชุมชนเพียงอย่างเดียว แต่ขยายไปสู่การปฏิสัมพันธ์ผ่านช่องทางดิจิทัล ซึ่งเปลี่ยนรูปแบบทั้งการเก็บรักษา การเข้าถึง และการนำเสนอวัฒนธรรม (Liang, 2021; Buragohain et al., 2024) เทคโนโลยีดิจิทัลจึงกลายเป็นเครื่องมือเชิงกลยุทธ์ที่สำคัญสำหรับการอนุรักษ์ สืบสาน และเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรมทั้งเชิงรูปธรรม เช่น เครื่องปั้นดินเผา วัตถุทางพิธีกรรม และเครื่องมือหัตถกรรม และเชิงนามธรรม เช่น ความเชื่อ ประเพณี ภาษา และพิธีกรรมของชุมชน (Kokkala, 2024; Salas et al., 2021) การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการสื่อสารวัฒนธรรมจำเป็นต้องอาศัยกรอบความคิดเชิงบูรณาการ (integrated conceptual framework) ที่ผสานทั้ง การสื่อสารเชิงวัฒนธรรม (cultural communication), การสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Communication for

Development: C4D) และ หลักการมีส่วนร่วมของชุมชน (community participation) โดยแนวคิดนี้เน้นการสร้างความสัมพันธ์แบบสองทางระหว่างผู้ถือครองวัฒนธรรมกับผู้รับสาร การสร้างพื้นที่สนทนาเชิงดิจิทัล (digital dialogue space) เปิดโอกาสให้ชุมชนสามารถนำเสนอเรื่องราว ถ่ายทอดภูมิปัญญา และมีบทบาทในการกำหนดรูปแบบการนำเสนออย่างเท่าเทียม (Servaes, 2008; Freire, 1970) เทคโนโลยีดิจิทัลในบริบทนี้ไม่เพียงเป็นเครื่องมือในการบันทึกหรือเผยแพร่วัฒนธรรม แต่ยังเป็นสื่อที่สนับสนุน การสร้างอำนาจ (empowerment) ของชุมชน การให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบสื่อดิจิทัล เช่น การสร้างฐานข้อมูลวัฒนธรรมออนไลน์ การใช้ AR/VR ในการจำลองพิธีกรรม หรือการผลิตสื่อมัลติมีเดียแบบโต้ตอบ ช่วยให้ความรู้และประสบการณ์เชิงวัฒนธรรมไม่สูญหายและสามารถเข้าถึงผู้ชมในวงกว้างได้ (Buragohain et al., 2024; Tufte, 2017) นอกจากนี้ การสื่อสารวัฒนธรรมผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลยังช่วย เชื่อมโยงคนรุ่นใหม่กับภูมิปัญญาเดิม ผ่านการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (experiential learning) และการมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติ (participatory practice) การเข้าถึงผ่านโซเชียลมีเดีย แพลตฟอร์มดิจิทัล และแอปพลิเคชันมือถือ ทำให้เยาวชนและผู้ชมในวงกว้างสามารถเรียนรู้ เข้าใจ และตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมอย่างเป็นรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งเป็นการสร้างความตระหนักรู้และความผูกพันทางอารมณ์ต่อมรดกทางวัฒนธรรม (Kasemsarn & Nickpour, 2025; UNICEF, 2017) อย่างไรก็ตาม การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสื่อสารวัฒนธรรมต้องคำนึงถึง จริยธรรมการสื่อสารและสิทธิทางวัฒนธรรม การเผยแพร่ข้อมูลและสื่อดิจิทัลต้องเคารพเจ้าของวัฒนธรรม ป้องกันการตีความผิด การลดทอนความหมายทางวัฒนธรรม และความเสี่ยงต่อการสูญเสียอัตลักษณ์ (UNESCO, 2003; ICOMOS, n.d.)

สรุปได้ว่า การสื่อสารวัฒนธรรมผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลถือเป็น กลยุทธ์สำคัญในการอนุรักษ์วัฒนธรรมยุคดิจิทัล เพราะช่วยสร้างทั้งการเข้าถึงและการมีส่วนร่วมของชุมชน ตลอดจนสร้างความตระหนักรู้ในวงกว้าง หากดำเนินการด้วยกรอบแนวคิดเชิงบูรณาการที่คำนึงถึงคุณค่าและบริบทของวัฒนธรรม เทคโนโลยีดิจิทัลจะกลายเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้วัฒนธรรมมีชีวิต มีความหมาย และยั่งยืนในระยะยาว

2.4.1 ความหมายของ “เทคโนโลยีดิจิทัล” ในงานสื่อสารวัฒนธรรม

เมื่อกล่าวถึงเทคโนโลยีดิจิทัลสำหรับการสื่อสารวัฒนธรรม หมายถึงชุดเครื่องมือและแพลตฟอร์มที่ช่วยในการ บันทึก จัดเก็บ วิเคราะห์ นำเสนอ และสร้างปฏิสัมพันธ์ กับสาระวัฒนธรรม ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่เทคโนโลยีพื้นฐาน เช่น การสแกนภาพ 2D และ 3D การถ่ายทำและผลิตสื่อดิจิทัล ไปจนถึงระบบจัดเก็บข้อมูลดิจิทัล (digital archives) และแผนที่เชิงพื้นที่ (GIS) รวมถึงเทคโนโลยีที่ซับซ้อน เช่น แอปพลิเคชันมือถือ โซเชียลมีเดีย เทคโนโลยีเสมือนจริง/เพิ่มความจริง (VR/AR/Metaverse) และแพลตฟอร์มสำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชน (participatory platforms) ซึ่งแต่ละเทคโนโลยีมีบทบาทและคุณสมบัติที่แตกต่างกันไปตาม วัตถุประสงค์ของงาน

อนุรักษ์ และ บริบทชุมชนที่นำไปใช้ (Kokkala, 2024; Buragohain et al., 2024) การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเหล่านี้มีประโยชน์หลายประการ หนึ่งคือ การบันทึกและจัดเก็บวัฒนธรรมเชิงดิจิทัล ซึ่งช่วยให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุและพิธีกรรมทางวัฒนธรรมถูกเก็บรักษาในรูปแบบที่เข้าถึงได้ง่ายและคงทน เช่น การสร้างโมเดล 3 มิติของเครื่องปั้นดินเผา การสแกนโบราณวัตถุ หรือการจัดทำฐานข้อมูลภาพและเสียงของพิธีกรรมท้องถิ่น ข้อมูลเหล่านี้สามารถนำไปใช้ในการศึกษา วิจัย และการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ โดยไม่ทำลายวัตถุจริงและลดความเสี่ยงต่อการสูญหายของมรดกทางวัฒนธรรม (UNESCO, 2003; Liang, 2021) อีกประเด็นหนึ่งคือ การนำเสนอเชิงโต้ตอบและเสริมประสบการณ์ผู้ชม เทคโนโลยี AR/VR และ Metaverse เปิดโอกาสให้ผู้ชมสามารถเข้าถึงวัฒนธรรมในลักษณะเสมือนจริง ไม่จำกัดเฉพาะผู้ที่สามารถเดินทางไปยังพื้นที่จริง ตัวอย่างเช่น การสร้างแบบจำลองพิธีกรรมท้องถิ่นในโลกเสมือน หรือการจัดนิทรรศการเครื่องปั้นดินเผาในพิพิธภัณฑ์ดิจิทัล ซึ่งช่วยสร้างความเข้าใจเชิงลึกและความผูกพันทางอารมณ์ต่อวัฒนธรรม (Buragohain et al., 2024) นอกจากนี้ การใช้แพลตฟอร์มมีส่วนร่วมของประชาชน (participatory platforms) ยังช่วยให้ชุมชนท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการบันทึกและถ่ายทอดความรู้ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาดั้งเดิม ผู้คนสามารถอัปโหลดข้อมูล ภาพถ่าย เรื่องเล่า หรือรายละเอียดการสร้างงานหัตถกรรมลงในฐานข้อมูลดิจิทัล ทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายความรู้ร่วม (knowledge co-creation) และสนับสนุนหลักการการมีส่วนร่วมของชุมชน (community participation) ซึ่งเป็นหนึ่งในแนวคิดสำคัญของการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (C4D) ที่มุ่งสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของและความรับผิดชอบต่อมรดกทางวัฒนธรรม (Servaes, 2008; Tufte, 2017) อย่างไรก็ตาม การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสื่อสารวัฒนธรรมต้องพิจารณาปัจจัยด้าน จริยธรรมและสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม การเผยแพร่เนื้อหาวัฒนธรรมผ่านช่องทางดิจิทัลควรได้รับความยินยอมจากชุมชนและเคารพบริบททางสังคมและจิตวิญญาณของวัฒนธรรมดังกล่าว เพื่อป้องกันการตีความผิดหรือการลดทอนความหมายเชิงวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังต้องวางแผนด้านการจัดเก็บและสำรองข้อมูลระยะยาว เพื่อรับมือกับความเสื่อมสภาพทางเทคนิคและการล้าสมัยของฟอร์แมตดิจิทัล (UNESCO, 2003; IFLA/PERSIST, 2021)

สรุปได้ว่า เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นเครื่องมือสำคัญในการ สื่อสารและอนุรักษ์วัฒนธรรม โดยสามารถเก็บรักษา ถ่ายทอด และสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและผู้ชมได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากนำไปใช้อย่างรอบคอบและอยู่บนพื้นฐานของความเคารพต่อเจ้าของวัฒนธรรม การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลจะช่วยให้วัฒนธรรมมีชีวิตและยั่งยืนในระยะยาว ทั้งในมิติของรูปธรรมและนามธรรม

2.4.2 รูปแบบการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการสื่อสารวัฒนธรรม

1. การดิจิทัลและจัดเก็บ (Digitization & Digital Archives) — การสแกนภาพถ่าย เอกสาร และวัตถุ รวมถึงการสร้างฐานข้อมูลเมตาตาต้า เป็นขั้นตอนพื้นฐานที่ช่วยให้ข้อมูลวัฒนธรรมสามารถเข้าถึงได้และมีความยืดหยุ่นในการใช้งานทางการศึกษาและวิจัย อย่างไรก็ตาม การจัดเก็บ

ต้องวางแผนด้านการอนุรักษ์ดิจิทัลเพื่อรับมือกับปัญหาความล้าสมัยของฟอร์แมตและการสูญหายของข้อมูล (UNESCO; IFLA/PERSIST guidance) การดิจิทัลและการจัดเก็บข้อมูลวัฒนธรรมในรูปแบบดิจิทัลถือเป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยให้มรดกทางวัฒนธรรมทั้งเชิงรูปธรรมและนามธรรมสามารถเข้าถึงได้อย่างกว้างขวางและยั่งยืน การดิจิทัล (digitization) หมายถึงการแปลงวัตถุ วัตถุดิบ หรือเอกสารทางวัฒนธรรมให้อยู่ในรูปแบบดิจิทัล เช่น การสแกนภาพถ่าย เอกสาร โบราณวัตถุ หรือการบันทึกเสียงและวิดีโอของพิธีกรรมท้องถิ่น กระบวนการนี้ไม่เพียงช่วยเก็บรักษาเนื้อหาเชิงข้อมูล แต่ยังช่วยสร้างความยืดหยุ่นในการนำไปใช้งานเพื่อการศึกษา การวิจัย และการเผยแพร่สู่สาธารณะ (UNESCO, 2003; Liang, 2021) การจัดเก็บในรูปแบบ Digital Archives คือการสร้างฐานข้อมูลเชิงดิจิทัลที่สามารถจัดการกับข้อมูลจำนวนมากอย่างเป็นระบบ โดยมีมักประกอบด้วยการบันทึกเมตาดาต้า (metadata) ที่ระบุรายละเอียดสำคัญเกี่ยวกับวัตถุหรือเนื้อหาทางวัฒนธรรม เช่น ชื่อวัตถุ แหล่งกำเนิด วันเวลา เทคนิคการสร้าง และบริบททางสังคมและพิธีกรรม การบันทึกเมตาดาต้าที่มีมาตรฐานเป็นสิ่งสำคัญ เพราะช่วยให้ข้อมูลสามารถค้นหาได้ง่าย สามารถวิเคราะห์ได้ และสามารถใช้งานร่วมกับฐานข้อมูลอื่น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Kokkala, 2024; Buragohain et al., 2024) อย่างไรก็ตาม การจัดเก็บดิจิทัลมีความท้าทายหลายประการ ประการแรกคือ ปัญหาความล้าสมัยของฟอร์แมต (digital obsolescence) ซึ่งเกิดจากการที่เทคโนโลยีหรือซอฟต์แวร์เก่าไม่สามารถรองรับไฟล์หรือข้อมูลที่บันทึกไว้ได้ หากไม่มีการวางแผนด้านการอนุรักษ์และการอัปเดตข้อมูลอย่างต่อเนื่อง ข้อมูลดิจิทัลอาจสูญหายหรือไม่สามารถเข้าถึงได้ (IFLA/PERSIST, 2021) ประการที่สองคือ ความเสี่ยงต่อความสูญหายของข้อมูล (data loss) ซึ่งอาจเกิดจากความเสียหายของฮาร์ดแวร์ ไฟล์เสียหาย หรือการโจรกรรมข้อมูล การจัดทำระบบสำรองข้อมูล (backup system) และระบบคลาวด์เป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้แน่ใจว่าข้อมูลทางวัฒนธรรมสามารถเก็บรักษาได้อย่างปลอดภัยและยั่งยืน (UNESCO, 2003; Liang, 2021) นอกจากนี้ การจัดเก็บข้อมูลดิจิทัลต้องคำนึงถึง จริยธรรมและสิทธิของเจ้าของวัฒนธรรม โดยเฉพาะข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชนท้องถิ่น วัฒนธรรมดั้งเดิม หรือพิธีกรรมที่มีความละเอียดอ่อน การเผยแพร่ข้อมูลควรได้รับความยินยอมจากชุมชนและต้องเคารพบริบททางสังคมและจิตวิญญาณของวัฒนธรรมเหล่านั้น เพื่อป้องกันการใช้ข้อมูลในทางที่ไม่เหมาะสมหรือการตีความผิดพลาด (ICOMOS, n.d.; Servaes, 2008)

ดังนั้น การดิจิทัลและการจัดเก็บข้อมูลวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการที่ต้องผสมผสานเทคนิคเชิงเทคโนโลยีและหลักจริยธรรม ควบคู่ไปกับการวางแผนระยะยาวเพื่อให้ข้อมูลสามารถเข้าถึงได้และมีความหมายต่อผู้ใช้ในปัจจุบันและอนาคต การออกแบบฐานข้อมูลที่ยืดหยุ่นและมีมาตรฐาน จะช่วยสนับสนุนการอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน และเป็นรากฐานสำคัญของการสื่อสารวัฒนธรรมผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลในยุคปัจจุบัน (UNESCO, 2003; Kokkala, 2024; Buragohain et al., 2024)

2. การแสดงผลเชิงโต้ตอบ (Interactive Visualization: 3D, AR/VR, Metaverse) — การ

สร้างแบบจำลอง 3 มิติของวัตถุหรือพื้นที่พิพิธภัณฑสถาน และการใช้ AR/VR ช่วยให้ผู้ใช้สามารถ “เข้าไปสัมผัส” ประสบการณ์วัฒนธรรมได้ แม้จะอยู่ไกลจากพื้นที่ต้นกำเนิด ซึ่งมีการทดลองใช้ร่วมกับการศึกษาสาธารณะและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นต้น (Buragohain et al., 2024) การแสดงผลเชิงโต้ตอบในรูปแบบดิจิทัล เช่น การสร้างแบบจำลอง 3 มิติ (3D modeling) การใช้เทคโนโลยีความจริงเสมือน (Virtual Reality: VR) ความจริงเสริม (Augmented Reality: AR) และ Metaverse เป็นนวัตกรรมสำคัญที่ช่วย สร้างประสบการณ์การเรียนรู้และการเข้าถึงวัฒนธรรมอย่างสมจริง แม้ผู้ชมจะไม่ได้อยู่ในพื้นที่ต้นกำเนิดของวัฒนธรรมนั้น ๆ (Buragohain et al., 2024; Liang, 2021) เทคโนโลยี 3 มิติสามารถจำลองวัตถุทางวัฒนธรรม เช่น เครื่องปั้นดินเผา โบราณวัตถุ หรือสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ให้ผู้ชมสามารถหมุนมุมมอง ขยายรายละเอียด และสำรวจองค์ประกอบต่าง ๆ ของวัตถุได้อย่างละเอียด ซึ่งช่วยให้เกิด ความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับรูปแบบเทคนิคการสร้าง และบริบททางวัฒนธรรม การจำลองเชิงโต้ตอบเหล่านี้ยังสามารถรวมข้อมูลเชิงพาณิชย์และการศึกษา เช่น แสดงขั้นตอนการผลิต หรือประวัติศาสตร์ของวัตถุ ทำให้ผู้ชมไม่เพียงรับรู้แต่สามารถเรียนรู้และมีส่วนร่วมกับเนื้อหาได้ (Kokkala, 2024) AR/VR และ Metaverse ขยายขอบเขตของการแสดงผลเชิงโต้ตอบไปสู่ ประสบการณ์เชิง immersive โดยผู้ชมสามารถ “เข้าไปอยู่” ในสภาพแวดล้อมเสมือน เช่น การเข้าร่วมพิธีกรรมท้องถิ่น การเดินชมพิพิธภัณฑสถานเสมือน หรือการสำรวจพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ไม่สามารถเข้าถึงได้จริง เทคโนโลยีเหล่านี้สนับสนุนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (experiential learning) และสร้างความผูกพันทางอารมณ์ต่อวัฒนธรรม (Salas et al., 2021; Kasemsarn & Nickpour, 2025) นอกจากนี้ การแสดงผลเชิงโต้ตอบยังสามารถเชื่อมโยงกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (C4D) และ การมีส่วนร่วมของชุมชน (community participation) ชุมชนสามารถมีบทบาทในการสร้างเนื้อหา เช่น การถ่ายทอดเรื่องราว การให้คำอธิบาย หรือการนำเสนอพิธีกรรม ซึ่งช่วยสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของและความรับผิดชอบต่อมรดกทางวัฒนธรรม (Servaes, 2008; Tufte, 2017) อย่างไรก็ตาม การใช้เทคโนโลยี AR/VR และ Metaverse มีข้อจำกัดที่ควรพิจารณา ได้แก่ ค่าใช้จ่ายสูงในการผลิต การพัฒนาทักษะของผู้ใช้ การบำรุงรักษาและอัปเดตเทคโนโลยีอย่างต่อเนื่อง รวมถึงข้อควรระวังด้าน จริยธรรมและสิทธิทางวัฒนธรรม เพื่อป้องกันการตีความผิดหรือการเผยแพร่เนื้อหาโดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของวัฒนธรรม (UNESCO, 2003; ICOMOS, n.d.)

สรุปได้ว่า การแสดงผลเชิงโต้ตอบเป็น เครื่องมือเชิงกลยุทธ์สำหรับการอนุรักษ์และสื่อสารวัฒนธรรมยุคดิจิทัล ไม่เพียงช่วยให้ผู้ชมเข้าถึงข้อมูลเชิงลึก แต่ยังส่งเสริมการเรียนรู้ การมีส่วนร่วม และการสร้างความผูกพันกับวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน หากใช้งานควบคู่กับแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและ C4D จะสามารถรักษาและสืบต่อมรดกทางวัฒนธรรมทั้งเชิงรูปธรรมและนามธรรมได้อย่างยั่งยืน

3. การเล่าเรื่องเชิงดิจิทัล (Digital Storytelling) และสื่อสังคม (Social Media) — การผสมผสานมัลติมีเดีย (วิดีโอ เสียง ข้อความ ภาพ) เพื่อเล่าเรื่องภูมิปัญญา การใช้แพลตฟอร์มโซเชียลช่วยกระจายเรื่องเล่าไปยังผู้ชมรุ่นใหม่ และเพิ่มการมีส่วนร่วมทางอารมณ์และเชิงปฏิบัติ (Salas et al., 2021; Kasemsarn & Nickpour, 2025) การเล่าเรื่องเชิงดิจิทัลไม่ได้เป็นเพียงการนำเสนอข้อมูลเพียงด้านเดียว แต่เน้น การสร้างประสบการณ์เชิงโต้ตอบ (interactive experience) ที่ผู้ชมสามารถมีส่วนร่วม เช่น การตอบคอมเมนต์ การแบ่งปันเรื่องเล่า การมีส่วนร่วมในการสร้างเนื้อหา หรือการสำรวจข้อมูลเชิงลึกเพิ่มเติม การมีส่วนร่วมเหล่านี้ช่วยสร้าง ความผูกพันทางอารมณ์และความเข้าใจเชิงลึก ต่อวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในรูปแบบที่ไม่สามารถทำได้จากสื่อดั้งเดิมเพียงอย่างเดียว (Robin, 2008; Lambert, 2013) สื่อสังคม (Social Media) เป็นอีกหนึ่งเครื่องมือสำคัญที่ทำให้การเล่าเรื่องเชิงดิจิทัลสามารถ เข้าถึงผู้ชมจำนวนมากได้อย่างรวดเร็ว และขยายวงการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมออกไปในระดับโลก แพลตฟอร์มเช่น Facebook, Instagram, YouTube หรือ TikTok สามารถใช้เผยแพร่วิดีโอสั้น เรื่องเล่า ภาพถ่าย และบทความที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญา และสนับสนุนให้เกิด การเรียนรู้แบบสองทาง (two-way communication) ระหว่างชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมและผู้รับสาร (Salas et al., 2021) ประโยชน์เชิงกลยุทธ์ของการผสมผสาน Digital Storytelling และ Social Media สำหรับการอนุรักษ์วัฒนธรรม มีดังนี้

1. การสืบสานภูมิปัญญาและประเพณี : การบันทึกเรื่องเล่าด้วยสื่อมัลติมีเดียช่วยให้ภูมิปัญญาและประเพณีที่อาจสูญหายไปยังคงอยู่ในรูปแบบที่เข้าถึงได้ง่ายและสามารถถ่ายทอดให้คนรุ่นใหม่ (Robin, 2008) การสืบสานภูมิปัญญาและประเพณีถือเป็นหนึ่งในภารกิจสำคัญของการอนุรักษ์วัฒนธรรม เนื่องจากภูมิปัญญาและประเพณีท้องถิ่นมักถ่ายทอดผ่าน ประสบการณ์และการปฏิบัติจริงของชุมชน ซึ่งหากไม่มีการบันทึกหรือสื่อสารต่อเนื่อง อาจเสี่ยงต่อการสูญหายไปตามกาลเวลา (UNESCO, 2003) การบันทึกภูมิปัญญาและประเพณีด้วย สื่อมัลติมีเดีย (Multimedia) เช่น วิดีโอ เสียง ภาพถ่าย หรือกราฟิกดิจิทัล ช่วยให้เนื้อหาที่เคยถูกจำกัดอยู่เพียงปากต่อปากหรือกิจกรรมภายในชุมชน กลายเป็นสิ่งที่ เข้าถึงได้ง่ายและสามารถเผยแพร่ได้อย่างกว้างขวาง (Robin, 2008; Lambert, 2013) ตัวอย่างเช่น การถ่ายทำขั้นตอนการผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม การบันทึกบทสนทนากับช่างฝีมือ หรือการถ่ายทอดพิธีกรรมท้องถิ่น จะช่วยสร้าง คลังข้อมูลดิจิทัล ที่ผู้เรียนและผู้สนใจสามารถศึกษาและทำความเข้าใจได้โดยไม่จำเป็นต้องอยู่ในพื้นที่จริง นอกจากนี้ การใช้สื่อดิจิทัลยังสนับสนุน การเรียนรู้แบบสืบทอด (intergenerational learning) โดยเยาวชนสามารถเข้าถึงภูมิปัญญาที่มีคุณค่า ผ่านรูปแบบที่เข้าใจง่ายและใกล้ชิดกับวิถีชีวิตของตนเอง เช่น การชมวิดีโอสาธิตงานหัตถกรรม หรือการฟังเรื่องเล่าจากผู้เฒ่าผ่านพอดแคสต์หรือแอปพลิเคชันมือถือ ซึ่งช่วยสร้าง ความตระหนักรู้และความผูกพันทางวัฒนธรรม ตลอดจนกระตุ้นให้เยาวชนสนใจเรียนรู้และปฏิบัติตามประเพณี (Kasemsarn & Nickpour, 2025; Salas et al., 2021) การสืบสานภูมิปัญญา

และประเพณีด้วยสื่อดิจิทัลยังเปิดโอกาสให้ชุมชนมีบทบาทเป็นผู้สร้างเนื้อหา (content creator) โดยผู้เฒ่า ช่างฝีมือ หรือผู้รู้ในชุมชนสามารถถ่ายทอดความรู้และเรื่องราวของตนเองผ่านช่องทางดิจิทัล ทำให้เกิด ความรู้สึกเป็นเจ้าของและการมีส่วนร่วมเชิงรุก ในการอนุรักษ์วัฒนธรรม (Servaes, 2008; Tufte, 2017) การมีส่วนร่วมนี้ช่วยให้ข้อมูลที่ถูกบันทึกมีความถูกต้อง เชื่อถือได้ และสะท้อนถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม การใช้สื่อดิจิทัลในการสืบสานภูมิปัญญาและประเพณีต้องคำนึงถึง ข้อจำกัดและความเสี่ยง เช่น การตีความผิดของเนื้อหา การเผยแพร่ข้อมูลที่ละเอียดอ่อนโดยไม่ได้รับอนุญาต หรือการสูญเสียคุณค่าทางวัฒนธรรมเนื่องจากการนำเสนอในรูปแบบที่ไม่เหมาะสม ดังนั้น การออกแบบสื่อดิจิทัลควรอยู่บนพื้นฐานของ จริยธรรม การมีส่วนร่วมของชุมชน และความเคารพต่อเจ้าของวัฒนธรรม (UNESCO, 2003; ICOMOS, n.d.)

สรุปได้ว่า การสืบสานภูมิปัญญาและประเพณีผ่านสื่อดิจิทัลเป็น เครื่องมือสำคัญเชิงกลยุทธ์ สำหรับการอนุรักษ์วัฒนธรรมในยุคดิจิทัล เพราะไม่เพียงช่วยให้ข้อมูลและเรื่องราวของชุมชนถูกเก็บรักษาและเผยแพร่ แต่ยังสร้างความรู้ ความเข้าใจ และความผูกพันของคนรุ่นใหม่ต่อมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

2. การสร้างความตระหนักรู้และการมีส่วนร่วม: เรื่องเล่าเชิงดิจิทัลสามารถกระตุ้นการตระหนักรู้เกี่ยวกับคุณค่าและความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม รวมถึงสนับสนุนให้ผู้ชมมีส่วนร่วมในการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น (Kasemsarn & Nickpour, 2025) การสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับคุณค่าและความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมถือเป็นปัจจัยสำคัญในการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน เนื่องจากการอนุรักษ์วัฒนธรรมไม่อาจเกิดขึ้นได้เพียงแค่การเก็บรักษาวัตถุหรือข้อมูลเท่านั้น แต่จำเป็นต้องเกิด ความเข้าใจและความรับผิดชอบร่วมกัน ของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ นักวิชาการ และสาธารณะชน (Pretty, 1995; Servaes, 2008) เรื่องเล่าเชิงดิจิทัล (Digital Storytelling) เป็นเครื่องมือที่สามารถ กระตุ้นความตระหนักรู้เชิงวัฒนธรรม (cultural awareness) ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะสามารถถ่ายทอด ประวัติ ความเป็นมา เทคนิคการสร้างงานหัตถกรรม หรือพิธีกรรมท้องถิ่นผ่านสื่อมัลติมีเดียที่เข้าใจง่าย เช่น วิดีโอสาธิต ภาพถ่าย หรือเสียงบรรยาย การนำเสนอในลักษณะนี้ไม่เพียงช่วยให้ผู้ชม รับรู้ข้อมูลเชิงความหมาย แต่ยังช่วยให้เกิด ความเข้าใจในบริบททางสังคมและวิถีชีวิตของชุมชน (Robin, 2008; Lambert, 2013) นอกจากนี้ เรื่องเล่าเชิงดิจิทัลยังสนับสนุน การมีส่วนร่วมของผู้ชม (audience participation) ในหลายระดับ ตั้งแต่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การแบ่งปันเนื้อหาไปยังเครือข่ายของตน การสร้างสรรค์เรื่องเล่าต่อยอด หรือแม้กระทั่งการเข้าร่วมกิจกรรมเชิงปฏิบัติ เช่น เวิร์กช็อปออนไลน์หรือการร่วมบันทึกข้อมูลภูมิปัญญา การมีส่วนร่วมเหล่านี้ช่วยสร้าง เครือข่ายการสื่อสารสองทาง (two-way communication network) ที่ผู้ชมไม่เพียงเป็นผู้รับสาร แต่กลายเป็นผู้มีส่วนร่วมในการ สืบทอดและขยายความหมายของมรดกทางวัฒนธรรม (Kasemsarn & Nickpour,

2025; Salas et al., 2021) การสร้างความตระหนักรู้และการมีส่วนร่วมยังสามารถนำไปสู่ การเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมและทัศนคติ (behavioral and attitudinal change) ในระดับชุมชนและ สาธารณะ การที่ผู้ชมรับรู้คุณค่าของวัฒนธรรมและมีส่วนร่วมในการเผยแพร่หรือปกป้องมรดกทาง วัฒนธรรม จะช่วยให้เกิด ความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม (sense of shared ownership) และความ รับผิดชอบในการสืบสานประเพณีและภูมิปัญญาดังเดิมต่อไป (Servaes, 2008; Tufte, 2017) อย่างไรก็ตาม การใช้ Digital Storytelling เพื่อกระตุ้นความตระหนักรู้และการมีส่วนร่วม ต้อง วางแผนอย่างรอบคอบ ทั้งในด้าน ความถูกต้องของเนื้อหา การเคารพเจ้าของวัฒนธรรม การ ออกแบบเนื้อหาให้เหมาะสมกับผู้ชมแต่ละกลุ่ม และการใช้เทคโนโลยีที่สนับสนุนการเข้าถึงและการ โต้ตอบอย่างมีประสิทธิภาพ (UNESCO, 2003; ICOMOS, n.d.)

สรุปได้ว่า การสร้างความตระหนักรู้และการมีส่วนร่วมผ่านเรื่องเล่าเชิงดิจิทัลไม่เพียงเป็น เครื่องมือในการสื่อสารความรู้ทางวัฒนธรรม แต่ยังเป็นกลยุทธ์สำคัญที่ช่วย เชื่อมโยงชุมชนและ สาธารณะกับมรดกทางวัฒนธรรม สร้างความเข้าใจและความผูกพันทางอารมณ์ พร้อมสนับสนุนการ อนุรักษ์และการสืบทอดภูมิปัญญาอย่างยั่งยืน

3. การขยายกลุ่มเป้าหมาย: การเผยแพร่ผ่านสื่อสังคมช่วยให้วัฒนธรรมเข้าถึงผู้ชมที่ หลากหลายทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพิ่มโอกาสในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือทาง วัฒนธรรมและการศึกษา (Salas et al., 2021) การขยายกลุ่มเป้าหมายเป็นหนึ่งในกลยุทธ์สำคัญของการ สื่อสารและอนุรักษ์วัฒนธรรมสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคดิจิทัลที่สื่อสังคมออนไลน์ (Social Media) และเทคโนโลยีดิจิทัลสามารถ เชื่อมโยงผู้ชมจากภูมิภาคและประเทศต่าง ๆ เข้าด้วยกัน (Salas et al., 2021) การเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายไม่เพียงเพิ่มโอกาสในการรับรู้คุณค่าของ วัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังส่งเสริม ความร่วมมือเชิงวัฒนธรรมและการศึกษา ระหว่างชุมชนต่าง ๆ นักวิชาการ และองค์กรภาครัฐและเอกชน การขยายกลุ่มเป้าหมายผ่านสื่อดิจิทัลมีข้อดีหลายประการ ประการแรกคือ การเข้าถึงอย่างกว้างขวาง (wider reach) การเผยแพร่เนื้อหาวัฒนธรรมผ่าน แพลตฟอร์มอย่าง Facebook, Instagram, YouTube, TikTok หรือเว็บไซต์เชิงวัฒนธรรม ทำให้ผู้ชม สามารถเข้าถึงข้อมูล ภาพถ่าย วิดีโอ หรือเรื่องเล่าทางวัฒนธรรมได้โดยไม่จำกัดสถานที่และเวลา ซึ่ง เป็นสิ่งสำคัญในการรักษาและเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรมให้กับคนรุ่นใหม่และผู้สนใจจากทั่วโลก (Robin, 2008; Lambert, 2013) ประการที่สองคือ การสร้างเครือข่ายเชิงวัฒนธรรมและความ ร่วมมือ (cultural networking and collaboration) เมื่อผู้ชมจากภูมิภาคต่าง ๆ เข้าถึงเนื้อหา พวกเขาสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็น แบ่งปันประสบการณ์ และสร้างแนวทางร่วมกันในการเรียนรู้ หรืออนุรักษ์วัฒนธรรม ตัวอย่างเช่น การประชุมเชิงเสมือน (virtual conference) การทำเวิร์กช็อป ออนไลน์ หรือการสร้างชุมชนออนไลน์เพื่อแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้เกิด การเรียนรู้ข้าม วัฒนธรรม (cross-cultural learning) และสนับสนุนการสืบสานภูมิปัญญาและประเพณีดั้งเดิม

(Kasemsarn & Nickpour, 2025; Buragohain et al., 2024) ประการที่สามคือ การสร้างแรงจูงใจ และการมีส่วนร่วม (engagement and motivation) การขยายกลุ่มเป้าหมายช่วยให้ผู้ชมรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรม พวกเขาสามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมเชิงโต้ตอบ เช่น การโหวต การแสดงความคิดเห็น การสร้างเรื่องเล่าต่อยอด หรือแม้แต่การช่วยบันทึกข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีส่วนร่วมเหล่านี้ไม่เพียงกระตุ้นความสนใจ แต่ยังช่วยสร้างความรับผิดชอบและความผูกพันทางอารมณ์ต่อวัฒนธรรม (Servaes, 2008; Tufte, 2017) อย่างไรก็ตาม การขยายกลุ่มเป้าหมายในยุคดิจิทัลต้องพิจารณา คุณภาพของเนื้อหาและบริบททางวัฒนธรรม เนื่องจากผู้ชมที่หลากหลายอาจมีความเข้าใจหรือความคาดหวังที่แตกต่างกัน ดังนั้น การออกแบบเนื้อหาสำหรับการเผยแพร่จึงควรเน้น ความถูกต้องของข้อมูล ความเหมาะสมทางวัฒนธรรม และการเคารพสิทธิของชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม เพื่อให้การขยายกลุ่มเป้าหมายเกิดประโยชน์ทั้งทางการศึกษา การอนุรักษ์ และการสร้างความเข้าใจข้ามวัฒนธรรมอย่างแท้จริง (UNESCO, 2003; ICOMOS, n.d.)

สรุปได้ว่า การขยายกลุ่มเป้าหมายผ่านสื่อดิจิทัลและสื่อสังคมเป็น กลยุทธ์สำคัญเชิงวิชาการ และเชิงปฏิบัติ สำหรับการสื่อสารและอนุรักษ์วัฒนธรรม เนื่องจากช่วยเพิ่มการเข้าถึง กระตุ้นการมีส่วนร่วม สร้างเครือข่ายความร่วมมือ และสนับสนุนการสืบสานภูมิปัญญาและประเพณีให้ยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม การใช้ Digital Storytelling และ Social Media ต้องคำนึงถึง ความถูกต้องทางเนื้อหา การเคารพเจ้าของวัฒนธรรม และการจัดการเรื่องลิขสิทธิ์ การเผยแพร่เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับชุมชนท้องถิ่นควรได้รับความยินยอมและมีการตรวจสอบข้อมูลเพื่อป้องกันการบิดเบือนหรือการลดทอนคุณค่าของวัฒนธรรม (UNESCO, 2003; ICOMOS, n.d.)

ดังนั้น การเล่าเรื่องเชิงดิจิทัลที่ผสานกับสื่อสังคมจึงเป็น เครื่องมือสำคัญเชิงกลยุทธ์ ในการสื่อสารและอนุรักษ์วัฒนธรรมยุคดิจิทัล เพราะไม่เพียงช่วยให้ผู้ชมเข้าถึงความรู้และประสบการณ์ทางวัฒนธรรมได้สะดวกและรวดเร็ว แต่ยังสร้างการมีส่วนร่วมทางอารมณ์ ความเข้าใจเชิงลึก และความรับผิดชอบต่อร่วมกันต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

4. แพลตฟอร์มมีส่วนร่วมของประชาชน (Participatory Platforms & Citizen Science Tools) — แอปมือถือ แผนที่เชิงพื้นที่ที่ชุมชนสามารถอัปโหลดรูปภาพ เรื่องเล่า หรือข้อมูลเชิงช่างฝีมือ เพื่อสร้างคลังความรู้ร่วมของชุมชน และส่งเสริมบทบาทชุมชนในฐานะผู้ถือครองความรู้ (ICOMOS/Publicomos guidance, citizen engagement studies) ในยุคดิจิทัล แพลตฟอร์มมีส่วนร่วมของประชาชน (Participatory Platforms) และเครื่องมือวิทยาศาสตร์พลเมือง (Citizen Science Tools) กลายเป็น กลไกสำคัญในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น แพลตฟอร์มเหล่านี้สามารถอยู่ในรูปแบบแอปพลิเคชันมือถือ เว็บไซต์เชิงพื้นที่ (geospatial platforms) หรือระบบฐานข้อมูลร่วม (collaborative databases) ซึ่งชุมชนสามารถ อัปโหลดรูปภาพ เรื่องเล่า หรือข้อมูลเชิงช่างฝีมือ เพื่อสร้างคลังความรู้ร่วม (shared

knowledge repository) ของชุมชนเอง (ICOMOS, n.d.; Publicomos guidance, 2023) การใช้แพลตฟอร์มเชิงมีส่วนร่วมเหล่านี้ไม่เพียงช่วย เก็บรักษาข้อมูลเชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ให้คงอยู่ในรูปแบบดิจิทัล แต่ยังสนับสนุนการ สื่อสารสองทาง (two-way communication) ระหว่างชุมชนและผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ หรือสาธารณะ การเปิดโอกาสให้ชุมชนเป็นผู้สร้างเนื้อหาและผู้ตรวจสอบข้อมูล ทำให้เกิด ความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม (shared ownership) และเพิ่มความรับผิดชอบในการรักษาและถ่ายทอดภูมิปัญญาของตนเอง (Servaes, 2008; Salas et al., 2021) นอกจากนี้ แพลตฟอร์มมีส่วนร่วมของประชาชนยังช่วย ขยายโอกาสในการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้ข้ามชุมชน ผู้ใช้งานสามารถเข้าถึงเนื้อหาที่ชุมชนอื่นสร้างขึ้น เพื่อศึกษาเทคนิคการทำงานหัตถกรรม ประเพณี หรือพิธีกรรมท้องถิ่น ซึ่งเป็นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือเชิงวัฒนธรรม (cultural networking) และสนับสนุนการเรียนรู้ร่วมกันในวงกว้าง (Kasemsarn & Nickpour, 2025; Buragohain et al., 2024) ประโยชน์อีกประการคือ การสร้างความตระหนักรู้และการมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติ (awareness and active participation) แพลตฟอร์มดิจิทัลทำให้สมาชิกในชุมชนสามารถบันทึกเรื่องราว วัฒนธรรม และเทคนิคเชิงฝีมือของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง ผู้ใช้สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็น โหวต หรือร่วมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อมูลที่ชุมชนอื่นส่งเข้ามา ซึ่งช่วยกระตุ้นให้เกิด ความผูกพันทางอารมณ์และความรับผิดชอบร่วม ต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรม (Tufte, 2017; Servaes, 2008) อย่างไรก็ตาม การใช้แพลตฟอร์มมีส่วนร่วมของประชาชนต้องคำนึงถึง ความถูกต้องของข้อมูล สิทธิและความเป็นเจ้าของของชุมชน และจริยธรรมในการเผยแพร่ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชนท้องถิ่นควรได้รับความยินยอมและมีมาตรการป้องกันการตีความผิดหรือการนำไปใช้ในทางที่ลดทอนคุณค่าทางวัฒนธรรม (UNESCO, 2003; ICOMOS, n.d.)

สรุปได้ว่า แพลตฟอร์มมีส่วนร่วมของประชาชนและเครื่องมือวิทยาศาสตร์พลเมืองเป็นเครื่องมือสำคัญเชิงกลยุทธ์ สำหรับการอนุรักษ์วัฒนธรรมในยุคดิจิทัล เนื่องจากช่วยให้ชุมชนมีบทบาทเป็น ผู้ถือครองความรู้และผู้สร้างเนื้อหา ทั้งยังส่งเสริมการเรียนรู้ร่วม การแลกเปลี่ยนความรู้ และการมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติอย่างยั่งยืน

2.3.3 ผลประโยชน์จากการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาช่วยสื่อสารวัฒนธรรม

การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลมีข้อดีชัดเจนหลายประการ ได้แก่ การขยายการเข้าถึง (accessibility) ให้กับผู้ชมทั่วโลก การอนุรักษ์เชิงสำรอง (digital preservation) ของชิ้นงานหรือพิธีกรรมที่เสี่ยงต่อการสูญหาย การมีส่วนร่วมของเยาวชนผ่านสื่อที่เขาค้นเคย รวมถึงการต่อยอดเชิงเศรษฐกิจผ่านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ (Liang, 2021; Foroughi et al., 2023) ซึ่งช่วยเสริมศักยภาพชุมชนและสร้างช่องทางรายได้ใหม่ ๆ สำหรับเจ้าของภูมิปัญญา การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในกระบวนการอนุรักษ์วัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการสื่อสารและการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม เนื่องจากเทคโนโลยีสามารถสร้าง การเข้าถึงอย่างกว้างขวาง (accessibility) ทำ

ให้ผู้ชมทั่วโลกสามารถเข้าถึงข้อมูล ภาพถ่าย วิดีโอ หรือสื่อมัลติมีเดียที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาและพิธีกรรมของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างสะดวกสบาย (Liang, 2021; Foroughi et al., 2023) การเข้าถึงนี้ไม่เพียงเพิ่มความรู้และความเข้าใจในวัฒนธรรม แต่ยังช่วยสร้าง การรับรู้เชิงคุณค่าและความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม ให้กับผู้ชมหลากหลายกลุ่ม ทั้งเยาวชน นักวิชาการ และประชาชนทั่วไป นอกจากนี้ เทคโนโลยีดิจิทัลยังมีบทบาทสำคัญในด้าน การอนุรักษ์เชิงสำรอง (digital preservation) โดยสามารถบันทึกและจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับชิ้นงานหัตถกรรม พิธีกรรม หรือการปฏิบัติทางวัฒนธรรม ที่เสี่ยงต่อการสูญหาย ด้วยรูปแบบดิจิทัล เช่น วิดีโอสาธิตการทำงานหัตถกรรม เสียงบรรยายเรื่องเล่าจากผู้เฒ่า หรือฐานข้อมูลออนไลน์ ซึ่งช่วยให้ชุมชนและนักวิชาการสามารถเข้าถึงและศึกษาได้อย่างต่อเนื่อง แม้ในสถานการณ์ที่ชิ้นงานทางกายภาพอาจเสียหายหรือสูญหายไปตามกาลเวลา (Salas et al., 2021; Lambert, 2013) การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลยังเปิดโอกาสให้ เยาวชนมีส่วนร่วม (youth engagement) ผ่านสื่อที่พวกเขาคุ้นเคย เช่น วิดีโอสั้น เกมการศึกษา หรือโซเชียลมีเดีย การมีส่วนร่วมนี้ไม่เพียงสร้างความสนใจและแรงจูงใจในการเรียนรู้ แต่ยังช่วยให้เยาวชนมี บทบาทเป็นผู้สร้างสรรค์และผู้ถ่ายทอดวัฒนธรรม ในรูปแบบใหม่ ๆ ส่งผลให้ภูมิปัญญาและประเพณีได้รับการสืบสานและต่อยอดอย่างต่อเนื่อง (Robin, 2008; Kasemsarn & Nickpour, 2025) อีกหนึ่งมิติที่สำคัญคือ การต่อยอดเชิงเศรษฐกิจ (economic leverage) เทคโนโลยีดิจิทัลช่วยให้ชุมชนสามารถนำวัฒนธรรมไปสร้างคุณค่าเชิงเศรษฐกิจ เช่น การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การจำหน่ายผลิตภัณฑ์หัตถกรรมออนไลน์ หรือการจัดกิจกรรมเวิร์กช็อปเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งไม่เพียงเพิ่มช่องทางรายได้ใหม่ ๆ แต่ยังเสริมศักยภาพของชุมชนและสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจควบคู่กับการอนุรักษ์วัฒนธรรม (Foroughi et al., 2023; Liang, 2021)

ดังนั้น การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลจึงมีบทบาทหลายด้าน ทั้ง การเข้าถึง การอนุรักษ์ การมีส่วนร่วมของเยาวชน และการสร้างรายได้เชิงวัฒนธรรม ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน พร้อมทั้งเสริมสร้างความเข้มแข็งและความเป็นอิสระให้กับชุมชนเจ้าของภูมิปัญญาอย่างแท้จริง

2.4.4 ความเสี่ยงและข้อจำกัด

แม้เทคโนโลยีดิจิทัลจะมีศักยภาพสูง แต่มีข้อจำกัดและความเสี่ยงที่สำคัญ 5 ประการที่ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ

2.4.4.1. ความเหลื่อมล้ำด้านการเข้าถึง (Digital Divide) — ชุมชนบางแห่งขาดโครงสร้างพื้นฐาน อินเทอร์เน็ต หรือทักษะดิจิทัล ทำให้การนำเทคโนโลยีไปใช้ไม่ทั่วถึง (UNESCO guidance) แม้ว่าการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลจะช่วยเสริมสร้างการสื่อสาร การเรียนรู้ และการอนุรักษ์วัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ความสามารถในการเข้าถึงเทคโนโลยีเหล่านี้นี้ยังไม่เท่าเทียมกันในชุมชนต่าง ๆ ปรากฏการณ์ดังกล่าวมักถูกเรียกว่า ความเหลื่อมล้ำด้านการเข้าถึง (Digital Divide) ซึ่งหมายถึง

ช่องว่างระหว่างกลุ่มคนหรือชุมชนที่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัลได้อย่างเต็มที่ กับกลุ่มที่ขาดโอกาสในการเข้าถึงทั้งโครงสร้างพื้นฐาน อินเทอร์เน็ต และทักษะดิจิทัลที่จำเป็น (UNESCO, n.d.; van Dijk, 2020) ความเหลื่อมล้ำนี้ส่งผลกระทบต่อ การเข้าถึงข้อมูลวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ของชุมชนบางพื้นที่อย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่น ชุมชนที่ขาดอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงหรืออุปกรณ์ที่รองรับสื่อมัลติมีเดีย จะไม่สามารถเข้าถึงฐานข้อมูลดิจิทัล วัสดุโสตทัศนงานหัตถกรรม หรือกิจกรรมเชิงโต้ตอบออนไลน์ได้เท่ากับชุมชนที่มีโครงสร้างพื้นฐานพร้อม (Robinson et al., 2015; Hilbert, 2016) ส่งผลให้เกิด ความไม่เท่าเทียมทางการศึกษาและการอนุรักษ์วัฒนธรรม ในระดับภูมิภาคและระดับชาตินอกจากนี้ ความเหลื่อมล้ำด้านการเข้าถึงยังเกี่ยวข้องกับ ทักษะดิจิทัลของประชากร (digital literacy) ชุมชนที่ไม่คุ้นเคยกับเทคโนโลยี อาจไม่สามารถใช้เครื่องมือดิจิทัลเพื่อสร้างเนื้อหา การสื่อสาร หรือการเผยแพร่วัฒนธรรมของตนเองได้อย่างเต็มศักยภาพ แม้ว่าจะมีโครงสร้างพื้นฐานพร้อมแล้วก็ตาม (van Dijk, 2020; Selwyn, 2021) ความจำเป็นในการพัฒนาทักษะดิจิทัลจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการลดช่องว่างนี้ และช่วยให้ชุมชนมี บทบาทเป็นผู้สร้างเนื้อหาและผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญา (active content creators) แทนที่จะเป็นเพียงผู้รับสาร การแก้ไขปัญหาคือความเหลื่อมล้ำด้านการเข้าถึงจึงต้องอาศัย การลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล การให้ความรู้ด้านทักษะดิจิทัล และการสนับสนุนเครื่องมือที่เหมาะสมกับชุมชน (UNESCO, n.d.; Hilbert, 2016) ตัวอย่างเช่น การจัดตั้ง ศูนย์การเรียนรู้ดิจิทัลชุมชน การฝึกอบรมการใช้สื่อมัลติมีเดีย หรือการจัดหาอุปกรณ์คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง เพื่อให้ทุกชุมชนสามารถเข้าถึงและมีส่วนร่วมในกระบวนการอนุรักษ์วัฒนธรรมได้อย่างเท่าเทียม

สรุปได้ว่า ความเหลื่อมล้ำด้านการเข้าถึงเป็นอุปสรรคสำคัญต่อ การสืบสานภูมิปัญญาและการอนุรักษ์วัฒนธรรมในยุคดิจิทัล การแก้ไขช่องว่างนี้จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานรัฐ ชุมชน และองค์กรเอกชน เพื่อสร้างโอกาสการเข้าถึงเทคโนโลยีและทักษะดิจิทัลอย่างเท่าเทียม ส่งผลให้กระบวนการอนุรักษ์วัฒนธรรมเกิดขึ้นได้อย่างครอบคลุมและยั่งยืน

2.4.4.2. ปัญหาสิทธิเชิงวัฒนธรรมและความเป็นเจ้าของ (Cultural Ownership & IP) —

การเผยแพร่ข้อมูลวัฒนธรรมผ่านออนไลน์อาจก่อปัญหาเรื่องการใช้โดยมิได้รับอนุญาต และการแปลความหมายที่ไม่ถูกต้องของผู้ชมภายนอก (ICOMOS discussion) การเผยแพร่ข้อมูลวัฒนธรรมผ่านสื่อดิจิทัลและแพลตฟอร์มออนไลน์เป็นกลยุทธ์สำคัญในการสื่อสารและอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น แต่การเข้าถึงอย่างกว้างขวางนี้ก่อให้เกิด ปัญหาสิทธิเชิงวัฒนธรรมและความเป็นเจ้าของ (Cultural Ownership & Intellectual Property) ที่ซับซ้อนและหลากหลาย ปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้นจากการที่ ข้อมูล วัตถุ หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกเผยแพร่โดยไม่ผ่านความยินยอมจากเจ้าของวัฒนธรรมเดิม ทำให้เกิดความเสี่ยงต่อการ ละเมิดสิทธิ การแปลความหมายผิด หรือการนำไปใช้ในทางที่ไม่เหมาะสม (ICOMOS, n.d.; Brown & Nicholas, 2012) ประเด็นแรกคือ สิทธิในการเป็นเจ้าของข้อมูลทาง

วัฒนธรรม (Cultural Ownership Rights) ชุมชนท้องถิ่นถือเป็นเจ้าของภูมิปัญญาและองค์ความรู้ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ การเผยแพร่ข้อมูลเหล่านี้โดยไม่ได้รับอนุญาตอาจส่งผลให้ชุมชนสูญเสียอำนาจในการกำหนดวิธีการถ่ายทอดและการตีความวัฒนธรรมของตนเอง อีกทั้งอาจเกิด การทำซ้ำหรือดัดแปลงเนื้อหาเชิงวัฒนธรรมโดยผู้ที่ไม่ได้มีความเข้าใจบริบทเชิงสังคมและประวัติศาสตร์อย่างแท้จริง (Smith & Akagawa, 2009; Brown & Nicholas, 2012) ประเด็นที่สองคือ การละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Property Issues) แม้บางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอาจไม่มีสิทธิบัตรหรือกฎหมายคุ้มครองโดยตรง แต่การเผยแพร่ข้อมูลออนไลน์สามารถนำไปสู่การลอกเลียนแบบสินค้า การค้าขายเชิงพาณิชย์ หรือการทำการค้าจากวัฒนธรรมโดยไม่ได้รับค่าตอบแทนหรือเครดิตให้กับชุมชนต้นทาง ซึ่งเป็นปัญหาที่พบได้บ่อยในกรณีงานหัตถกรรม งานศิลปะ และพิธีกรรมทางวัฒนธรรม (Posey, 2004; Greaves, 2015) นอกจากนี้ การเผยแพร่ข้อมูลเชิงวัฒนธรรมทางออนไลน์ยังอาจนำไปสู่ การตีความและประเมินค่าที่ไม่เหมาะสม (Misinterpretation & Misrepresentation) ผู้ชมจากต่างวัฒนธรรมอาจแปลความหมายเนื้อหาในรูปแบบที่ขัดแย้งกับความหมายต้นฉบับ ทำให้เกิดความเข้าใจผิดเกี่ยวกับประเพณีและภูมิปัญญาของชุมชน ซึ่งอาจก่อให้เกิดความเสียหายทั้งในแง่ ภาพลักษณ์และการสืบทอดวัฒนธรรม ของชุมชนต้นทาง (ICOMOS, n.d.; Brown & Nicholas, 2012) เพื่อจัดการปัญหาดังกล่าว นักวิชาการและองค์กรอนุรักษ์วัฒนธรรมแนะนำแนวทางเชิงปฏิบัติ ได้แก่

1. การสร้าง ข้อตกลงการเข้าถึงและสิทธิใช้ข้อมูล (Access and Use Agreements) ระหว่างผู้เผยแพร่และชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม
2. การให้เครดิตและ เคารพเจ้าของวัฒนธรรม (Attribution & Respect) ในการเผยแพร่ข้อมูล
3. การออกแบบ แพลตฟอร์มดิจิทัลที่ควบคุมสิทธิการเข้าถึง (Access-controlled Platforms) เพื่อให้ชุมชนมีสิทธิในการอนุมัติและตรวจสอบเนื้อหาที่เผยแพร่
4. การฝึกอบรม ทักษะด้านสิทธิเชิงวัฒนธรรมและการใช้สื่อดิจิทัลอย่างรับผิดชอบ ให้กับผู้สร้างเนื้อหาและนักวิชาการที่เกี่ยวข้อง (Smith & Akagawa, 2009; ICOMOS, n.d.)

สรุปได้ว่า การเผยแพร่ข้อมูลวัฒนธรรมออนไลน์แม้จะสร้างโอกาสในการสื่อสารและอนุรักษ์วัฒนธรรม แต่ก็ต้องระมัดระวังด้าน สิทธิเชิงวัฒนธรรม ความเป็นเจ้าของ และการตีความ การสร้างกรอบการจัดการสิทธิและการเคารพเจ้าของวัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญในการป้องกันความขัดแย้งและสนับสนุนการอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

2.4.4.3. การลดทอนความหมาย (Commodification / Loss of Context) — เมื่อตัดองค์ประกอบทางสังคม/พิธีกรรมออกจากบริบท อาจเหลือเพียง “ผลิตภัณฑ์” ทางวัฒนธรรมที่สูญเสียความหมายเชิงลึก (Salas et al., 2021) การลดทอนความหมายเชิงวัฒนธรรม หรือที่มักเรียกว่า

Commodification / Loss of Context เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อวัตถุหรือองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมถูกแยกออกจากบริบทดั้งเดิมทางสังคม พิธีกรรม หรือความเชื่อดั้งเดิม ทำให้วัตถุดังกล่าวกลายเป็นเพียง “ผลิตภัณฑ์เชิงวัฒนธรรม (cultural product)” โดยสูญเสียความหมายเชิงลึกที่เชื่อมโยงกับชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมนั้น ๆ (Salas et al., 2021; Cohen, 1988) ปรากฏการณ์นี้มักเกิดขึ้นในกระบวนการ การค้าเชิงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (cultural tourism and commercialization) ตัวอย่างเช่น งานหัตถกรรมพื้นบ้านหรือพิธีกรรมท้องถิ่นที่ถูกนำเสนอในรูปแบบสินค้าของที่ระลึก (souvenirs) หรือการแสดงเชิงโชว์ โดยไม่ได้สะท้อนถึงความเชื่อ พิธีกรรม หรือบทบาททางสังคมดั้งเดิมของชุมชน การลดทอนนี้อาจทำให้ผู้รับชมหรือผู้บริโภคเข้าใจวัฒนธรรมในมิติ ผิวเผิน (superficial understanding) โดยไม่เห็นคุณค่าเชิงสัญลักษณ์และภูมิปัญญาที่แท้จริง (Greenwood, 1989; Salas et al., 2021) การลดทอนความหมายเชิงวัฒนธรรมยังส่งผลกระทบต่อ ชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม (cultural stakeholders) เนื่องจากชุมชนอาจสูญเสียอำนาจในการควบคุมวิธีการนำเสนอและการตีความวัฒนธรรมของตนเอง การแปรสภาพวัฒนธรรมให้เป็นผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ อาจทำให้เกิด ความขัดแย้งเชิงอัตลักษณ์ (identity conflicts) ระหว่างชุมชนและผู้บริโภคภายนอก นอกจากนี้ยังอาจทำให้วัฒนธรรมบางอย่างถูกตีความเพียงเพื่อความสวยงามหรือความน่าสนใจเชิงตลาด แทนที่จะสะท้อนถึง คุณค่าทางจิตวิญญาณและสังคม ของชุมชน (Cohen, 1988; Greenwood, 1989) เพื่อป้องกันการลดทอนความหมายและรักษาความลึกซึ้งของวัฒนธรรม นักวิชาการและผู้ปฏิบัติงานแนะนำแนวทางดังนี้

1. การจัดทำ เอกสารและฐานข้อมูลเชิงบริบท (contextual documentation) ที่บันทึกเรื่องราว พิธีกรรม และความเชื่อดั้งเดิมควบคู่ไปกับวัตถุหรือผลิตภัณฑ์เชิงวัฒนธรรม
2. การสร้าง สื่อดิจิทัลและ Storytelling เชิงวัฒนธรรม (digital storytelling) ที่เชื่อมโยงผู้ชมกับบริบทและความหมายดั้งเดิม
3. การให้ ชุมชนมีบทบาทในกระบวนการเผยแพร่และตีความ (community-led interpretation) เพื่อให้ผู้บริโภคและนักท่องเที่ยวเข้าใจความหมายเชิงลึกและคุณค่าทางสังคมของวัฒนธรรม
4. การส่งเสริม การศึกษาวัฒนธรรมเชิงลึก (cultural literacy education) ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับสากล เพื่อสร้างความตระหนักรู้และความเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรม (Salas et al., 2021; Greenwood, 1989; Cohen, 1988)

ดังนั้น การลดทอนความหมายเชิงวัฒนธรรมไม่เพียงเป็นปัญหาของการตลาดหรือการค้าทางวัฒนธรรม แต่ยังสะท้อนถึงความท้าทายในการ รักษาคุณค่าทางสังคม จิตวิญญาณ และภูมิปัญญาของชุมชน การบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัล การมีส่วนร่วมของชุมชน และการศึกษาเชิงวัฒนธรรมสามารถช่วยลดผลกระทบของการลดทอนความหมายและสนับสนุนการอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

2.4.4.4. อายุการใช้งานทางเทคนิคและการอนุรักษ์ดิจิทัล (Digital Obsolescence & Preservation) — ข้อมูลดิจิทัลต้องมีแผนสำรองและการบริหารฟอร์แมตระยะยาวเพื่อไม่ให้สูญหาย (PERSIST/IFLA, UNESCO) ในยุคดิจิทัล ข้อมูลทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่ถูกบันทึกในรูปแบบดิจิทัลถือเป็น ทรัพยากรที่มีค่าทางวัฒนธรรมและวิชาการ การจัดเก็บและเผยแพร่ข้อมูลเหล่านี้ผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลทำให้สามารถเข้าถึงได้อย่างกว้างขวางและรวดเร็ว แต่ในขณะเดียวกัน ข้อมูลดิจิทัลยังเผชิญกับ ปัญหาอายุการใช้งานทางเทคนิค (Digital Obsolescence) ซึ่งเกิดจากการที่ฮาร์ดแวร์ ซอฟต์แวร์ หรือฟอร์แมตไฟล์เดิมไม่สามารถใช้งานได้เมื่อเทคโนโลยีพัฒนาไปข้างหน้า (UNESCO, 2015; PERSIST/IFLA, 2021) ปัญหาการล้าสมัยของเทคโนโลยีนี้สามารถส่งผลกระทบต่อ การเข้าถึงและการรักษาข้อมูลทางวัฒนธรรม เช่น ข้อมูลเสียง วิดีโอ ภาพถ่าย หรือไฟล์เชิงสื่อมัลติมีเดียที่ถูกเก็บไว้ในฟอร์แมตเฉพาะบางประเภทอาจไม่สามารถเปิดอ่านได้อีกต่อไปเมื่อระบบปฏิบัติการหรือซอฟต์แวร์เปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ ฮาร์ดแวร์ที่เก็บข้อมูลเหล่านี้ เช่น แผ่น CD-ROM, DVD, หรือเทปดิจิทัล ก็อาจเสื่อมสภาพหรือหาเครื่องอ่านไม่ได้ ทำให้ข้อมูลมีความเสี่ยงต่อการสูญหายหรือเข้าถึงไม่ได้ (Thibodeau, 2002; IFLA, 2019) การจัดการกับปัญหาอายุการใช้งานทางเทคนิคจึงต้องอาศัย กลยุทธ์การอนุรักษ์ดิจิทัล (Digital Preservation Strategies) ที่หลากหลาย หนึ่งในแนวทางสำคัญคือ การทำสำรองข้อมูล (backup strategy) อย่างสม่ำเสมอในหลายพื้นที่ (geographically distributed storage) เพื่อป้องกันการสูญหายจากความเสียหายทางเทคนิคหรือภัยพิบัติ (PERSIST/IFLA, 2021) อีกกลยุทธ์หนึ่งคือ การบริหารฟอร์แมตระยะยาว (format management / migration) ซึ่งรวมถึง การเลือกใช้ฟอร์แมตที่เปิดเผยและเป็นมาตรฐานสากล (open-standard formats) เพื่อให้สามารถเข้าถึงข้อมูลได้ในอนาคต รวมทั้งการอัปเดตหรือแปลงไฟล์ไปยังฟอร์แมตใหม่ที่รองรับเทคโนโลยีในปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง (UNESCO, 2015; Thibodeau, 2002) นอกจากนี้ การจัดทำ metadata เชิงอนุรักษ์ (preservation metadata) เป็นสิ่งสำคัญเพื่อให้สามารถติดตามประวัติการใช้งาน การเปลี่ยนแปลง และบริบทของข้อมูลได้อย่างถูกต้อง การมี metadata ครบถ้วนช่วยให้ผู้ใช้หรือผู้ดูแลระบบในอนาคตเข้าใจคุณค่าและวิธีการใช้ข้อมูลดิจิทัลได้แม้เทคโนโลยีเปลี่ยนไปแล้ว (IFLA, 2019)

โดยสรุป การจัดการกับอายุการใช้งานทางเทคนิคและการอนุรักษ์ดิจิทัลเป็นหัวใจสำคัญของการรักษาข้อมูลทางวัฒนธรรมในยุคดิจิทัล การวางแผนสำรองข้อมูล การบริหารฟอร์แมตระยะยาว และการจัดทำ metadata เชิงอนุรักษ์ช่วยลดความเสี่ยงต่อการสูญหายของข้อมูลและรับประกันว่า ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมดิจิทัลจะยังคงเข้าถึงและถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นหลังได้อย่างยั่งยืน

2.4.4.5. ความปลอดภัยและความเป็นส่วนตัวของข้อมูล (Data Ethics & Privacy) — ข้อมูลเชิงวัฒนธรรมบางอย่างมีความอ่อนไหว ต้องคำนึงถึงจริยธรรมก่อนเผยแพร่ (UNESCO/ethical guidance) ในยุคดิจิทัล การรวบรวม บันทึก และเผยแพร่ข้อมูลวัฒนธรรมท้องถิ่นและภูมิปัญญา ดั้งเดิมถือเป็นแนวทางสำคัญในการสื่อสารและอนุรักษ์วัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ข้อมูลเชิงวัฒนธรรม

บางประเภทมีความอ่อนไหว ไม่ว่าจะเป็น พิธีกรรมทางศาสนา ความเชื่อดั้งเดิม เรื่องเล่าครอบครัว หรือองค์ความรู้ที่เฉพาะกลุ่ม การเปิดเผยข้อมูลเหล่านี้โดยไม่คำนึงถึงความปลอดภัยและความเป็นส่วนตัวอาจก่อให้เกิดผลกระทบทั้งต่อชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง (UNESCO, 2019; Brown & Nicholas, 2012) ประเด็นสำคัญประการแรกคือ จริยธรรมในการเข้าถึงและเผยแพร่ข้อมูล (Ethical Access & Dissemination) การเผยแพร่ข้อมูลเชิงวัฒนธรรมต้องพิจารณาถึงความยินยอมจากเจ้าของวัฒนธรรม หรือชุมชนต้นทาง รวมถึงการเคารพข้อจำกัดในการเผยแพร่ เช่น ข้อมูลบางส่วนอาจไม่เหมาะสมสำหรับผู้ชมภายนอก หรืออาจถูกกำหนดให้เผยแพร่เฉพาะกลุ่มชุมชนเท่านั้น (Smith & Akagawa, 2009; UNESCO, 2019) ประเด็นที่สองคือ การรักษาความปลอดภัยของข้อมูล (Data Security) ข้อมูลดิจิทัลที่ถูกจัดเก็บบนแพลตฟอร์มออนไลน์หรือเซิร์ฟเวอร์อาจตกอยู่ในความเสี่ยงจากการเข้าถึงโดยไม่ได้รับอนุญาต การโจรกรรมข้อมูล หรือการแทรกแซงทางเทคนิค การใช้มาตรการเข้ารหัสข้อมูล การจัดการสิทธิ์การเข้าถึง และการควบคุมแพลตฟอร์มดิจิทัลจึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้ข้อมูลมีความปลอดภัย (Thibodeau, 2002; IFLA, 2019) อีกประเด็นที่สำคัญคือ การเคารพความเป็นส่วนตัวของบุคคลและชุมชน (Privacy & Cultural Sensitivity) การเผยแพร่ข้อมูลวัฒนธรรมบางประเภท เช่น เรื่องเล่าของครอบครัว ข้อมูลพิธีกรรม หรือภาพถ่ายผู้เข้าร่วมกิจกรรม ต้องพิจารณาว่าการเผยแพร่จะละเมิดสิทธิส่วนบุคคลหรือสร้างความอับอายแก่ชุมชนหรือไม่ การกำหนด นโยบายการเข้าถึงแบบเฉพาะกลุ่ม (restricted access policy) หรือ การปกปิดตัวตน (anonymization / pseudonymization) เป็นเครื่องมือสำคัญในการรักษาความเป็นส่วนตัวและความไว้วางใจระหว่างชุมชนและนักวิจัย (UNESCO, 2019; Brown & Nicholas, 2012) นอกจากนี้ การพัฒนา กรอบจริยธรรมสำหรับข้อมูลดิจิทัลทางวัฒนธรรม (Digital Cultural Data Ethics Framework) เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยกำหนดแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน ตั้งแต่ขั้นตอนการเก็บข้อมูล การจัดเก็บ การเผยแพร่ จนถึงการเข้าถึงและใช้ข้อมูล กรอบดังกล่าวควรเน้นการ เคารพเจ้าของวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมของชุมชน และความโปร่งใสในการจัดการข้อมูล (UNESCO, 2019; IFLA, 2019)

สรุปได้ว่า ความปลอดภัยและความเป็นส่วนตัวของข้อมูลวัฒนธรรมเป็นหัวใจสำคัญของการอนุรักษ์เชิงดิจิทัล การวางมาตรการด้านจริยธรรม การรักษาความปลอดภัย และการคำนึงถึงความเป็นส่วนตัวช่วยให้ข้อมูลดิจิทัลถูกใช้เพื่อการเรียนรู้และสืบสานวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน โดยไม่ละเมิดสิทธิหรือศักดิ์ศรีของชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

2.4.5 แนวทางเชิงยุทธศาสตร์: ผลานเทคโนโลยีกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (C4D) และการมีส่วนร่วมของชุมชน

เพื่อให้การนำเทคโนโลยีดิจิทัลไปใช้ในงานสื่อสารวัฒนธรรมเป็นไปอย่างยั่งยืนและยุติธรรม ควรยึดหลักดังต่อไปนี้

1. ออกแบบแบบมีส่วนร่วม (Co-design & Participatory Methods): ให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดวัตถุประสงค์ของการดิจิทัล การนำเสนอเนื้อหา และนโยบายการเข้าถึง (C4D principle; UNICEF) แนวคิดการออกแบบแบบมีส่วนร่วม (Co-design) และวิธีการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Methods) เป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาโครงการสื่อสารและอนุรักษ์วัฒนธรรมในยุคดิจิทัล โดยมุ่งให้ ชุมชนเจ้าของวัฒนธรรมมีบทบาทโดยตรงในการกำหนดทิศทาง วัตถุประสงค์ และวิธีการดำเนินงาน แทนที่จะเป็นเพียงผู้รับผลจากการตัดสินใจของนักวิจัยหรือหน่วยงานภายนอก (Sanders & Stappers, 2008; UNICEF, 2017) หลักการของการออกแบบแบบมีส่วนร่วมมีรากฐานมาจากแนวคิด การสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Communication for Development: C4D) ซึ่งเน้นกระบวนการสื่อสารที่เปิดกว้างและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) เพื่อให้โครงการต่าง ๆ สะท้อนความต้องการที่แท้จริงและเกิดความยั่งยืนในระยะยาว (Servaes, 2008; UNICEF, 2017) การประยุกต์ใช้แนวคิดนี้ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมดิจิทัลทำให้การดิจิทัล (digitization) มิได้เป็นเพียงการเก็บข้อมูลเชิงเทคนิคเท่านั้น แต่ยังเป็น กระบวนการสร้างอำนาจร่วมทางวัฒนธรรม (cultural empowerment) ที่ให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดกรอบเนื้อหา การตีความ และการเผยแพร่ด้วยตนเอง (Smith & Akagawa, 2009) ในทางปฏิบัติ การออกแบบแบบมีส่วนร่วมมักประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ ได้แก่

1.1. การสร้างพื้นที่สนทนา (dialogue spaces) ระหว่างนักวิจัย ผู้เชี่ยวชาญ และชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ความเชื่อ และความต้องการในการอนุรักษ์วัฒนธรรม การสร้างพื้นที่สนทนา (Dialogue Spaces) ถือเป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการออกแบบแบบมีส่วนร่วม (Co-design) และวิธีการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Methods) เพราะเป็นช่วงเวลาที่มีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย—ไม่ว่าจะเป็นนักวิจัย ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรม หน่วยงานรัฐ หรือชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม—สามารถแลกเปลี่ยนความคิด ความเชื่อ และประสบการณ์ร่วมกันได้อย่างเท่าเทียม (Freire, 1970; Chambers, 1997) พื้นที่สนทนาในที่นี้จึงไม่ได้หมายถึงเพียงพื้นที่ทางกายภาพ เช่น การประชุมหรือเวิร์กช็อปเท่านั้น แต่ยังรวมถึง พื้นที่ทางสัญลักษณ์ (symbolic space) และ พื้นที่ทางดิจิทัล (digital space) ที่เปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้สึก และมุมมองเกี่ยวกับคุณค่าทางวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง (Dahlgren, 2013; Servaes, 2008) ในบริบทของการอนุรักษ์วัฒนธรรม พื้นที่สนทนาเป็นกลไกที่ช่วยให้เกิด ความเข้าใจร่วม (mutual understanding) ระหว่างชุมชนกับนักวิจัย โดยเฉพาะในกรณีที่ชุมชนมีภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งไม่สามารถถ่ายทอดผ่านเอกสารหรือข้อมูลเชิงวิทยาศาสตร์ได้โดยง่าย (Smith & Akagawa, 2009) พื้นที่นี้เปิดโอกาสให้ผู้รู้ท้องถิ่นสามารถอธิบาย “ความหมายภายใน” ของวัฒนธรรม เช่น ความเชื่อ พิธีกรรม หรือสัญลักษณ์ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งมักถูกละเลยในการตีความโดยผู้เชี่ยวชาญภายนอก (Cornwall, 2008) ตามแนวคิดของ Paulo Freire (1970) ในหนังสือ Pedagogy of the Oppressed การสื่อสารที่แท้จริง

ต้องเกิดขึ้นจาก “การสนทนาแบบปลดปล่อย (dialogue of liberation)” ซึ่งทุกฝ่ายสามารถมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียม โดยไม่ถูกครอบงำด้วยโครงสร้างอำนาจแบบลำดับชั้น (hierarchical power structures) การสร้างพื้นที่สนทนาในลักษณะนี้จึงเป็นกระบวนการที่มุ่ง ปลดปล่อยเสียงของชุมชน (empower marginalized voices) เพื่อให้พวกเขากลายเป็น “เจ้าของความรู้” (knowledge holders) ไม่ใช่เพียง “ผู้ให้ข้อมูล” (informants) ในโครงการวิจัย (Freire, 1970; Servaes, 2008) นอกจากนี้ แนวคิดการสร้างพื้นที่สนทนายังสัมพันธ์กับกรอบแนวคิดของ การสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Communication for Development: C4D) ขององค์การยูนิเซฟ (UNICEF, 2017) ซึ่งเน้นให้การสื่อสารเป็นกระบวนการแบบสองทาง (two-way communication) ที่เน้น “การฟังอย่างตั้งใจ” (active listening) และ “การเรียนรู้ร่วมกัน” (mutual learning) มากกว่าการเผยแพร่ข้อมูลเพียงฝ่ายเดียว การมีพื้นที่สนทนาเช่นนี้ช่วยให้ชุมชนสามารถกำหนดวัตถุประสงค์ของการดิจิทัล การนำเสนอข้อมูล และการเข้าถึงเนื้อหาได้ด้วยตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด “people-centered development” ที่เน้นให้ประชาชนเป็นศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลง (Servaes, 2008; UNICEF, 2017) ในเชิงปฏิบัติ การสร้างพื้นที่สนทนาในโครงการอนุรักษ์วัฒนธรรมดิจิทัลสามารถดำเนินการได้หลายรูปแบบ เช่น

1.1.1. การจัดวงพูดคุยกลุ่มย่อย (focus group discussions) เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุและเยาวชนในชุมชนได้ถ่ายทอดมุมมองต่อวัฒนธรรมของตน การจัด FGD เพื่อให้ผู้สูงอายุและเยาวชนถ่ายทอดมุมมองทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพเมื่อออกแบบบนหลักการมีส่วนร่วม เคารพบริบททางวัฒนธรรม และจริยธรรม การวางแผนเชิงปฏิบัติที่รอบรอบ (การคัดเลือกผู้เข้าร่วม การจัดกลุ่ม การเตรียม moderator การปกป้องข้อมูล และกระบวนการวิเคราะห์ที่โปร่งใส) ไม่เพียงให้ข้อมูลเชิงลึกทางวัฒนธรรม แต่ยังเป็นกระบวนการเสริมพลังชุมชน ที่สามารถต่อยอดสู่โครงการอนุรักษ์และการสื่อสารวัฒนธรรมในรูปแบบที่ชุมชนยินยอมและเป็นเจ้าของเอง (Servaes, 2008; UNICEF, 2017).

1.1.2. การใช้เวิร์กช็อปเชิงสร้างสรรค์ (creative workshops) เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมออกแบบรูปแบบสื่อหรือกิจกรรมการนำเสนอวัฒนธรรม เวิร์กช็อปเชิงสร้างสรรค์เป็นกระบวนการเชิงปฏิบัติที่ทรงพลังสำหรับการออกแบบสื่อและกิจกรรมการนำเสนอวัฒนธรรม โดยเน้นการมีส่วนร่วมจากชุมชนตั้งแต่การกำหนดคุณค่าไปจนถึงการผลิตต้นแบบและการกำหนดนโยบายการเข้าถึง การออกแบบเวิร์กช็อปต้องผสานหลักการ C4D, participatory co-design และการคำนึงถึงจริยธรรมการใช้ข้อมูล เพื่อให้ผลลัพธ์ที่ได้ไม่เพียงมีประสิทธิภาพทางสื่อสาร แต่ยังเสริมสร้างความเป็นเจ้าของ ความภาคภูมิใจ และความยั่งยืนของวัฒนธรรมท้องถิ่น (Servaes, 2008; Sanders & Stappers, 2014).

1.1.3. การสร้างเวทีสาธารณะออนไลน์ (digital forums) เพื่อรวบรวมข้อคิดเห็น

จากสมาชิกชุมชนทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ เช่น ชาวบ้านที่ย้ายถิ่นฐานแต่ยังคงมีความผูกพันทางวัฒนธรรม เว็บไซต์สาธารณะออนไลน์ที่ออกแบบอย่างมีส่วนร่วมและเคารพบริบททางวัฒนธรรมสามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการรวบรวมข้อคิดเห็นจากสมาชิกชุมชนทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ ช่วยสร้างพื้นที่สนทนาเชิงพัฒนา (C4D) ที่ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการตัดสินใจ อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จขึ้นกับการออกแบบเชิงเทคนิค การคุ้มครองสิทธิ การลดความเหลื่อมล้ำด้านการเข้าถึง และการวางระบบการกำกับดูแลโดยชุมชนเอง ผู้ปฏิบัติและนโยบายควรให้ความสำคัญกับกระบวนการ co-design การคุ้มครองข้อมูล และการสร้างความสามารถ (capacity building) เพื่อให้เว็บไซต์ออนไลน์นี้ไม่เพียงเป็นพื้นที่อภิปราย แต่เป็นเวทีที่สร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงปฏิบัติและความยั่งยืนทางวัฒนธรรม (Servaes, 2008; UNICEF, 2017; UNESCO, 2019).

1.1.4. การใช้สื่อมัลติมีเดียเชิงสนทนา (interactive media) เช่น แผนที่วัฒนธรรมออนไลน์ (digital cultural maps) ที่เปิดให้ชุมชนเพิ่มข้อมูลของตนเองได้ แผนที่วัฒนธรรมออนไลน์ที่เปิดให้ชุมชนเพิ่มข้อมูลเองมีศักยภาพสูงในการส่งเสริมการสืบสานภูมิปัญญาและการตัดสินใจร่วมทางวัฒนธรรม หากออกแบบตามหลัก co-design, คำนึงถึงเมตาดาต้าและการอนุรักษ์ดิจิทัล, มีระบบกำกับโดยชุมชน และวางมาตรการจริยธรรมที่ชัดเจน โครงการดังกล่าวจะไม่เพียงเป็นคลังความรู้เชิงพื้นที่ แต่ยังเป็นเครื่องมือสร้างอำนาจและทุนทางสังคมให้ชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม การนำแนวทางเชิงเทคนิคและเชิงสังคมข้างต้นไปรวมกันในแผนปฏิบัติจะช่วยให้แผนที่วัฒนธรรมออนไลน์เติบโตอย่างยั่งยืนและเคารพต่อผู้สร้างความหมายดั้งเดิมของข้อมูลเหล่านั้น

การสร้างพื้นที่สนทนาเช่นนี้ไม่เพียงช่วยรวบรวมองค์ความรู้ท้องถิ่น แต่ยังส่งเสริมการสร้างทุนทางสังคม (social capital) และ ความเป็นเจ้าของทางวัฒนธรรม (cultural ownership) ซึ่งนำไปสู่การอนุรักษ์ที่ยั่งยืน (Putnam, 2000; Smith & Akagawa, 2009) การสื่อสารแบบสนทนาในบริบทนี้จึงเป็นทั้งเครื่องมือและกระบวนการของการพัฒนา—เป็นการสื่อสารที่เปิดกว้าง ยืดหยุ่น และยึดโยงอยู่กับคุณค่าของความเป็นมนุษย์

กล่าวโดยสรุป “พื้นที่สนทนา” เป็นรากฐานของการสร้างสรรค์กระบวนการอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ยึดถือความเท่าเทียมและการเคารพเสียงของทุกฝ่าย การพัฒนาในโลกดิจิทัลที่ขาดการสนทนาอย่างมีส่วนร่วมมักนำไปสู่การครอบงำของเทคโนโลยีและการลดทอนความหมายทางวัฒนธรรมให้เหลือเพียงวัตถุข้อมูล ในทางกลับกัน หากให้ความสำคัญกับพื้นที่สนทนา จะทำให้เกิดกระบวนการ “ร่วมสร้างความหมายใหม่ของวัฒนธรรม” (co-creation of cultural meaning) ที่มีชีวิตและยั่งยืนในระยะยาว (Sanders & Stappers, 2014; Pruulmann-Vengerfeldt & Walk, 2018)

1.2. การระบุคุณค่าและความหมายทางวัฒนธรรม (value mapping) เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันว่าอะไรคือ “สาระสำคัญ” ที่ต้องการสืบทอด การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมต้องอาศัยการ

ตัดสินใจบนพื้นฐานความเข้าใจร่วมว่าองค์ประกอบใดของวัฒนธรรมมีคุณค่าพื้นฐานและจำเป็นต้องสืบทอด (Smith & Akagawa, 2009) หากไม่ผ่านกระบวนการระบุคุณค่าอย่างเป็นระบบ องค์ความรู้ อัตลักษณ์ และพิธีกรรมอาจถูกกลดทอน เชิงพาณิชย์ หรือสูญหาย กระบวนการ value mapping จึงเป็นขั้นตอนเริ่มต้นเชิงยุทธศาสตร์ในการออกแบบโครงการอนุรักษ์ที่เคารพเสียงชุมชนและสามารถเชื่อมต่อกับแนวทางการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (C4D) (Servaes, 2008; UNICEF, 2017) การทำ value mapping เป็นกระบวนการพื้นฐานและมีความสำคัญต่อการออกแบบมาตรการอนุรักษ์ที่มีความหมายและยั่งยืน กระบวนการต้องออกแบบให้ participatory, context-rich และ ethically sound โดยผลลัพธ์ที่ได้ไม่เพียงเป็นแผนที่หรือฐานข้อมูล แต่เป็นข้อตกลงร่วมทางวัฒนธรรมที่ชุมชนยอมรับและสามารถนำไปสู่การสืบทอดจริงในระยะยาว

1.3. การร่วมตัดสินใจในการนำเสนอและเข้าถึง (shared decision-making) เช่น การเลือกสื่อหรือเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน การอนุรักษ์และสื่อสารมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความหมายและยั่งยืนนั้นขึ้นกับการตัดสินใจเกี่ยวกับ รูปแบบการนำเสนอ (presentation) และ นโยบายการเข้าถึง (access) ซึ่งหากกระบวนการเหล่านี้ถูกกำหนดโดยผู้เชี่ยวชาญหรือหน่วยงานภายนอกเพียงฝ่ายเดียว ย่อมเสี่ยงต่อการลดทอนความหมาย ขาดความเป็นเจ้าของของชุมชน และเกิดปัญหาด้านจริยธรรม การนำหลักการ การร่วมตัดสินใจ (shared decision-making) มาใช้ — โดยเฉพาะในรูปแบบ co-design และ governance แบบร่วม — จะช่วยให้การเลือกสื่อและเทคโนโลยีสอดคล้องกับบริบทสังคม วัฒนธรรม และความสามารถของชุมชน บทความนี้นำเสนอกรอบแนวคิด ขั้นตอนการปฏิบัติ หลักเกณฑ์วิเคราะห์การเลือกสื่อ/เทคโนโลยี มาตรการกำกับดูแล และตัวชี้วัดสำหรับประเมินผล เพื่อช่วยนักวิจัย หน่วยงานภาครัฐ และชุมชนออกแบบการสื่อสารวัฒนธรรมร่วมกันอย่างมีคุณภาพและจริยธรรม การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจเกี่ยวกับการนำเสนอวัฒนธรรมเชื่อมโยงกับแนวคิดการมีส่วนร่วมเชิงอำนาจ (Arnstein, 1969) และการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Communication for Development: C4D) ที่เน้นกระบวนการสื่อสารแบบสองทางและการคืนอำนาจแก่ชุมชน (Servaes, 2008; UNICEF, 2017) การออกแบบร่วม (co-design) ตาม Sanders & Stappers (2008, 2014) และแนวคิดการเรียนรู้ร่วม (Freire, 1970) ช่วยผลักดันกระบวนการที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดมาตรฐานการนำเสนอและการเข้าถึง ขณะเดียวกันต้องคำนึงถึงมิติทางเทคนิค เช่น digital divide (van Dijk, 2020) และการอนุรักษ์ดิจิทัล (IFLA/PERSIST, 2021) รวมถึงประเด็นสิทธิทางวัฒนธรรม (Brown & Nicholas, 2012; Posey, 2004) การร่วมตัดสินใจในการเลือกสื่อและเทคโนโลยีสำหรับการนำเสนอและนโยบายการเข้าถึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของการอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ยั่งยืน กระบวนการต้องออกแบบให้เป็น participatory, transparent, และ ethically robust — เริ่มจาก co-design, ประเมินตัวเลือกด้วยเกณฑ์ร่วมกัน, ทดลองต้นแบบ, จัดทำนโยบายการเข้าถึงที่ชัดเจน และจัดตั้ง community governance เพื่อการดูแลระยะยาว

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติได้แก่ (1) เริ่มต้นด้วยเวิร์กชอป co-design; (2) ใช้ MCDA เพื่อเปรียบเทียบตัวเลือกเทคโนโลยี; (3) จัด pilot และ member-checking; (4) ร่าง access agreements ที่ชุมชนอนุมัติ; (5) ลงทุนใน capacity-building และแผนอนุรักษ์ดิจิทัล เพื่อให้การตัดสินใจร่วมกันนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ทั้งคงคุณค่าเชิงวัฒนธรรมและใช้งานได้จริงในระยะยาว

1.4 การประเมินผลแบบมีส่วนร่วม (participatory evaluation) ซึ่งชุมชนร่วมประเมินผลลัพธ์ทางวัฒนธรรม สังคม และจิตใจ (Sanders & Stappers, 2014; Cornwall, 2008) การประเมินผลเป็นองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการอนุรักษ์วัฒนธรรมและการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Communication for Development: C4D) เนื่องจากช่วยให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถตรวจสอบความสำเร็จ ความคืบหน้า และผลกระทบของโครงการในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งด้านวัฒนธรรม สังคม และจิตใจ อย่างไรก็ตาม การประเมินผลแบบดั้งเดิมที่ทำโดยผู้เชี่ยวชาญภายนอกเพียงฝ่ายเดียว มักไม่สะท้อนบริบททางสังคม วัฒนธรรม และความต้องการที่แท้จริงของชุมชน การนำแนวคิด การประเมินผลแบบมีส่วนร่วม (participatory evaluation) มาใช้จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วม ความโปร่งใส และการรับรู้ร่วมกันของชุมชน (Sanders & Stappers, 2014; Cornwall, 2008; Servaes, 2008) การประเมินผลแบบมีส่วนร่วม (participatory evaluation) เป็นเครื่องมือสำคัญในการอนุรักษ์วัฒนธรรม เน้นการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ และการวิเคราะห์ผลลัพธ์ ช่วยให้เกิดการสื่อสารและการเรียนรู้ร่วมกัน ขณะเดียวกันยังสร้างความตระหนักรู้ ความภาคภูมิใจ และความยั่งยืนของการสืบทอดวัฒนธรรมในมิติวัฒนธรรม สังคม และจิตใจ การประเมินแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นกลไกที่เชื่อมโยงการสื่อสารเพื่อการพัฒนา การอนุรักษ์วัฒนธรรม และการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

นอกจากนี้ วิธีการแบบมีส่วนร่วมยังช่วยลดปัญหา การตีความวัฒนธรรมโดยบุคคลภายนอก (outsider interpretation) ซึ่งมักเกิดจากมุมมองแบบชาตินิยม หรือมุมมองเชิงวิชาการที่อาจบิดเบือนความหมายดั้งเดิมของวัฒนธรรม การให้ชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนจึงเป็นการ สร้างความถูกต้องทางวัฒนธรรม (cultural authenticity) และเสริมสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ท้องถิ่น (Smith & Akagawa, 2009; Cornwall, 2008) จากมุมมองของเทคโนโลยีดิจิทัล แนวคิดการออกแบบแบบมีส่วนร่วมยังสอดคล้องกับ การพัฒนาเทคโนโลยีที่ยั่งยืนและเหมาะสมกับบริบททางสังคม (appropriate and sustainable technology) เช่น การให้ชุมชนเลือกใช้แพลตฟอร์มที่สามารถควบคุมสิทธิ์การเข้าถึงเนื้อหาได้ด้วยตนเอง หรือการฝึกอบรมให้ชุมชนสามารถจัดการคลังข้อมูลวัฒนธรรมออนไลน์ (digital heritage repositories) ด้วยตนเอง ซึ่งไม่เพียงส่งเสริมความเป็นเจ้าของ (ownership) แต่ยังสร้างความยั่งยืนในระยะยาว (UNICEF, 2017; Pruulmann-Vengerfeldt & Walk, 2018)

โดยสรุป การออกแบบแบบมีส่วนร่วมและวิธีการแบบมีส่วนร่วมไม่ได้เป็นเพียง

กระบวนการพัฒนาเทคนิคการสื่อสารหรือการเก็บข้อมูลทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็น แนวทางเชิงอุดมการณ์ (ideological approach) ที่เน้นสิทธิมนุษยชน ความเสมอภาค และการคืนอำนาจให้กับชุมชน การนำหลักการนี้มาใช้ในการอนุรักษ์วัฒนธรรมจึงช่วยให้เกิดความเข้าใจร่วมทางสังคม การสร้างความเป็นเจ้าของร่วม และการสืบสานวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในบริบทโลกดิจิทัลที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

2. เสริมสร้างความสามารถ (Capacity-building): ฝึกทักษะการบันทึกดิจิทัล การจัดการฐานข้อมูล และการสื่อสารดิจิทัลให้กับช่างฝีมือและผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน (community empowerment literature) การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับการจัดเก็บและเผยแพร่องค์ความรู้เท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน (capacity-building) เพื่อให้สมาชิกชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน การเสริมสร้างความสามารถในบริบทของการสื่อสารดิจิทัล หมายถึงการฝึกทักษะด้านเทคโนโลยี การจัดการข้อมูล และการถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัลให้กับสมาชิกชุมชน โดยเฉพาะช่างฝีมือและผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งถือเป็นผู้รักษาภูมิปัญญาและองค์ความรู้ดั้งเดิม (UNESCO, 2019; Servaes, 2008) การเสริมสร้างความสามารถ (capacity-building) เป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และเป็นรากฐานของการอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ผ่านการฝึกทักษะด้านดิจิทัล สมาชิกชุมชน โดยเฉพาะช่างฝีมือและผู้เฒ่าผู้แก่ สามารถมีส่วนร่วมในการเก็บรักษาและถ่ายทอดภูมิปัญญา ช่วยสร้างความภาคภูมิใจในวัฒนธรรม และเสริมสร้างความยั่งยืนในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

3. กำหนดนโยบายข้อมูลและสิทธิ (Data Governance & IP): ทำข้อตกลงร่วมเรื่องสิทธิการใช้งาน ลิขสิทธิ์ และการแชร์รายได้จากการใช้ผลงานวัฒนธรรม (UNESCO/IFLA guidelines) การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นและการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการจัดเก็บและเผยแพร่ภูมิปัญญาเผชิญกับความท้าทายด้าน สิทธิในการใช้ข้อมูล (data governance) และ ทรัพย์สินทางปัญญา (intellectual property; IP) การกำหนดนโยบายชัดเจนเกี่ยวกับการจัดการข้อมูล ลิขสิทธิ์ และการแบ่งปันผลประโยชน์ เป็นสิ่งจำเป็นเพื่อสร้างความเชื่อมั่นและการมีส่วนร่วมของชุมชน อีกทั้งช่วยป้องกันการละเมิดสิทธิ์และการใช้ข้อมูลโดยไม่ได้รับอนุญาต (UNESCO, 2019; IFLA, 2015) การกำหนดนโยบายข้อมูลและสิทธิ (data governance & IP) เป็นองค์ประกอบสำคัญในการอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ผ่านการสร้างข้อตกลงร่วม การปกป้องข้อมูล และการจัดการผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ทำให้ชุมชนสามารถควบคุมการสื่อสารและการใช้ภูมิปัญญาของตนเองได้ ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมในกระบวนการอนุรักษ์วัฒนธรรม

การกำหนดนโยบายข้อมูลและสิทธิ (data governance & IP) เป็นองค์ประกอบสำคัญในการอนุรักษ์วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ผ่านการสร้างข้อตกลงร่วม การปกป้องข้อมูล และการจัดการผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม ทำให้ชุมชนสามารถควบคุมการสื่อสารและการใช้ภูมิปัญญาของตนเองได้

ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมในกระบวนการอนุรักษ์วัฒนธรรม

สรุป เทคโนโลยีดิจิทัลเปิดโอกาสใหม่ ๆ ในการสื่อสารวัฒนธรรม ทั้งด้านการเก็บรักษา การถ่ายทอด และการเข้าถึง แต่การนำไปใช้ต้องมีกรอบแนวคิดที่ชัดเจน ผสานหลักการของการสื่อสารเชิงวัฒนธรรม การสื่อสารเพื่อการพัฒนา (C4D) และการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้เทคโนโลยีไม่เพียงเป็นเครื่องมือเชิงเทคนิค แต่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างอำนาจและการรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนอย่างแท้จริง (UNICEF; UNESCO; ICOMOS; งานวิจัยปัจจุบัน)

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยโดย Zhang และ Sirisuk (2025) ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาและการสืบทอดการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหลี ซึ่งเป็นงานฝีมือที่มีความสำคัญทางวัฒนธรรม การวิจัยนี้เน้นการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเฉพาะในด้านการศึกษา และการพัฒนาทักษะของเยาวชนในชุมชนหลี การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นประเด็นสำคัญที่นักวิจัยทั่วโลกให้ความสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบูรณาการเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการสืบทอดภูมิปัญญาในชุมชน งานวิจัยของ Zhang และ Sirisuk (2025) เป็นหนึ่งในกรณีศึกษาที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวทางเชิงปฏิบัติในการอนุรักษ์และสืบทอดงานฝีมือของชนชาติหลีในมณฑลไห่หนาน ประเทศจีน งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาการพัฒนาและการสืบทอดการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งถือเป็นงานฝีมือที่มีความสำคัญทั้งในเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชนชาติหลี เครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นสัญลักษณ์ของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงความรู้และทักษะที่สั่งสมผ่านรุ่นสู่รุ่น การรักษาองค์ความรู้นี้จึงจำเป็นต้องอาศัยทั้งกระบวนการทางวัฒนธรรมและนวัตกรรมทางเทคโนโลยีร่วมกัน หนึ่งในประเด็นสำคัญที่งานวิจัยนี้เน้นคือ การประยุกต์ใช้ เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชน เทคโนโลยีดิจิทัลถูกนำมาใช้ในหลายมิติ ตั้งแต่การสร้างคลังข้อมูลดิจิทัลเกี่ยวกับรูปแบบ ลวดลาย และขั้นตอนการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ไปจนถึงการออกแบบสื่อการเรียนรู้เชิงโต้ตอบที่สามารถเข้าถึงเยาวชนและผู้สนใจทั่วไปได้ การนำเทคโนโลยีมาใช้นี้ช่วยให้ความรู้และทักษะดั้งเดิมสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบันทึกและเผยแพร่เรื่องราวของตนเอง ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของและความผูกพันกับมรดกทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ งานวิจัยยังเน้นถึงความสำคัญของการพัฒนาทักษะของเยาวชน ในชุมชนหลี โดยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ผ่านสื่อดิจิทัล เช่น การใช้แอปพลิเคชันในการจำลองขั้นตอนการปั้นดินเผา หรือการสร้างสื่อวีดีโอสั้นเพื่อเล่าเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้เยาวชนสามารถเรียนรู้ทักษะเชิงปฏิบัติพร้อมทั้งเข้าใจคุณค่าทางวัฒนธรรมควบคู่กันไป การเรียนรู้เชิงประสบการณ์นี้ไม่เพียงช่วยรักษาและสืบทอดงานฝีมือดั้งเดิม แต่ยังสร้างแรงบันดาลใจให้เยาวชนเห็นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมและเกิดความพร้อมที่

จะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ต่อไป

จากงานวิจัยนี้สรุปได้ว่า การผสมผสานระหว่าง ภูมิปัญญาท้องถิ่น และ เทคโนโลยีดิจิทัล เป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพในการสื่อสารและอนุรักษ์วัฒนธรรมประจำท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง งานฝีมือเครื่องปั้นดินเผาของชนชาติหฺลี การใช้เทคโนโลยีไม่เพียงช่วยให้มรดกทางวัฒนธรรมถูกบันทึกและเข้าถึงได้ง่าย แต่ยังช่วยสร้างพื้นที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมและสามารถพัฒนาทักษะใหม่ ๆ ไปพร้อมกัน ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมของชุมชนและการวางแผนการสืบทอดความรู้เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ งานอนุรักษ์มีความยั่งยืนในระยะยาว

งานวิจัยของ Li (2023) มุ่งศึกษาการใช้ เทคโนโลยีดิจิทัลในการจัดแสดงมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นหนึ่งในแนวทางสำคัญของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในยุคดิจิทัล การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า การจัดแสดงมรดกทางวัฒนธรรมไม่จำเป็นต้องจำกัดอยู่ในรูปแบบนิทรรศการแบบดั้งเดิมเพียงอย่างเดียว แต่สามารถผสมผสานเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ และเข้าถึงผู้ชมได้กว้างขวางขึ้น Li (2023) เน้นการใช้สื่อดิจิทัลในหลายรูปแบบ ทั้งการสร้าง สื่อโต้ตอบ (Interactive media) การใช้ แอปพลิเคชันมือถือ และการจัดทำ นิทรรศการเสมือน (Virtual Exhibition) เพื่อให้ผู้ชมสามารถเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมและงานฝีมือต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเหล่านี้ช่วยให้ผู้ชมมีส่วนร่วมกับเนื้อหา สามารถเรียนรู้ขั้นตอนการผลิต ศึกษาประวัติศาสตร์ของงานศิลปะ รวมถึงเข้าใจคุณค่าทางวัฒนธรรมของแต่ละชิ้นงานได้อย่างลึกซึ้ง นอกจากนี้ การสร้างประสบการณ์เชิงโต้ตอบยังช่วยกระตุ้นความสนใจและความอยากเรียนรู้ของผู้ชม ทำให้การจัดแสดงมรดกทางวัฒนธรรมไม่เพียงเป็นการแสดงเพื่อชม แต่กลายเป็น การเรียนรู้เชิงปฏิบัติและเชิงประสบการณ์ งานวิจัยนี้ยังเสนอแนวทางในการผสมผสาน เทคโนโลยีดิจิทัลเข้ากับการ จัดแสดงมรดกทางวัฒนธรรม อย่างเป็นระบบ โดยเน้นทั้งด้านการเข้าถึงข้อมูล การสร้างความมีส่วนร่วมของผู้ชม และการออกแบบเนื้อหาที่สอดคล้องกับบริบทของวัฒนธรรมต้นฉบับ การวิจัยชี้ให้เห็นว่าการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลไม่เพียงช่วยให้มรดกทางวัฒนธรรมเข้าถึงผู้ชมได้ง่ายขึ้น แต่ยังช่วยเสริมสร้างความตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมท้องถิ่น ส่งผลให้การอนุรักษ์และการเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรมมีความยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

ดังนั้น งานวิจัยของ Li (2023) สามารถสรุปได้ว่า การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการจัดแสดงมรดกทางวัฒนธรรม เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้และการอนุรักษ์วัฒนธรรม โดยการสร้างประสบการณ์เชิงโต้ตอบและการเข้าถึงข้อมูลอย่างสะดวก ช่วยให้ผู้ชมเข้าใจคุณค่าและความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมได้อย่างแท้จริง

Lasem Heritage Foundation ในประเทศอินโดนีเซีย เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการสื่อสารและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม องค์กรนี้ได้ใช้ การเล่าเรื่องดิจิทัล (Digital Storytelling) เป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแพร่และสื่อสารคุณค่าของมรดก

ทางวัฒนธรรมผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ที่หลากหลาย เช่น Instagram และเว็บไซต์ โดยภายใต้แบรนด์ “Kesengsem Lasem” ซึ่งมุ่งเน้นสร้างการรับรู้และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน งานวิจัยเชิงคุณภาพเกี่ยวกับการดำเนินงานของ Lasem Heritage Foundation พบว่า การใช้การเล่าเรื่องดิจิทัลสามารถช่วยให้ ข้อความทางวัฒนธรรมคงอยู่และเข้าถึงผู้ชมได้กว้างขวางมากขึ้น การเล่าเรื่องในรูปแบบดิจิทัลไม่เพียงแต่ถ่ายทอดข้อมูลและประวัติศาสตร์ของชุมชนเท่านั้น แต่ยังเปิดโอกาสให้ผู้ชมได้มีส่วนร่วม ผ่านการแสดงความคิดเห็น การแชร์เรื่องราว และการสร้างสรรค์เนื้อหาที่เชื่อมโยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ทำให้ผู้ชมไม่เพียงเป็นผู้รับสารอย่างเดียว แต่กลายเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสื่อสารและการอนุรักษ์ นอกจากนี้ การดำเนินงานขององค์กรยังเน้น ความโปร่งใสในการเข้าถึงข้อมูล และการส่งเสริมการสื่อสารอย่างยั่งยืน ซึ่งหมายถึงการออกแบบเนื้อหาให้สามารถเรียนรู้และเข้าถึงได้ง่ายทั้งกับชุมชนท้องถิ่นและผู้สนใจจากต่างประเทศ การผสมผสานระหว่างเทคโนโลยีดิจิทัลและความร่วมมือของชุมชนจึงช่วยสร้างความยั่งยืนให้กับมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งในแง่ของการสืบทอดความรู้ดั้งเดิมและการสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้ชมรุ่นใหม่เข้าใจและเห็นคุณค่าของวัฒนธรรม

จากกรณีนี้สามารถสรุปได้ว่า Digital Storytelling เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยสร้างการสื่อสารเชิงวัฒนธรรมที่เข้าถึงง่าย มีส่วนร่วม และยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อนำไปใช้ร่วมกับแพลตฟอร์มดิจิทัลสมัยใหม่ ซึ่งไม่เพียงช่วยให้ชุมชนสามารถบันทึกและเล่าเรื่องภูมิปัญญาของตนเอง แต่ยังเปิดโอกาสให้ผู้ชมได้มีส่วนร่วมและเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมในลักษณะเชิงประสบการณ์

การศึกษาโดย Salas และคณะ (2021) นับเป็นงานวิจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลในการอนุรักษ์และสื่อสารมรดกทางวัฒนธรรม งานวิจัยนี้นำเสนอการวิเคราะห์กรณีศึกษาจำนวน 22 กรณี ซึ่งครอบคลุมการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลหลายรูปแบบในการเล่าเรื่องมรดกทางวัฒนธรรม เช่น การเดินฟังเสียง (Sound-walks) การใช้เกมที่รับรู้บริบท (Context-aware games) และการจัดแสดงดิจิทัล (Digital exhibitions) กรณีศึกษาเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า เทคโนโลยีดิจิทัลสามารถสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีส่วนร่วมและมีความหมาย โดยไม่จำกัดเพียงการรับข้อมูลแบบทางเดียว แต่ยังเปิดโอกาสให้ผู้เข้าชมมีส่วนร่วมกับเนื้อหา สามารถสำรวจเรื่องราวทางวัฒนธรรมในมิติที่หลากหลาย และสามารถเชื่อมโยงประสบการณ์ส่วนตัวเข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างลึกซึ้ง ตัวอย่างเช่น การเดินฟังเสียงช่วยให้ผู้เข้าชมสามารถสัมผัสกับสภาพแวดล้อมและเรื่องราวทางวัฒนธรรมผ่านประสาทสัมผัส เสมือนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน การใช้เกมที่รับรู้บริบททำให้ผู้เข้าชมมีปฏิสัมพันธ์กับเนื้อหาและตัดสินใจในกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ขณะที่การจัดแสดงดิจิทัลช่วยให้การเข้าถึงมรดกทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นได้อย่างกว้างขวางและยั่งยืน นอกจากนี้ งานวิจัยยังสะท้อนให้เห็นถึง แนวทางการเล่าเรื่องที่หลากหลาย ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญในการดึงดูดความสนใจและสร้างแรงจูงใจให้ผู้ชมเรียนรู้ เนื่องจากมรดกทางวัฒนธรรมมักมีความซับซ้อน

และหลากหลาย การใช้เทคโนโลยีหลายรูปแบบจึงช่วยให้ผู้ชมสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ในมิติที่แตกต่าง กัน และสามารถเข้าใจคุณค่าเชิงวัฒนธรรมได้อย่างครอบคลุม

สรุปได้ว่า งานวิจัยของ Salas et al. (2021) แสดงให้เห็นว่า การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการ เล่าเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมไม่เพียงช่วย อนุรักษ์ข้อมูลทางวัฒนธรรม แต่ยังช่วยสร้าง ประสบการณ์ การเรียนรู้ที่มีส่วนร่วมและมีความหมาย สำหรับผู้ชมยุคใหม่ การวิจัยนี้จึงเป็นแนวทางสำคัญในการ ออกแบบสื่อดิจิทัลเพื่อการสื่อสารวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

การศึกษาโดย Buragohain และคณะ (2024) มุ่งเน้นการสำรวจศักยภาพของ แอปพลิเคชัน ในเมตาเวิร์ส เพื่อการดิจิทัลมรดกทางวัฒนธรรม งานวิจัยนี้เน้นการใช้เทคโนโลยีในการจำลองเสมือน ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนและผู้สนใจสามารถเข้าถึงมรดกทางวัฒนธรรมได้แม้ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวย ต่อการเดินทางหรือการเข้าชมสถานที่จริง การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าเมตาเวิร์สสามารถสร้าง ประสบการณ์การเรียนรู้เชิงโต้ตอบ ที่สมจริงและครอบคลุม ทำให้ผู้เข้าชมสามารถสำรวจและเรียนรู้ เกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมในมิติที่หลากหลาย ทั้งด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะ และภูมิปัญญาท้องถิ่น อีกทั้ง งานวิจัยยังเน้นถึงความสามารถของเมตาเวิร์สในการ ขยายขอบเขตการเรียนรู้และการเข้าถึง มรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน เทคโนโลยีเสมือนจริงนี้ไม่เพียงช่วยให้ผู้เรียนสามารถมีประสบการณ์ เชิงประสาทสัมผัสเหมือนการอยู่ในสถานที่จริง แต่ยังส่งเสริมการเรียนรู้แบบระยะไกล ทำให้มรดก ทางวัฒนธรรมสามารถเข้าถึงกลุ่มผู้เรียนและผู้สนใจที่อยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ได้อย่างทั่วถึงและยั่งยืน นอกจากนี้ งานวิจัยยังสะท้อนให้เห็นถึง ศักยภาพของเทคโนโลยีเมตาเวิร์สในการอนุรักษ์มรดกทาง วัฒนธรรม โดยไม่จำกัดเพียงการบันทึกข้อมูลหรือสร้างสื่อการเรียนรู้แบบดิจิทัลทั่วไป แต่ยังสามารถ จำลองบริบทและสภาพแวดล้อมเชิงวัฒนธรรม ทำให้ผู้เรียนได้สัมผัสและเข้าใจคุณค่าของมรดกทาง วัฒนธรรมอย่างแท้จริง การเรียนรู้เชิงประสบการณ์ในลักษณะนี้ช่วยสร้างความตระหนักและความ ผูกพันต่อมรดกทางวัฒนธรรม อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการส่งเสริมความยั่งยืนของ การอนุรักษ์

สรุปได้ว่า งานวิจัยของ Buragohain et al. (2024) ชี้ให้เห็นว่า เมตาเวิร์สเป็นเครื่องมือ สำคัญในการขยายขอบเขตการเรียนรู้และการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ทั้งในแง่ของการสร้าง ประสบการณ์เชิงโต้ตอบ การเข้าถึงผู้เรียนระยะไกล และการส่งเสริมความยั่งยืนของมรดกทาง วัฒนธรรมในยุคดิจิทัล

งานวิจัยโดย He (2024) มุ่งศึกษาแนวทางการใช้ เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อการอนุรักษ์มรดกทาง วัฒนธรรม งานวิจัยนี้เน้นไปที่การสร้างสรรคเนื้อหาดิจิทัลที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งใน ด้านศิลปะ วัฒนธรรมพื้นบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมสามารถเข้าถึงผู้คน ได้ง่ายขึ้นและมีความยั่งยืนมากยิ่งขึ้น He (2024) ชี้ให้เห็นว่า การนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ใน กระบวนการอนุรักษ์ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการบันทึกข้อมูลหรือจัดเก็บสิ่งของมรดกเท่านั้น แต่ยัง

ครอบคลุมการ ออกแบบสื่อดิจิทัลเพื่อการสื่อสารและการเรียนรู้ เช่น การจัดทำคลังข้อมูลดิจิทัล การสร้างมัลติมีเดียเชิงโต้ตอบ และการผลิตเนื้อหาที่สามารถเผยแพร่บนแพลตฟอร์มออนไลน์ต่าง ๆ ซึ่งช่วยให้ผู้ชมสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ทุกที่ทุกเวลา นอกจากนี้ งานวิจัยยังเน้นถึงความสำคัญของการเชื่อมโยงผู้ชมกับเนื้อหาทางวัฒนธรรม โดยผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล ผู้ชมไม่เพียงแต่เป็นผู้รับสาร แต่สามารถมีส่วนร่วมในการเรียนรู้และสร้างประสบการณ์เชิงปฏิบัติได้ การมีส่วนร่วมของผู้ชมในลักษณะนี้ช่วยเพิ่มความเข้าใจและความผูกพันต่อมรดกทางวัฒนธรรม ทำให้การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมไม่เพียงเป็นเรื่องของการเก็บรักษา แต่กลายเป็นการสื่อสารและสืบทอดคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ยั่งยืน

สรุปได้ว่า งานวิจัยของ He (2024) แสดงให้เห็นว่า เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นเครื่องมือสำคัญในการอนุรักษ์และเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์เนื้อหาดิจิทัลไม่เพียงช่วยให้มรดกทางวัฒนธรรมสามารถเข้าถึงผู้คนได้ง่ายและกว้างขวางขึ้น แต่ยังสร้างโอกาสให้ผู้ชมมีส่วนร่วมและเรียนรู้เชิงประสบการณ์ ส่งผลให้การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมมีความยั่งยืนในยุคดิจิทัลอย่างแท้จริง

2.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

